

57540

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**DİYARBAKIR HASAN PAŞA HANI KORUMA VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Mimar Mücahit YILDIRIM

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programında

Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. Can Binan

İSTANBUL, 1996

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VI
RESİMLER LİSTESİ.....	VII
TEŞEKKÜR.....	IX
ÖZET.....	X
İNGİLİZCE ÖZET.....	XI
BÖLÜM 1.GİRİŞ	
1.1. Konunun Seçim Nedeni	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	2
BÖLÜM 2.DİYARBAKIR İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	
2.1. Diyarbakır'ın Konumu ve Coğrafi Özellikleri.....	3
2.2. Diyarbakır'ın Topoğrafyası.....	3
2.3. Diyarbakır'ın Jeolojik Yapısı.....	3
2.4. Diyarbakır'ın İklimi.....	4
2.5. Diyarbakır'ın Tarihi.....	4
2.5.1. Roma ve Bizans Yönetimi.....	5
2.5.2. Mervanlılar ve İslam Devletleri Döneminin Başlangıcı....	5
2.5.3. Selçuklular Devri.....	5
2.5.4. Anadolu Selçuklu Devri.....	6
2.5.5. Osmanlı Yönetimi.....	6
2.6. Diyarbakır'ın Sosyolojik ve Demografik Yapısı.....	6
2.7. Diyarbakır'ın Ekonomik ve Sosyal Yapısının Gelişimi.....	7
BÖLÜM 3.DİYARBAKIR KENTİ FİZİKSEL OLUŞUM SÜRECİ	
3.1. Kent Yapısı ve Gelişimi.....	10

3.2.Ulu Cami ve Çevresi.....	15
3.2.1. Zinciriye Medresesi.....	16
3.2.2. Mesudiye Medresesi.....	16
3.2.3. Vahap Ağa Hamamı.....	17

BÖLÜM 4.HASAN PAŞA HANI

4.1.Hasan Paşa Hanı İle İlgili Temel tarihsel Bilgiler.....	18
4.2.Hasan Paşa Hanı'nın Tarihsel Süreç İçinde Oluşumu.....	18
4.2.1.Han Kervansaray İlişkisi ve Anadolu Mimarlık Tarihi İçindeki Yeri.....	18
4.2.2.Hasan Paşa Hanı Mimarisi ve Yapısal Özellikleri.....	21
4.2.3.Anadolu ve Mezopotamya Han Mimarisi İçindeki Yeri ve Eşdönem Hanlarıyla Karşılaştırma.....	29
4.3.Saptama ve Belgeleme Çalışmaları.....	42
4.3.1.Çevresel Özellikler ve Kentsel Doku Çözümlenmeleri.....	42
4.3.2.Rölöve	
4.3.3.Restitüsyonlar	
4.3.4.Bozulmalar ve Nedenleri.....	48
4.3.4.1. İşlevsel Değişiklikler.....	48
4.3.4.2. Taşyıcı Sistem Sorunları ve Nedenleri.....	52
4.3.4.3. Yapısal Bozulmalar.....	54
4.3.4.4. Malzeme Bozulmaları.....	58

BÖLÜM 5.SONUÇ

HASAN PAŞA HANI ve ÇEVRESİ KORUMA, RESTORASYON ÖNERİSİ

5.1.Temel Kuramsal Yaklaşım ve Koruma, Restorasyon Önerisi	59
5.1.1.Strüktürel Önlemler.....	60
5.1.2.Yapısal Önlemler.....	62
5.1.3.Çağdaş İşlevlendirme Yaklaşımı.....	64

5.1.4.Çağdaş Altyapı Sistemlerinin Entegrasyonu.....	66
5.1.5.Periyodik Kontrol ve Bakım Programı.....	66
5.2.Kentsel Çevre Ölçeğinde Rehabilitasyon Önerileri.....	67
KAYNAKÇA	70
ÖZGEÇMİŞ.....	73

ŒEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Œekil 3.1. Diyarbakır Œehri Suriçi Planı (Gabriel'den)	10
Œekil 3.2. Surların Yapım Dönemleri (Gabriel'den)	11
Œekil 4.1. Kervanyolları, Taeschner Franz, Anadolu AraŒtırmaları I	32
Œekil 4.2. Hanların Yerleri	39
Œekil 4.3. Hanların KarŒılaŒtırılması	40
Œekil 4.4. Fonksiyon Analizi	43
Œekil 4.5. Yapı Durumu Analizi	44
Œekil 4.6. Korunması Gerekli Kültürel Değerler	45
Œekil 4.7. Kat Adedi Analizi	46

RESİMLER LİSTESİ	Sayfa
Resim 3.1. Surlardan Görünüm (Gabriel'den)	12
Resim 3.2. Kentin Güney-Batı Bölgesinden Bir Görünüş, 1940,Gabriel'den	14
Resim 3.3. Nasuh El Matraki'den Diyarbakır	14
Resim 3.4. Diyarbakır Ulu Cami (Gabriel'den)	15
Resim 4.1.Hasan Paşa Hanı Dış Görünüşü	21
Resim 4.2. Hasan Paşa Hanı'ndan Eski Bir Görünüm,1925.	22
Resim 4.3. Balkondan Görünüm	23
Resim 4.4. Batı Cephesinde Pencere Yanında Sütunçe	24
Resim 4.5. Birinci Kat Odada Pencere Üstü Motifli Kemer	24
Resim 4.6. Han'ın Avlusundaki Şadırvandan Görünüm	25
Resim 4.7. Han'ın Giriş Portali	25
Resim 4.8. Han'ın Giriş Kapısı	26
Resim 4.9. Zemin Kat Avlu Revağı	27
Resim 4.10. Pandantiflerden Görünüş	28
Resim 4.11. Pencere Üstü Mukarnaslar	29
Resim 4.12. Deliller Hanı Giriş Kapısı, 1920, Müller, M.K.	33
Resim 4.13. Deliller Hanı'ndan Görünüş	34
Resim 4.14. Deliller Hanı'nın Avlusundan Görünüm	35
Resim 4.15. Deliller Hanı Müller M.K.	35
Resim 4.16. Çifte Han Revaklarından Görünüm	37
Resim 4.17. Hasan Paşa Hanı ve Çevresi	42
Resim 4.18. Hasan Paşa Hanı Karşısındaki Meydan ve Çevre Düzenlemesi	47
Resim 4.19. Hasan Paşa Hanı Avludan Görünüm	49
Resim 4.20. Hasan Paşa Hanı Bodrum Kattan Görünüm	50
Resim 4.21. Han'ın Avlusundan Görünüm	51
Resim 4.22. Camerkanla Kapatılmış Revaktan Görünüm	51
Resim 4.23. Han'ın Şapla Kaplanmış Tuğla kubbeleri	53
Resim 4.24. Avluya Bakan Revak Önünde Yıkık Taş Konsollar	53
Resim 4.25. Han'ın Yıkılmış Olan Kubbeleri	54

Resim 4.26. Hasan Paşa Hanı'nda Kapalı Pencereleler	55
Resim 4.27. Hasan Paşa Hanı'ndan Görünüm	56
Resim 4.28. Bağdadi Sıvayla Kapatılmış Eyvan	57
Resim 4.29. Avludan Görünüş, Müller, M.K.	57
Resim 5.1. Avludan Görünüm	59
Resim 5.2. Yıkılmış Kubbelerden Görünüm	61
Resim 5.3. Cephede Bozulma Gösteren Taşlar	63
Resim 5.4. Demir Korkuluklar	64
Resim 5.5. Han'ın Avlusundan Görünüş	65

TEŞEKKÜR

Büyük katkılarıyla tezimin yönlendirilmesinde danışmanlığımı yapan Yrd.Doç.Dr. Can Binan' a, tez konumu öneren Prof.İsmet Ağaryılmaz' a, beni destekleyen hocam Prof. Dr. Zülküf Güneli'ye bu dalda yüksek lisans yapmamı tavsiye eden Yrd.Doç.Dr. Emel Yamantürk'e ve Doç. Dr. Ayőe Balanlı'ya, yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Araç. Gör.Yaşar Subaőı'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mücahit YILDIRIM

ÖZET

Tarihsel dokuya sahip Anadolu kent merkezleri bir pazar yeri ve bir caminin biraraya gelmesiyle oluşmuş bölgelerdir. Önemli ticaret yollarının kesişme noktasında bulunan Diyarbakır kent merkezindeki yapıların da bu büyük ticari yoğunluğa cevap verebilecek devasa boyutlarda olması doğaldır. Bölgesel ve ülkesel boyutta ilişkilerin en yoğun şekilde kurulduğu bu tür bölgelerde yer alan tarihi değere sahip anıtların korunması ise öncelik gerektirir.

Tarih boyunca gerek diğer bölgelerden gelen kervanların uğrak yeri olması ve gerekse iç ticarete cevap vermesi nedeniyle Kuyumcular Çarşısı ve daha sonra artan ihtiyaca karşılık olarak yapılmış Hasan Paşa Hanı günümüze kadar fonksiyonundan birşey kaybetmeden ulaşabilmiştir. Ancak onaltıncı yüzyıl Osmanlı Mimarisine örnek oluşturan, mimari oluşumu ve cephe tipolojisiyle Anadolu Türk Mimarisinin ulaştığı düzeyi gösteren bu yapı günümüzdeki durumuyla gerçek kimliğini ortaya koyamamaktadır.

Yok olmaya yüz tutmuş kültürel değerlerimizden biri olan bu yapının tekrar topluma kazandırılarak yaşatılması, sürekliliğinin sağlanması için mevcut durumunun tüm ayrıntılarıyla ortaya konması gerekmektedir.

Öncelikli olarak yapıya zarar veren doğal ve insani zararlı etmenler ortadan kaldırılmalıdır. Taşıyıcı sistemdeki bozuklukların sebepleri araştırılarak sorunun oluşmasında etken olan olumsuzluklar giderildikten sonra bu bozuklukların düzeltilmesi yoluna gidilmelidir.

Yapı, orijinalliğini bozan eklentilerden arındırılması ve çıkarılan bölümlerin yeniden yerine konmasıyla gerçek kimliğine kavuşturulmalıdır. Sürekliliğinin sağlanabilmesi için yapı kendisine en az zarar verebilecek bir fonksiyona kavuşturulmalıdır. Yapının içinde bulunduğu ticari bölge ve yüzyıllardır yerine getirdiği ticaret fonksiyonu dikkate alınarak yeniden aynı fonksiyonu yerine getirmesini sağlamak yerinde bir karar olacaktır. Ayrıca uygulanacak periyodik bakım ile yapının daha uzun yüzyıllar ayakta kalması sağlanacaktır.

ABSTRACT

The historical downtowns are the regions where a mosque and a bazaar gathered together. Having huge sizes is natural for the monuments in the downtown of Diyarbakır for giving response to the high densed commercial activities. The monuments in such regions where the connections are set up in the regional and countrial scale, have to be conserved before all else. During the history, being the stop by space of the caravans from other regions, the jewelery Bazaar and after built for the increased requirement the Hasan Paşa Inn had come todays giving response to the inner trade without losing anything from its function. But as being a sample of an Ottoman Architecture of 16th century by its architectural process and the tipology of elevation that shows the degree of Anatolian Architecture, the building can not put out its real identity. To make the building alive and to maintain its history which is one of our cultural heritage that is going to be destroyed, analyses of the problems have to be detailed.

First of all, harmful effects come from nature and human have to be prevented. After establishing the structural problems, the effective negativenesses have to be prevented and the constructional problems have to be solved.

By purifying the building from annexes and restoring the defected parts, the building would gain its original identity. For the maintenance, the building has to be arranged with a function. Taking the consideration of the commercial region that the building is in and the trade function made for centuries, it will be the right decision to give the same function. By the periodical care the building will live for a long time.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

1.1. Konunun Seçim Nedeni

Tarihsel dokuya sahip Anadolu kentlerini, kuzey-güney, doğu-batı yönünde kesen yollar, ticaret aktivitelerinin yoğunlaştığı bölgeler olarak karşımıza çıkarlar. Bu tür bölgelerde bulunan yapılar, kent merkezinde bulunmaları sebebiyle yoğun bir kullanımla karşı karşıya kalmaktadırlar. Gerek kentin tanıtımı gerekse tarihsel dokunun yaşatılarak yeni kuşaklara aktarılması yönünden bu tür bölgelerde yer alan yapılar daha büyük bir önem taşırlar.

Böyle bir bölgede bulunan devasa boyutlardaki Diyarbakır Hasan Paşa Han'ı, eski işlevini kısmen yitirmekle beraber gerçek kimliğini ortaya koyacak durumda değildir.

Bugün ticaret işlevi yüklenmiş olan Han'ın, günümüz dünyasına ayak uydurabilmesi için zararlı etkenlerden arındırılması gerekmektedir. Kent merkezinde bulunan yapının gerek çevresiyle bir bütünlük arz etmesi, gerekse atıl konumdaki bir yapının faaliyete geçirilmesi açısından onarılması ve yaşatılması gerekmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tarihi kent merkezinde bulunan devasa boyutlardaki Diyarbakır Hasan Paşa Hanı'nın korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Yapı, çevresiyle birlikte ele alınarak karşı karşıya kaldığı zararlı etkilerin tespiti yapılmalıdır. Bu tespitten sonra yapı için uygulanacak olan koruma kararları belirlenmelidir. Bu koruma kararlarının, yapıya zarar vermeden gerçek kimliğini ortaya koyacak ve yaşatacak uygun bir işleve yönelik olarak alınması gerekmektedir. Belirli dönemlerde yapılacak periyodik bakımlarla da yapının ömrü daha düşük bir maliyetle uzatılmalıdır.

Bilinçsizce yapılan tahribattan payını alan Diyarbakır Hasan Paşa Hanı, geçmişteki önemli konumunu bugün yitirmiş durumdadır. Anıtlarımızın gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önem taşıyan bu yapıyı korumakla kültürel mirasımızın devamlılığına bir katkı sağlanabilir.

Diyarbakır Hasan Paşa Hanı, plan ve cephe tipolojisiyle, 16. yüzyıl Han yapılarına tipik bir örnek oluşturmaktadır. Dönemin kervansaray yolu üzerinde kurulmuş, ahır ve insan konaklama yerinin birbirinden ayrıldığı yapı tipini ortaya koyan Han, günümüzde işlevini yitirse bile, tarihi değeri açısından önem taşımaktadır.

1.3. Araştırma Yöntemi

Hasan Paşa Hanı' nın bilinçli bir şekilde korunabilmesi için herhangi bir uygulama yapılmadan önce yapının gerek kendi ve gerekse içinde bulunduğu bölgenin tarihi araştırılarak bütün verilerin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

- Yapı, diğer eş dönem hanlarıyla karşılaştırılmalıdır.
- Mevcut durumun tespiti için analitik bir rölöve çıkarılmalı ve eksik kısımlar projelendirilmelidir.
- Yapının nasıl bir işlev yükleneceğine karar verilmelidir.
- Korumaya mevcudu sağlamlaştırmayla başlanmalıdır.
- Hangi taşıyıcı sistemin veya yapı elemanının nasıl sağlamlaştırılacağı ortaya konulduktan sonra tarihi yapıdaki orijinalliği bozan bir takım fazlalıkların kaldırılması yoluna gidilmelidir.
- Eksik olan parçalar orijinaline uygun olarak daha sonra yapıldığı belirtilmek koşuluyla tamamlanmalıdır.
- Korunarak ayakta durması sağlanan yapının yaşatılması için, işlevlendirilmesi gerekmektedir.

BÖLÜM 2. DİYARBAKIR İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. Diyarbakır' ın Konumu ve Coğrafi Özellikleri

Önemli bölgelerin birbiriyle bağlantısını sağlayan il, Akdeniz kıyılarını Basra Körfezi' ne, Mezopotamya' yı Karadeniz' e bağlayan anayol kavşağındadır. Bu yollardan biri; Anadolu ve Suriye'den gelerek Irak' a uzanırdı. Bu yoldan ayrılan bir diğer yol; Deve-Boynu Geçiti'ni aşıp, Sivas üzerinden Samsun'a bağlanırdı (Beysanoğlu,1990,s.657). İl, bir başka yol ile de Bitlis ve Van üzerinden Azerbaycan ve İran 'a bağlanırdı ("Diyarbakır",1963, s.601).

İl, Mezopotamya' nın kuzeyinde olup, doğusunda; Siirt, Muş, güneyinde; Mardin, Urfa, batısında; Adıyaman, Malatya, kuzeyinde; Elazığ ve Bingöl ile sınırlanmıştır Dicle Nehri ile ikiye bölünen ilin batı bölümü 1800 m. yüksekliğindeki Karacadağ' dan başlayan bir kaya dizisi üzerindedir (Konyar,1936).

Yüzey şekilleri bakımından Diyarbakır Bölgesi, etrafı dağlarla çevrili ortası hafifçe çukurlaşmış bir görünümündedir. Bu havzada yağmurlar az, eğimler belirsiz olduğundan derin vadiler oluşmamıştır (Beysanoğlu, 1990,s.10). İl, tarih boyunca konumu ile Doğu ve Güneydoğu' ya açılmak isteyen çeşitli ulusların ellerinde bulundurmak istedikleri bir kenttir (Arslan,1991,s.91).

2.2.Diyarbakır' ın Topoğrafyası

Diyarbakır ili, Karacadağ' dan Dicle Nehri' ne kadar uzanan 650 m. yükseklikteki, geniş bazalt platosunun doğu kenarında kurulmuştur (Gabriel,1920,s.559). Vadiden 100 m. yüksekte, düz bir yüzeyde kurulu olan il ile Dicle Nehri arasındaki zemin, doğuda ve güneydoğuda sarp kayalıktır. Güneye doğru yumuşak bir eğimle alçalır ve platoyu, güneybatıda bir sel çukuru böler. Bu doğal şartlar, kayalık bir arazi kenarında kurulmuş olan şehir surlarının şeklini belirler. Dicle Nehri'nden 100 m. kadar yüksekte bulunan Fiskayası bölgesi, İçkale kesiminin ilk yerleşim yeri olarak tahmin edilir (Beysanoğlu,1990,s.2).

2.3. Diyarbakır' ın Jeolojik Yapısı

İlin çevresini saran dağlar, birinci devrin sonuna doğru, keskin kıvrımlarla yükselen doruklarını yıllarca süren yağmur, akıntı ve donlarla kaybetmiştir (Konyar,1936,s.7). Birbiri üzerinde yükselen üç bazalt tabakası şehrin 30 km. doğusuna kadar uzanır. Bazalt tabakalarının altında, vadiler içinde, konglomeralar, marnlar ve yumuşak kalkerler vardır (Beysanoğlu,1990,s.8).

Havzanın temelinde, paleozoik yaşlı oluşumlar ve bunun üzerinde kalker ve marnlar vardır. Üçüncü zamanda kalkerler, marnlar, killi, dördüncü zamanda ise vadilerde ve bazı düzlüklerde alüvyonlar oluşmuştur ("Diyarbakır", 1976,s.2220).

2.4. Diyarbakır' ın İklimi

Subtropik yayla ikliminin hakim olduğu Diyarbakır Havzası'nın etrafı dağlarla çevrili ve ortası çukurdur. Kuzey kesiminin kapalı olması nedeniyle dağlık bölgede meydana gelen serin hava şehre giremez. Kışın ise havza, bu bölgede meydana gelen yüksek basınçlı soğuk havanın etkisindedir.

Havzanın iklimi kışın soğuk ve az yağışlı, yazları uzun, sıcak ve kuraktır (Beysanoğlu,1976,s.19). Yağışlar genellikle kışa ve ilkbahara rastlar. Yağış oranı kuzeyden güneye doğru azalır, fakat 400 mm.' nin altına düşmez ("Diyarbakır",1976,s.265).

Temmuz ayında Türkiye' nin en yüksek sıcaklığı 46,2 derece (21.7.1937) olarak Diyarbakır'da belirlenmiştir. En düşük sıcaklık ise -24.2 derecedir (11.1.1993). Kar, Aralık ayından başlayarak Şubat'a kadar yağar (Eti, 1937,s70). Yağışların kış mevsiminde toplanması, yaz mevsiminin çok sıcak ve kurak geçmesi, Akdeniz tipi bir yağış düzenini ortaya koyar (Sözer,1969,s.17). Sonbahara doğru kuzeyden esen soğuk rüzgarlar yakıcı kuraklıkları giderir.

2.5.Diyarbakır'ın Tarihi

İ.Ö. 7250-6750 yıllarına tarihlenen Çayönü Tepesi, yörede tespit edilen ilk yerleşim bölgesidir. Asurlulardan önce Hurri Mitanni yerleşim alanı olan Diyarbakır Kenti İ.Ö.900-825 arasında Aramilerin Bit Zamanı Beyliği merkeziydi. İ.Ö.825-775 yıllarında Asur, İ.Ö.775-756 yıllarında Urartu, İ.Ö.736-654 yıllarında tekrar Asur egemenliğine geçti.

Kafkasları aşırp gelerek Diyarbakır bölgesine yerleşen Iskitlerden sonra İ.Ö.625 yılında Medler, daha sonra da İ.Ö. 550 yılında Persler kenti aldılar. İ.Ö.332'de sona eren Pers egemenliğinden sonra kent Makedonya egemenliğine girdi. Selevkoslardan sonra İ.Ö. 85 yılında Armenia'ya katıldı (Binoğul,1991,s.109) .

2.5.1.Roma ve Bizans Yönetimi

İ.Ö.69 yılında Roma İmparatorluğuna bağlanan kent, İ.S. 225 yılına kadar Part ve Roma savaşlarına sahne oldu. Kent Hıristiyanlığı 305 yılında benimsedi.

Romalı' ların Nusaybin' i Perslere 363 yılında teslim etmesiyle buradaki nüfusun bir bölümü Amid' e yerleşti. Konstantin tarafından inşa edilen doğu surları 367-375 yıllarında batıya doğru genişletildi. Sasani-Bizans mücadelesi yüzyıllarca sürerken Akhunlar' ın desteğindeki Sasaniler 502' de Diyarbakır' ı alarak kenti yağmaladılar. Kiliseleri soydular, çok sayıda tutsak alıp götürdüler ve 80.000'e yakın kişi öldü. Kent, 505 yılında para karşılığı tekrar Bizans' a bırakıldı (Binoğul,1991,s.109) .

2.5.2. Mervanlılar ve İslam Devletleri Döneminin Başlangıcı

Diyarbakır adı İlk olarak 8.yy. dan itibaren kullanılmaya başlandı ve kent 744 yılında Cezire ve Armenia bölgeleri ile birlikte emirlik olarak Mervan' ın yönetimine verildi. Abbasi döneminde Sicilya ve İtalya'da Arapların ilerlemesini durduramayan Bizans, Anadolu' da taarruza geçerek Amida' ya kadar ilerledi, fakat şehri alamadı. Bekr Boyunun Şeybanlı oymağından İsa Bin Şeyh, Diyarbakır'a atanmıştı. Fakat 869 yılında ayaklanarak kent

yönetimini ele geçirdi. Bundan sonra Diyarbakır'da 30 yıl süren Şeyhoğulları Beyliği dönemi başladı. Önceleri yağma ve talan amaçlı olan Oğuz akınları 1040 yılında başladı. Daha sonra 1047 yılında şehri kuşattılar fakat alamadılar. Mervanlılar ile Selçuklular Dicle ve Fırat Havzasına kadar ilerlediler. Bunun üzerine 1063 yılında Konstantin X. Dukas Diyarbakır'ı kuşattı fakat surları geçemedi (Binoğul, 1991, s. 109.).

2.5.3. Selçuklular Devri

Diyarbakır önünde 1071 yılında karargah kuran Alparslan, oğlu Tutuş' un doğumu üzerine şehre merhamet göstererek kuşatmadı. Mervanilerin eski vezirlerinden Fahr üd Devle Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1085' de görevlendirmesi ile kenti aldı. Tutuş, buyruğundaki Türkmen Beylerinden İnaloğlu İbrahim' e 1094 yılında Amid' i dirlik olarak verdi.

Diyarbakır'da 1142 yılında İnaloğulları'nın vezirleri olan Nisanoğulları yönetimi ele geçirdi. Selahaddin Eyyubi 1183' de Diyarbakır' ı alarak yönetimi Hasankeyf Beyi Artuklu Nurettin Muhammed' e bıraktı. Artuklu dönemi 1232' de Eyyubi sultanı Melik Kamil' in Diyarbakır' ı kuşatarak teslim almasıyla sona erdi (Binogğul, 1991, s. 111).

2.5.4. Anadolu Selçuklu Devri

Diyarbakır, 1259 yılında Eyyubilerin elinden alınarak İlhanlılar tarafından tekrar Selçuklulara verildi. Kentte 1302 yılında İlhanlılara bağlı Artuklu yönetimi kuruldu. Şehir, 1394'de Timur tarafından alınarak Akkoyunlu' lara bırakıldı. Akkoyunlu hükümdarı güçlenince başkenti Diyarbakır' dan Tebriz'e taşıdı ve böylece kent önemini yitirdi (Binoğul, 1991, s. 112).

2.5.5. Osmanlı Yönetimi

Bıyıklı Mehmet Paşa yönetimindeki Osmanlı Ordusu 1515 yılında kente girdi. Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır Eyaleti Beylerbeyliği' ne getirildi. Onaltıncı yüzyılda Diyarbakır Osmanlı yönetiminde parlak bir dönem yaşadı. Aynı yüzyılın ortalarından sonra ekonomi bozuldu. Önce küçük gruplarca başlayan soygun ve ayaklanmalar daha sonra büyük çaplı

Celali Ayaklanmalarına dönüştü (Binoğul,1991,s.113). Ondördüncü yüzyıl sonlarında Ermenilerin örgütlenerek ayaklanması sonucunda İstanbul'dan araştırma heyetleri gönderilmiştir (Binoğul, 1991, s.113).

2.6. Diyarbakır'ın Sosyolojik ve Demografik Yapısı

Diyarbakır' da, 1945 yılına kadar kent nüfusunun tamamı Suriçinde yaşamaktaydı ve yaklaşık olarak 40 000 civarındaydı. Daha sonra 1960 yılı ve onu izleyen 1965-70 yılları arasında, önceki dönemi bir kat aşan, 1970-1975 arası duraklamadan sonra her beş yılda ortalama 66 000-70 000' e yaklaşan nüfus patlamaları olmuştur. Böylesine hızlı kentleşmenin nedeni, kentin sunduğu iş olanaklarından çok kırsal kesimdeki feodal yapının çözülmesidir.

İlin kırsal kesiminin oldukça yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olması, bu kentleşme sürecini halen gündemde tutmaktadır. Diyarbakır ili kentsel nüfus artışı; kendi kırsalından kente göçe dayanır (Arslan,1991,s.99).

Onaltıncı yüzyıla bakıldığında şehir nüfusunun %58' ini Müslümanların, %41' ini Hıristiyanların ve %1'ini Yahudilerin oluşturduğu görülür (İlhan,1991,s.162). Portekizli Antonio Tenreiro' ya göre 1524 yılında Diyarbakır şehrinde Hıristiyan nüfusu 4.000 civarında idi. Onaltıncı yüzyılın başlarında Amid' de bin hanelik Ermeni nüfusu olduğunu yazan Andreasyan, şehrin çok büyük bir nüfusa sahip olduğunu belirtir (İlhan,1991,s.16). Diyarbakır, onaltıncı yüzyılda Bursa hariç Anadolu' nun nüfus bakımından en büyük şehri idi. 1650 yılında nüfusun 50.000 civarında olduğu belirtiliyorsada yeterli kaynak yoktur. Cumhuriyet döneminde yapılan 1927 yılı ilk nüfus sayımına göre şehir nüfusu 30.709 du (İlhan,1991s.163).

Suriçi nüfusu 1990 yılında genç bir yapı gösterir. Toplam nüfusun %53.2' ye varan kısmı genç ama üretken değildir (Arslan,1991,s.101) . 0-6 yaş grubu çocuk oranının yüksek oluşu nüfusun hızla arttığını gösterir. Kentte ataerkil aile yapısına çok sık rastlanmakla birlikte, aile yapısı ve nüfus mahalleler arasında önemli farklılıklar gösterir. Kentin eski mahallelerinde hane halkı büyüklükleri ortalamanın altına düşerken, surlara doğru yayılan yeni mahallelerde ortalamanın üstüne çıkmaktadır. Ailede çalışan sayısının az olması, aile gelirinin düşük

olmasına yol açar. Çalışan nüfusun ekonomik faaliyetler dağılımına bakıldığında, yaklaşık %35.9 luk bir kesimin tanımlanamayan işlerde çalıştığı, %3.2 sinin ise işinin belirgin olmadığı anlaşılmaktadır (Arslan,1991,s.101). Mevsimlik işler için çeşitli illere gidilmesi iş olanağının sınırlı olduğunu göstermektedir. Suriçinde oturan ailelerin kente geliş yıllarına bakıldığında, 1961 yılından itibaren yoğunlaştığı ve 1971 yılından sonra düştüğü görülür (Arslan,1991,s.101).

2.7. Diyarbakır' ın Ekonomik ve Sosyal Yapısının Gelişimi

Diyarbakır, ekonomik bakımdan aktif nüfusu için sınırlı bir gelişime sahip olan, nüfusu hızla büyüyen bir kenttir. Ülke genelinde düşüş gösteren aktif nüfus payı, ekonomideki yapısal değişimin tarım sektörü egemenliğinden, sanayileşme dönemine girmesinin bir sonucudur ("Diyarbakır",1976,s.2257). Kentte, tarım sektörü halen önemini korumasına rağmen, tarım dışı kesimlerde, özellikle sanayide belirgin bir gelişme gözlenmektedir. Sanayileşme sürecinin bir göstergesi sayılabilecek olan ücretliler oranındaki artış ülke bütününden azdır ("Diyarbakır",1976,s.2257).

Türkiye yüzölçümünün %1.9' unu kaplayan Diyarbakır ilinde kişi başına düşen milli gelir Türkiye ortalamasının altındadır. Tarım kesiminin gayri safi milli hasılasındaki payı 1978' de %43 dolayındaydı.

Toprak mülkiyetinin yaygınlığına rağmen, ilde tarımdaki geleneksel yapının çözülmeye başlaması, yapısal bir değişikliği göstermekten uzaktır.

İl genelinde payı ancak %4 olan ticaret sektörünün kent merkezindeki payı, %14' e çıkmaktadır. Bu da ticaret aktivitesinin büyük ölçüde il merkezinde toplanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Kentte ticaret kesiminin aktif nüfus içindeki payını yükselten bir başka önemli etmen de, bütün toptancı firmaların kent merkezinde bulunmasıdır. Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu' nun bir bölümünün önemli ticaret merkezlerinden biridir.GAP' ın gerçekleşmesi halinde sulamanın artması ve ürün deseninin çeşitlenmesi beklenmektedir.

Kentsel nüfusun 1980' deki il nüfusuna oranı Türkiye genelinden yüksektir. Kentte sanayinin azlığı ve göç eden nüfusu taşıyabilecek bir ekonomik yapının olmayışı nedeniyle, göç hareketi aynı zamanda il dışına da yönelmiştir (Diyarbakır,1976,s.2256).

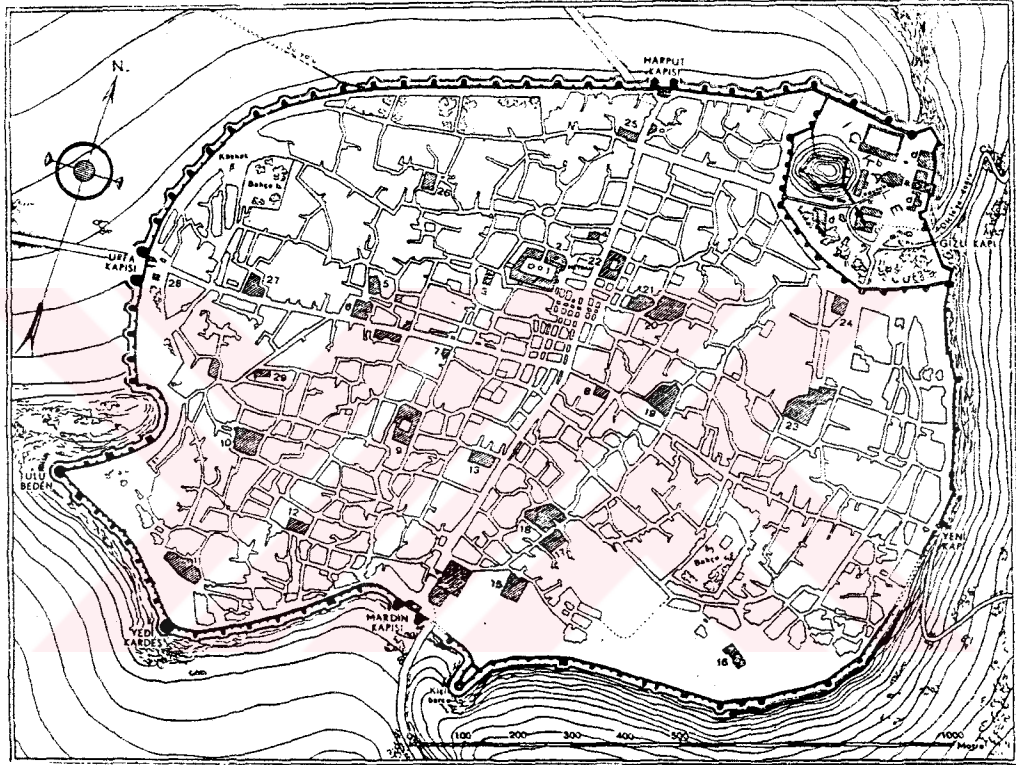
İnşaat sektörünün gelişmesi, sanayinin dinamiğine bağlı olmaktan çok, kırsal alandan kaynaklanan göç olayına bağlıdır. Bu sektörün kazandığı canlılıkta, kentleşmenin yarattığı konut talebi ile tarım kesiminden elde edilen gelirin taşınmaz varlıklara aktarılmasının rolü vardır.Kentte aktif her 100 kişiden 38' i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bu olgu kamu hizmetlerinin hemen tümünün kent içinde yoğunlaşmış olmasının sonucudur (Diyarbakır,1976,s.2258).

BÖLÜM 3. DİYARBAKIR KENTİ FİZİKSEL OLUŞUM SÜRECİ

3.1. Kent Yapısı ve Gelişimi

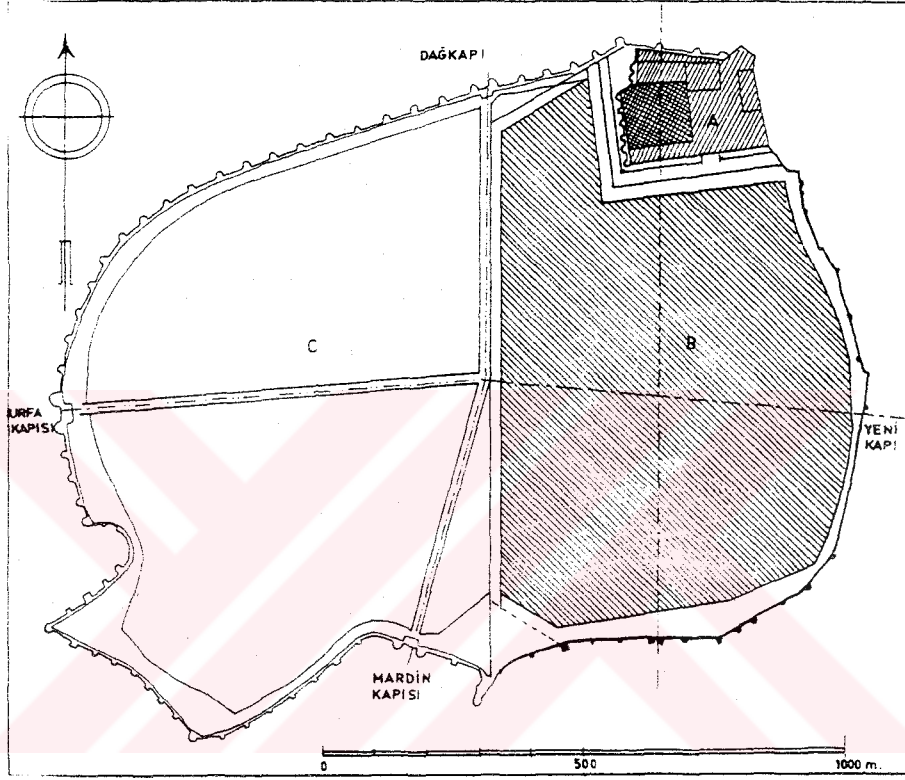
Tarihi kentin strüktürünü belirleyen en önemli kentsel eleman, surlar olmuştur. Surların ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber, Dicle Nehri'nden 100 m. kadar yuksekteki Fiskayası bölgesinin, İçkale kesiminin çekirdeğini oluşturduğu tahmin edilir (Şekil 3.1.).

Şekil 3.1. Diyarbakir Şehri Suriçi Planı (A. Gabriel' den).

A. Gabriel' e göre İçkale Bölgesi kentin ilk yerleşim yeridir. İçkale'nin kuzey yarısını kaplayan bölgenin Hurrilerden kalma onarımı, Bit Zamani kralları tarafından kuvvetlendirilmiştir. 6.yy' da varlığından söz edilen güneydeki anfiteatrdan iz kalmamıştır (Can,1991,s.114). Roma tarihçisi Antakyalı Ammianus Marcellinus' a göre kent, surlar yapılmadan önce küçük bir kale görünümündeydi (Can,1991,s.114).

Dördüncü yüzyılda Hıristiyanlık yayılmaya başladığında kentte dini yapılar da görülmeye başlar. Hıristiyanlığın kentteki bu ilk yıllarında Roma'nın varlığından ötürü anıtsal yapılar yapılamamıştır. Roma İmparatoru II. Constatius, 330 yılında mevcut kaleyi onartmış ve yarım daire şeklinde doğu surlarını yaptırmıştır (Şekil 3.2.).

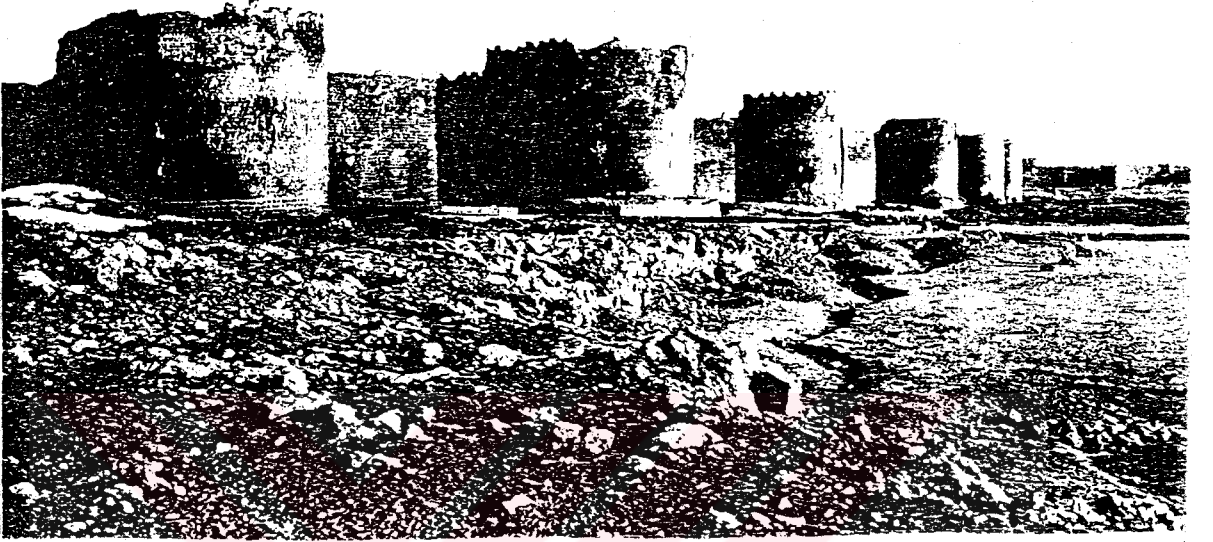

Şekil 3.2. Surların Yapım Dönemleri, Gabriel'den.

Bu İmparator zamanında inşa edilen sur, Mardin Kapı'dan Yeni Kapı'ya ve buradan Dağ Kapı'ya uzanan kısımdır. Daha sonra Kale, bugünkü Dağ Kapı' dan Urfa Kapı'ya ve buradan Mardin Kapı'ya kadar genişletilerek bugünkü şeklini almıştır (367-375).

Diyarbakır kent strüktürünü belirleyen en önemli eleman olan surlar, boyutları ve malzemesiyle savunma amacının yanında sembolik bir işlev de yüklenmiştir. Dış dünyayla ilişkiyi keserek can ve mal emniyetinin garantisi olmuştur.

Gabriel'e göre 1940 yılında surun çevrelediği alan doğudan batıya 1700 metre, kuzeyden güneye 1300 metreyi bulmaktaydı. Surun kalınlığı 3.5 metre ve üzerindeki devriye yolunun yerden yüksekliği 8-12 metredir (Resim 3.1.). Ayrıca surun türlü boylarda 82 burcu bulunmaktadır (Yılmazçetin, 1995, s.19). Kentin sınırlarını belirleyen Kale, tek başına bir kitabe müzesi sayılabilir (Gabriel,1920,s.72).

Resim 3.1. Surlardan Görünüm (Gabriel' den).

Dört ana kapiya bağlanan iki ana yol aksı merkezde kesişerek Helenistik kökenli Roma kent planını oluşturur. Bu kent planı, Bizans ve İslam medeniyetleri döneminde değişime uğrayarak günümüze ancak iki ana yol aksı olarak ulaşabilmiştir.

Kent surlarını çevreleyen dış surlar 1232 yılında Eyyubi Hükümdarı Melik Kamil tarafından yıktırılmıştır (Can,1991,s.115). Bu yıkımdan elde edilen taşlar kent surlarının onarımında kullanılmıştır. Nasır' ı Hüsrev'in verdiği bilgiye göre dış surlar on arşın yüksekliğinde ve aynı taştan yapılmışlardı. İslam kuşatmasını anlatan Vakidi, 639 yılında İslam ordusu gelmeden önce kentte hüküm süren iki kardeşin, kentin ortasından geçen sur ile kendi bölgelerini yönettiklerini anlatır. Kenti ikiye bölen surlar, şehir surlarının ilk evresinin batı kısmı olabilir. Fakat bu surların hiç bir iz bırakmadan nasıl ortadan kalktığı bilinmemektedir. Hellenistik ve Roma şehircilik ilkeleriyle gerçekleştirilmiş, birbirini dik kesen kolonatl yollar Bizans döneminde değişikliğe uğramış, daha sonra da kent spontane bir gelişime sahne olmuştur.

İslamiyet öncesi devirde yapılmış olan Mar- Thoma kilisesi, bugünkü Ulu Cami yerindeydi. İslam ordularının kenti ele geçirmesinden sonra Mar-Thoma Kilisesi Ulu Camiye dönüştürülmüştür. 1901 yılında yıkılmaya yüz tutmuş olan Ulu Cami Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde onarılmıştır. Hristiyanlığın erken dönemlerinde inşa edilmiş olan Meryemana kilisesi 1700 yılında bir onarım geçirmiştir.

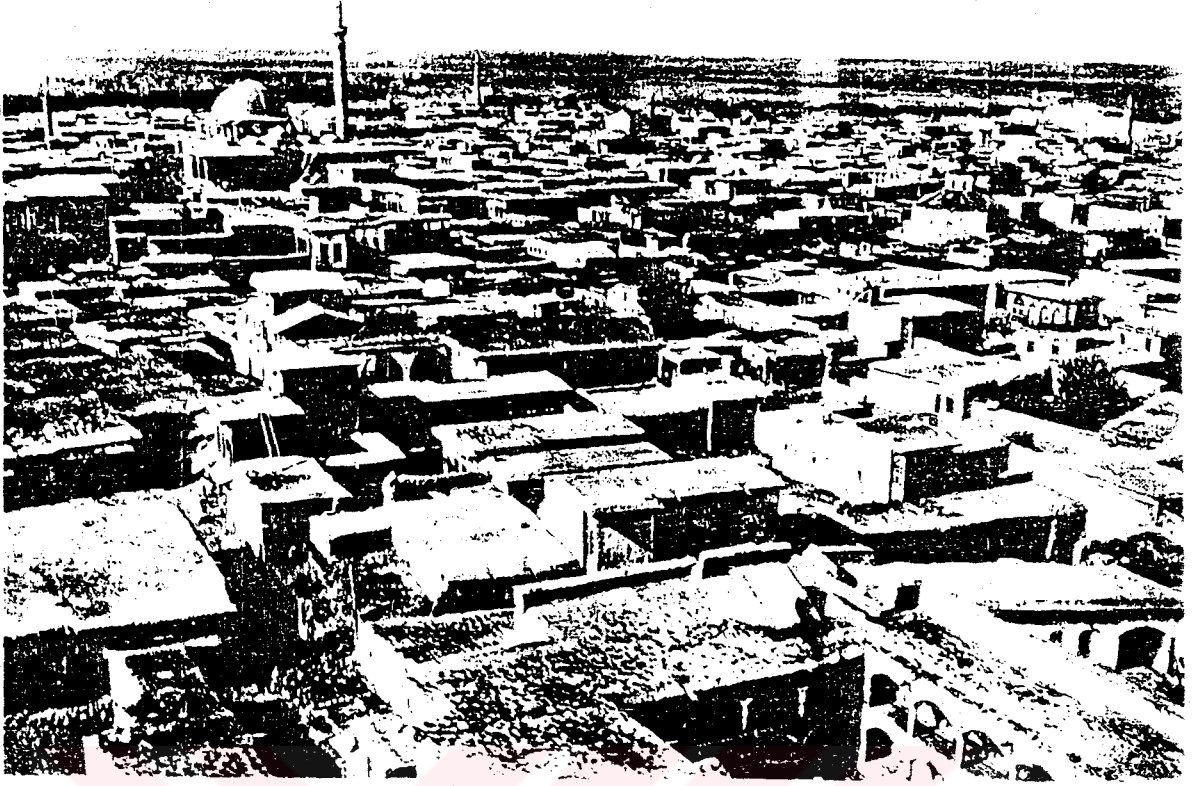
Artuklu döneminde surlara Ulu Beden, Yedi Kardeş Burçları eklenmiş, Ulu Cami kuzeyine 1198-99 tarihli Mesudiye ve güneybatısına 1198 yılında Zinciriye Medreseleri inşa edilmiştir (Can,1991,s.115). 13.yy'da yapılmış olan İçkaledeki Artuklu Sarayı'ndan günümüze ancak kazı sonucu çıkan bazı izler kalmıştır.

Akkoyunlular yönetimi sırasında Ulu Caminin onarımından başka 1530' da Nebi Cami, yüzyıl ortalarında Safa Cami, 1489'da Ayni Minare Cami, 1500'de Şeyh Matar Cami, Lala Bey Cami, İbrahim Bey Mescidi, Tacettin Mescidi ve Suakar Hamamı inşa edilmiştir.

Fatih Cami 1516-1520, 1521-1528 Hüsrev Paşa Cami, 1527 Deliller Hanı, 1534-1537 Ali Paşa Cami ve Hamamı, 1551 İskender Paşa Cami, 1564-1572 Behram Paşa Cami, 1564-1572 Behram Paşa Hamamı, Vahap Ağa Hamamı, 1574 Hasan Paşa Hanı, Çifte Han, 1587-1591 Melek Ahmet Paşa Cami, 1594 Defterdar Cami, 1601 Nasuh Paşa Cami Osmanlı döneminde yapılan başlıca anıtsal yapılardır (Can,1991,s.115).

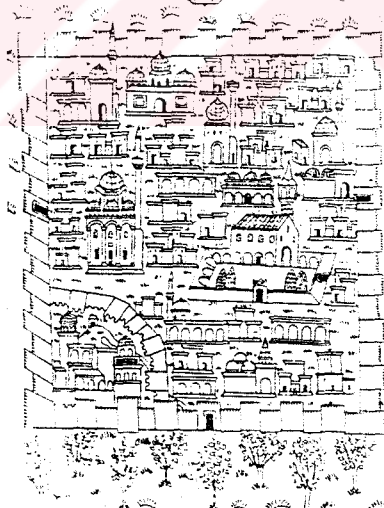
Onaltıncı yüzyıl ortalarında, D'Aramon evlerin kerpiç ve tek katlı olduğunu söyler. Onyedinci yüzyılda Polonyalı Simeon evlerin dış görünüşlerinin çirkin fakat iç süslemesinin çok zengin olduğundan bahseder. Kent merkezinden Urfa Kapısı ve Dağ Kapısına giden yol aksları geleneksel kent strüktürün bozulmasını hızlandırmıştır.

Kentin sur dışında 1950-55 yıllarında gelişiminin hızlanması Suriçi kent dokusunun yok olmasını önlemiştir. Vali Hatunoğlu Kurt İsmail Paşa 1868-1875 yıllarında, sur dışında vilayet konağı, hastane, kışla binaları ve bir cami yaptırmıştır. Demiryolunun gelmesi ve diğer çalışmalar halkın sur dışında yerleşmesini hızlandıramamıştır (Resim 3.2.).

Resim 3.2. Kentin Güney-Batı Bölgesinden Bir Görünüş, 1940, Gabriel'den

1940 'lı yıllara kadar tam bir endüstri öncesi kenti konumunda olan kent, geleneksel karakterini muhafaza etmekteydi (Resim 3.3.)

Resim 3.3. Nasuh el Matraki'den Diyarbakır

Kentin 1950 den sonraki surdışı yerleşimi; askeri bölgeler, havaalanı, doğal engeller gibi sınırlara dayanımcı, Suriçi'ndeki yapılanma baskılarını arttırmıştır. Tarihsel doku içerisinde bulunan tek veya iki katlı geleneksel yapılar yıkılarak, yerlerine çok katlı yapılar inşa edilmiştir. Geleneksel yapılar ise dar gelirli ailelerin içinde barınmasından ötürü onarılamamaktadır. Kenti iki doğrultuda kesen anayollar üzerinde yapılan ticaret merkezleri ise, buradaki insan yoğunluğunun artmasına neden olmuştur

3.2. Ulu Cami ve Çevresi

Antik ve Hıristiyan devri yapı elemanlarını çok miktarda içerdiğinin düşünülmesi, eski bir kilise olduğunun varsayılması ve hatta M.Ö. 1. yüzyılda yapılmış bir saray kalıntısı olması fikirleri, bu yapıyı Türkiye' de en etraflı incelenen yapılardan biri konumuna getirmiştir (Kuban,1965,s.110). İran' lı Seyyah Nasırı Hüsrev seyahatnamesinde 200 adet kolondan, birbiri üzerine alt katı üst katından daha yüksek arkadlardan bahseder. Ulu Caminin ana şekli Türklerin Anadolu' ya gelmelerinden önce oluşmuştur (Kuban,1965,s.110). Caminin kapalı kısmı Şam Emevi Camisinin planını tekrar eder (Resim 3.4.).

Resim 3.4. Diyarbakir Ulu Cami Gabriel'den

Merkezi aksa göre yapının sağı ve solu simetrik değildir. Ayaklar arası uzunluklar birbirinden farklıdır. Nasırı Hüsrev yapının, 12-13. yüzyıllarda birkaç defa onarıldığını belirtir. Caminin avlusunda, özellikle birinci kat arkadları üzerinde görülen kemer profilleri, bu bölgenin gelenekleri içinde İslami ve Hıristiyan bütün yapılarda ortakır.

3.2.1. Zinciriye Medresesi

Ulu Caminin güney batısındadır. Sincariye Medresesi olarak ta bilinir. Yapı, Ulu Cami yapılar topluluğuna aittir ve Mesudiye Medresesi'ni tamamlayan ikinci bir yapı olarak kabul edilir.

Ara Altun' a göre; Mesudiye Medresesi'nde hücrelerin bulunmayışı, Zinciriye'de ise daha çok bu mekanlara yer verilmiş olması Ulu Cami yapıları topluluğu içinde Mesudiye Medresesi'ni tamamlayacak şekilde yapılmış olduğunu gösterir (Beysanoğlu,1990,s.332). Bu yapı I. Dünya Savaşına kadar medrese olarak kullanılmış, savaş sırasında da barınak olmuştur. H.595 (m.1198) tarihinde yapıldığı ve bir Artuklu eseri olduğu kabul edilir. Açık medreseler içinde iki veya tek eyvanlı şemaya bağlı, tek kathi olarak yapılmıştır. Medrese iki eyvanlıdır. Giriş eyvanı çapraz tonozla örtülüdür. Avlu revaklarını ise beşik tonoz örtmektedir. Avluyu dört taraftan çeviren arkadlar tamamen eski Suriye geleneğine dayanan elemanlar olarak, İran menşeli medresenin karakterini değiştirmiştir (Kuban,1965, s.142). Yapıda tek eyvan kalmıştır. Arkadların kuzeydoğu köşesinden küçük bir avluya çıkılır. Genel örtü elemanı kesme taştan beşik tonozdur.

3.2.2. Mesudiye Medresesi

Ulu Camiye bitişik olarak yapılan Medrese Artukoğullarından II. Sukman tarafından 1193-1200 tarihleri arasında yapılmıştır. Yapının simetrik bir planı yoktur. Eyvan doğrudan doğruya avluya açılmakta ve diğer üç kenarı çevreleyen revaklar bulunmaktadır (Kuban,1965,s.110). Medresenin güney duvarına yerleştirilmiş mihrap büyük olasılıkla sonradan yapılmıştır. Yapı, cami ile diğer yapılar arasında sıkışmıştır. Medresenin örtü sisteminde önemli bir özellik yoktur. Arkadlar, haçvari tonozla örtülmüştür.

3.2.3. Vahap Ağa Hamamı

Yapı, Gazi Caddesi üzerinde, Dağ Kapı'ya giden yolun solundadır. Hamamın yapılış tarihi bilinmemekle beraber, XVI. veya XVII. yüzyıldan kalan bir eser olduğu tahmin edilmektedir (Beysanoğlu, 1990).

Dış malzeme olarak genellikle moloz taş, portal yakınlarında ise kesme taş kullanılmıştır. Soyunma yeri caddeye açılan dükkan haline getirilmiştir. Kubbe sekiz dayanaklıdır ve kare mekandan kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Yapının soğukluk kısmı "L" şeklindedir. Dört eyvanlı, haçvari, köşe odalı olan halvetin üstü kubbeyle örtülüdür. Halvetin ortasında, küçük bir havuz vardır.

BÖLÜM 4. HASAN PAŞA HANI

4.1. Hasan paşa Hanı İle İlgili Temel Tarihsel Bilgiler

Diyarbakır Valiliğine 1571 (h.978) yılı sonunda atanan Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Vezir Hasan Paşa, kuyumculukta çok ileri bir düzeyde olan kente, bir kuyumcular çarşısı yaptırdı. Daha sonra Ulu Cami'ye doğru bir blok daha inşa ettirerek, Ketenciler Çarşısı adıyla bilinen çarşığı buna ekledi (Beysanoğlu, 1990, s.594).

Vali Hasan Paşa'nın tayininin çıkması nedeniyle yapı, Diyarbakır Valisi Özdemiroğlu Osman Paşa'nın desteğiyle tamamlandı.

Hasan Paşa Hanı'nın güney kapısında (982) 1574 'e, ana caddeye bakan batı kapısında ise (983h) 1575 tarihlerine ait iki yazıt bulunmaktadır (Sözen, 1971, s.196).

Batı yazıtında büyüklerin varlıklarıyla onur vermeleri ve kalabilmeleri için yapıldığı yazılmaktadır (Sözen, 1971, s.196). Deliller Hanı'ndan sonra Osmanlı mimarisinin ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından önemli bir yapıdır.

Diyarbakır'a gelen Evliya Çelebi (1654-1655), İnciciyan (1804) ve J.S. Buckingham (1815) Hasan Paşa Hanı'ndan önemle bahsederler. Bunlardan Buckingham 1815 yılında hububat piyasasının burada toplandığını ve bu sebeple XIX. yüzyılda bu Han'ın büyük bir öneme sahip olduğunu anlatır (Yılmazçelik, 1995, s.90).

4.2. Hasan Paşa Hanı'nın Tarihsel Süreç İçinde Oluşumu

4.2.1. Han Kervansaray İlişkisi ve Anadolu Mimarlık Tarihi İçindeki Yeri

Farsça bir kelime olan Kervansaray (Karban-Kervan) karban-saraydan türetilmiştir (Güran, 1990, s.1). Bu yapılar şehirler arasında, anayollar üzerinde kurulmuş, kervanların konaklayıp mola verdikleri yerlerdir.

Han kelimesi kervansaray yerine de kullanılmasına rağmen, mimari ve fonksiyon yönünden bu yapıdan farklılıklar gösterir. Şehirlerarası yollarda menzil denilen uzaklıklarda bulunan kervansaraylar içlerinde hamam, çarşı ve ahır gibi kısımları bulundurlarken, şehiriçi hanlarında bu bölümler kaybolmaktadır. Sadece ahırlar bazı şehir hanlarında, ölçekleri küçülmüş olarak bulunmaktadır (Güran,1990,s.1). İssız yollar üzerinde bulunan kervansaraylar can ve mal emniyeti açısından mimari olarak kaleyi andırmaktadırlar.

Şehir hanları ise mimari değişiklikler göstererek büyüklük ölçülerini kaybederler. Menzil adı verilen kervansaraylar arasındaki mesafeler, yaya yürüyüşüyle 8-10 saati geçmezdi. Uzak Doğu'yu, özellikle Hint, Çin ticaret yollarını Anadolu'ya bağlayan yollar üzerinde birçok han ve kervansaray inşa edilmiştir. Mısır, Suriye ve Irak'ta Anadolu kervansaraylarına benzer eserler yapılmıştır. Bunlar, özellikle mimari düzen ve kullanılan malzeme yönünden benzerlik gösterirler. Halep'ten geçen iki büyük ticaret yolundan biri, Diyarbakır, Musul ve İran'dan Orta Asya'ya ve Çin'e bağlanırdı (Akozan, 1963, s.133). Diğer yol ise Fırat Nehri'ni takiben Bağdat ve Basra'ya giderdi.

Bilinen ilk Türk kervansarayları, Gazneliler ve Karahanlılar devrine aittir (Aslanapa, 1989, s.38). Bazılarının plan tipleri ise, Emevi kasırlarını andırır. Dört eyvanlı avlu şeması ile Karahanlı mimari geleneği, Selçuklu kervansaraylarına örnek oluşturmuştur (Güran,1990,s.3). Selçuklu kültürünü ortaya koyan eserler; Denizli'den Erzurum, Kars ve Iğdır'a, Kütahya'dan Malatya Bitlis Ahlat'a, Antalya'dan Sinop ve Samsun'a kadar uzanan yollar üzerindeki kervansaraylardır. Büyük Selçuklular, 11.ve 12. yüzyılda ele geçirdikleri topraklarda Sasani sanatıyla karşılaşmışlardır. Karahanlı ve Gaznelilere bağlı olarak kullanılan sivri kemerli portaller, kubbe, eyvan ve duvar nişleri bu devirde de önemini korumuştur. Bu kervansaray planları Türkistan'ın avlulu ev planıyla benzerlik gösterir (Güran,1990,s.4).

Anadolu Selçuklularında kervansaraylar ahır, depo, hamam, mescid gibi mekanları da içerirdi. Bu dönemde Türkistan'daki Türk kervansarayları tarzında dört eyvanlı, merkezi üstü açık avlulu tip, Anadolu' da görülen avlusuz ve üstü örtülü hanlar ve bu iki tarzın bileşimi olmak üzere üç tip han görülür (Güran,1990,s.6). İlk Türk ribat ve

kervansaraylarının ortak karakteri; merkezi bir avlu etrafında düzenlenen eyvanlı, revaklı kitle mimarisine sahip olmasıdır.

Portali, masif paye ve kulelerle desteklenmiş, cephe duvarları ise bir kale görünümündedir. Tuğla yapı geleneği kervansaraylarda kullanılmaz. Selçuklu sanatının yarattığı en anıtsal mekan yapıları olan hanların çoğu, Selçuklu sultanlarının yaptırdıkları eserlerdir (Akbulut, 1994, s.4). Selçuklu kervansarayları, kapalı bir çarşı ile birlikte inşa edilir. Bu yapıların tipolojik düzenlemelerinde; çarşı ile avlunun ilişkisi, çarşının örtü sistemi ve çarşının derinliği göz önünde bulundurulmuştur (Erdmann, 1976, s.29). Suriye ve Güney Anadolu'daki avlulu hanlarda yönelme yoktur (Erdmann, 1976, s.39).

Osmanlı dönemi hanlarında plan ve mekan; kare veya kareye yakın, açık bir avluyu çeviren revaklar arkasında odaların dizilmesiyle oluşturulur. Şehir hanları mimarisinde kapalı kısımlar dikdörtgen formlarını kaybederek arsa veya yola göre formlar alırlar.

Revaklı avlu gerisinde yer alan yolcu mekanları iki katlı olup hayvan barınma yerlerinden ayrılır. Özellikle 16.ve17. yüzyıl eserlerinde Diyarbakır Hüsrev Paşa Kervansarayında olduğu gibi bu tip örnekler çoktur; (Güran,1990, s.9).

Osmanlı dönemi han mimarisinde sadelik ön plana çıkarken, yapının dışarıyla bağlantısı arttırılmıştır. Kale görünümünden uzaklaşmış, dış cephelerde dükkanlar yeralmaya başlamıştır. Şehirlerin gelişmeleri ile orantılı olarak hanlar, ticaret aktivitesine de katılmışlardır. Yapılar, mimari hacim, proporsiyon, ve cephe mimarisi olarak Anadolu Selçuklu kervansaraylarından ayrılır. Hacimler daha küçülmüştür. Ölçüler insani boyutlarda tutularak sadelik tercih edilmiştir (Güran,1990,s.9).

Onaltıncı yüzyıl han mimarisinin zengin cephelerine karşılık, 17. yy'da daha sade fakat yine eyvan şeklinde açılan portallerin yapımına devam edilmiştir. Hayvan barınmasına ayrılan mekanlar, mazgal pencerelerle aydınlatılmış ve havalandırılmıştır. Zemin katlarda aydınlatma için pencereler revaklara açılırken, üst katlarda pencereler dışarıya da açılmaktadır. Osmanlı dönemi hanlarında, Anadolu Selçuklu kervansaraylarının avlusunda bulunan mescid

görülmez. Horasan harcı tercih edilmiş olan yapılarda 28x28x3cm ebadındaki tuğlalar kubbe inşaatında kullanılmıştır.

4.2.2 Hasan Paşa Hanı Mimarisi ve Yapısal Özellikleri

Bir avlu etrafında revaklar arkasına sıralanmış hacimlerden oluşan iki katlı Diyarbakır Hasan Paşa Hanı, Gazi Caddesi üzerindedir. Han'ın esas girişi batı cephesinde olup güney ve doğu cephesindeki girişler Han'a bu yönlerden bitişik olan kapalı çarşıya açılır.

Bodrum kata iniş, kuzey cephesindeki rampanın yanı sıra, merdivenlerle de sağlanır. Avluya açılan dört ayrı merdiven ve esas girişin sağ ve sol yanında bulunan simetrik iki merdivenle birinci kata çıkılır. Buradaki odalar iki bölümden meydana gelir. İlk bölüme lentoyla geçilmiş basık bir kapıdan geçilerek girilir. Kapının hemen yanında ise önünde lokmalık parmaklığı bulunan bir pencere bulunur. Ocak, beşik tonozla örtülü olan bu bölümdedir. İkinci bölüm ise dışarıya bir pencere ile açılır (Resim 4.1.)

Resim 4.1. Hasan Paşa Hanı Dış Görünümü.

Osmanlı dönemi şehir hanları mimarisinde görülen hayvan barınma bölümüyle gelen yolcuların konakladıkları yerler, Hasan Paşa Hanı'nda da ayrılmaktadır. Yapının altındaki ahıra, avludan bir rampa ile inilir. Birinci kattaki odalar konaklamaya ayrılırken, zemin kat mekanları ticaretle işlevlendirilmiştir. Köşe odalarında da bu iki bölümlü oda düzeni devam ettirilmiştir. Batı cephesinde ise, bu pencerelerin yerini odaların önünde sonradan yapılmış olan balkonlara açılan basık kemerli pencereler alır (Resim 4.2.).

Resim 4.2. Hasan Paşa Hanı'ndan Eski bir Görünüm, 1925.

İki yanındaki sütunçelerle süslü bu pencereler sayesinde, odanın aydınlatılması ve havalandırılması sağlanır. Üç giriş kapısı yüksekliğinin zemin kat yüksekliğinden fazla tutulması nedeniyle birinci katta kot farkları oluşmuştur. Kot farkının bulunduğu bu yerlerde eyvanlar yer alır. Batı cephesinde bulunan odaların önlerine balkonlar yapılmıştır. Batı cephesindeki girişin üstünde bulunan oda büyük bir balkona sahip olup buraya iki pencere açılmaktadır.

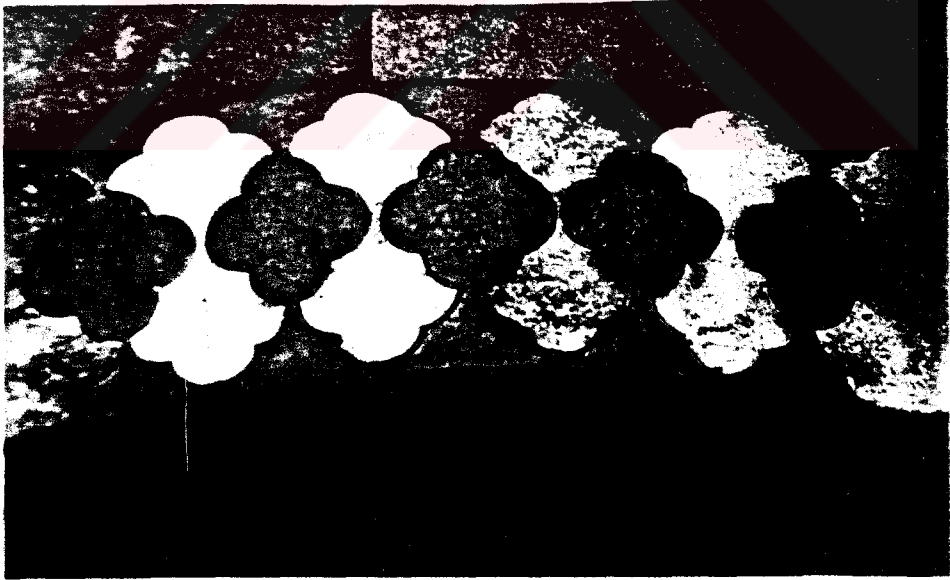
Süslü sütunçelerin iki yanda yer aldığı bu pencereler, lale motifli, birbirine geçmeli siyah beyaz taşların oluşturduğu basık bir kemerle süslenmiştir. Bu kemerlerin üstünde ise mukarnaslar görülür. Revakların yükü sivri kemerlerin altındaki tek parça sütunlara taşıtılır. İşlemesiz sütun başlıklarına sahip bu sütunlar köşelerde, duvara yarı gömülü izlenimini verir. Binanın kuzey cephesinde balkon bulunmaz. Üst katta tuvalet için ayrılan hacim iki küçük pencereyle aydınlatılmıştır.

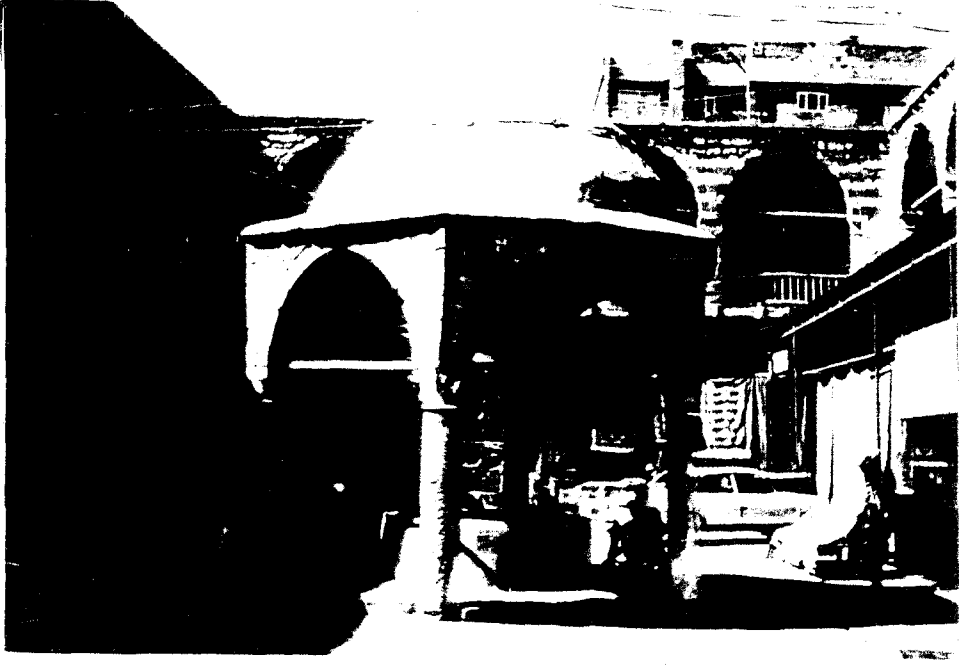
Resim 4.3. Balkondan Görünüm

Resim 4.4. Batı Cephesinde Pencere Yanındaki Sütunçe

Resim 4.5. Birinci kat Odada Pencere Üstü Motifli Kemer

Resim 4.6. Han'ın Avlusundaki Şadırvandan Görünüm.

Resim 4.7.Han'ın Giriş Portali

Doğu ve güney kanatlardaki üst kat pencereleri, hemen bitişikteki kapalı çarşının üstüne açılır. Tonozla örtülü kapalı çarşının iki girişi bulunur ve arkasında marangozlar çarşısı yer alır. Üst kat revağının önünde avluya doğru çıkan taş konsollar vardır. Avlunun ortasında, altıgen şeklinde, süslemesiz başlıklara oturan bir şadırvan bulunur.

Yapının zemin katındaki hacimler ticaret işlevi görür. Zemin kotunun yıllar içinde yükselmesi nedeniyle yapı cadde kotundan aşağıda kalmıştır. Beşik tonozlu revaklar, üç ana girişe rastlayan yerlerde kesintiye uğrar. Giriş portali iç kısımda yer alır. Bu durum çarşıyla bağlantılı diğer iki girişte de görülür. Giriş kapılarının üstlerinde bordürle çevrili yazıtlar yer alır (Resim 4.8.).

Resim 4.8. Han'ın Giriş Kapısı

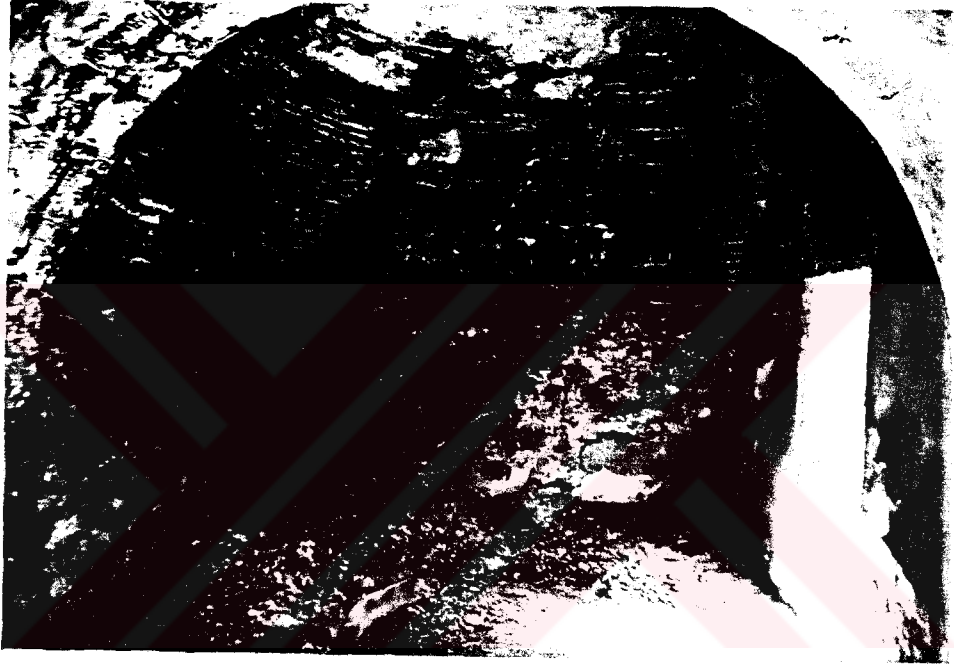
Cümle kapısında ahşap üzerine saç plakalar, kabaralarla tutturulmuştur. Ayrıca bu kapının bir de, kuzu kapısı bulunmaktadır. Zemin kat odaları birer kapı ve pencereyle avluyla ilişkilendirilmiş olup avlu kotundan 60cm yüksekte bulunmaktadır. Bu katta da yine bir hacim, tuvaletler için ayrılmıştır. Bazalt taşından yapılmış olan Han'ın, zemin kat odaları

tonozla örtülüdür. Ahır olarak yapılan bodrum kat, mazgallarla aydınlatılıp havalandırılmıştır. Büyük simetrisi, pencere sütunçeleri ve kemerleri ile batı cephesi olduğundan daha uzun görünmektedir. Bu etki, taş örgüsündeki siyah beyaz renklerin yatay olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Yörenin karakteristik taşı bazalttan inşa edilmiş olan yapının taş sıraları aralarında, siyah renkten kaynaklanan monotonluğu yoketmek için kalker taşı kullanılmıştır. Yapının örtü sistemini oluşturan tonoz ve kubbeler, tuğladan inşa edilmiştir. 32x32x3 cm. ebadındaki tuğlalar ayrıca kare mekana geçişi sağlayan tromp ve pandantiflerde de görülmektedir.

Resim 4.9. Zemin Kat Avlu Revağı

Sivri kemerlerle avluya açılan revaklar, işlemsiz sütun başlıklı sütunlara oturur. Üst katta ise sivri kemerlerin köşelerde sütun+ayak karışımı taşıyıcı elemanlara oturduğu görülür. İki bölümlü üst kat odalarının ilk bölümü tonozla geçilmiş ve yükseklikleri ortalama 3.50m dir. İkinci bölüm kubbeye örtülü olup dairevi plandan dörtgen plana geçiş köşe odalarda tromplarla, diğerlerinde ise pandantiflerle sağlanmıştır (Resim 4.10.). Üst kat pencerelerinde hafifletme kemerleri görülür.

Resim 4.10. Pandantiflerden Görünüş

Kubbelerde, tuğla işçiliğinin ulaştığı düzeyi gösteren görkemli işemelere rastlamak mümkündür. Osmanlı hanlarında genel olarak kullanılan Horasan harcı Diyarbakır Hasan Paşa Hanı'nda da kullanılmıştır. Cephe duvarları kaplaması dışında ise moloz taş duvar kullanılmıştır. Moloz taş örgüsü içinde ahşap hatıllar bulunmaktadır.

Cephede mukarnaslar bulunmaktadır (Resim 4.11.).

Resim 4.11. Pencere Üstü Mukarnaslar

4.2.3. Anadolu, Mezopotamya Han Mimarisi İçindeki Yeri ve Eşdönem Hanlarıyla Karşılaştırma

Uzak Doğu'ya bağlanan ticaret yollarındaki kervansaray ağına Osmanlılar da birçok yeni han ve kervansaray eklemişlerdir. Onaltıncı yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadar İstanbul ve Anadolu'dan Hacca gidecekler için, bu yollar üzerinde kervansaraylar yapılmıştır. Evliya Çelebi ve batılı gezginlerin belirttiği kadarıyla bu kervansarayların, konfor şartlarından uzak, sadece yatma yeri özelliği taşıdıkları anlaşılıyor.

Kervansaraylar, yürüme hızı 4 km/h olarak düşünülerek, iki menzil arası gündüz emniyetle geçilebilecek şekilde inşa edilmişlerdir. Hanların plan ve mekan anlayışı, kare veya kareye yakın açık bir avluyu çeviren revaklar sistemine uygun olarak biçimlenir. Revaklı avluların arkasında, gelen yolcular için mekanlar yapılırken insanların ve hayvanların barınma yerlerinin ayrılması önemli bir gelişmedir. Hayvan barınma yeri ya neflere ayrılan ayrı bir yapı halinde yada binanın altında yer almaya başlar.

Osmanlı devri han yapıları, genellikle 16. yüzyıldan sonra kareye yakın bir avlu etrafında, iki katlı revaklar ve ardındaki odalardan oluşmaktadır. Kentlerdeki yaşamın daha ileri bir seviyeye geldiği bu dönemde yapılan hanlar, ticaret merkezi olmaya doğru gelişme göstermiştir. Sadece konaklama merkezi olmayıp, ticaretin yoğun bir şekilde yaşandığı, içlerinde büroların bulunduğu iş merkezleri haline dönüşmüşlerdir. Osmanlı Dönemi hanları, Selçuklu Dönemi hanlarından inşaat tekniği ve kullanılan malzeme açısından farklılıklar gösterir. Devasa boyutlu yapıların yerini, daha insani boyutlarda yapılar alır.

Mısır, Suriye, İran, Türkistan kervansarayları tertip ve mimari şekliyle Türk kervansaraylarına çok benzer. Selçuklular zamanında Hint ve Çin ticaret yollarını, Selçuklu şehirlerine ve batı memleketlerine bağlayan yollar üzerinde birçok han ve kervansaray inşa edilmiştir (Akozan, 1963, s.133). Memlüklüler devrinin sonunda da Halep'te bir dizi han inşa edilmiştir.

Bugünkü Güneydoğu Anadolu'nun Erken Devir mimarisi, Kuzey Suriye Mimarisi ile birlikte değerlendirilebilir (Kuban, 1965, s.59). Mezopotamya ve Suriye'nin 11. yüzyıldan sonraki mimari gelişimi hakkında bilgiler sınırlıdır. Suriye'de 12. yüzyıldan itibaren meydana getirilmiş eserler Lübnan dağlarının doğusunda Şam, Halep, Hama, Homs gibi büyük merkezlerde bulunur.

Onikinci ve Onüçüncü yüzyıllarda yapılmış eserler, çok sade bir dekoratif karakter gösterir. Özellikle Kuzey Suriye'de Hıristiyan devri taş yapı geleneğini görmek mümkündür. Kareden kubbeye geçiş, pandantiflerle sağlanmıştır. Kapı nişlerini süsleyen mukarnaslar sadedir. Taş yapının Suriye'deki özelliklerinden biri de polikromidir.

İki renkli taş kullanılarak elde edilen bu polikromi taş kaplama cephelerde ve kemerlerde görülür (Kuban, 1965, s.60). Suriye'den gelen bir başka dekoratif düzen ise; taşlarla, özellikle kapı ve pencere üzerindeki panolarda, tek veya iki renkli oyma profillerle meydana getirilen, geometrik arabesktir. Kullanılan malzeme moloz taş, tuğla ve alçı sıvadır. Kuzey Suriye, yapı konstrüksiyonu açısından yerli geleneklere bağlı iken, Şam bölgesinde 12. yüzyılda Irak'la ortak bir yapı sanatı görülür.

Anadolu'da görülen Türk Hanları üç tiptir. Birinci ve ikinci tip hanlar, genelde ulaşım yolları üzerinde bulunurken, üçüncü tip hanlar şehir içinde hizmet verirler. Birinci tip hanlar; kare veya dikdörtgen şeklinde tek bir mekandan oluşur. Salonda zeminden yükseltilmiş bir platform ve ocak bulunur. Bu yapılar taş veya tuğla ile karışık yapılmış olup; kubbe, tonoz veya ahşap çatılarla örtülüdür. Çatılar genelde kurşunla kaplıdır. Kiremit veya tuğla örtülü olanları da vardır. Bu tip hanlarda tek kapı bulunur ve pencereler küçüktür (Akozan, 1963,s.135).

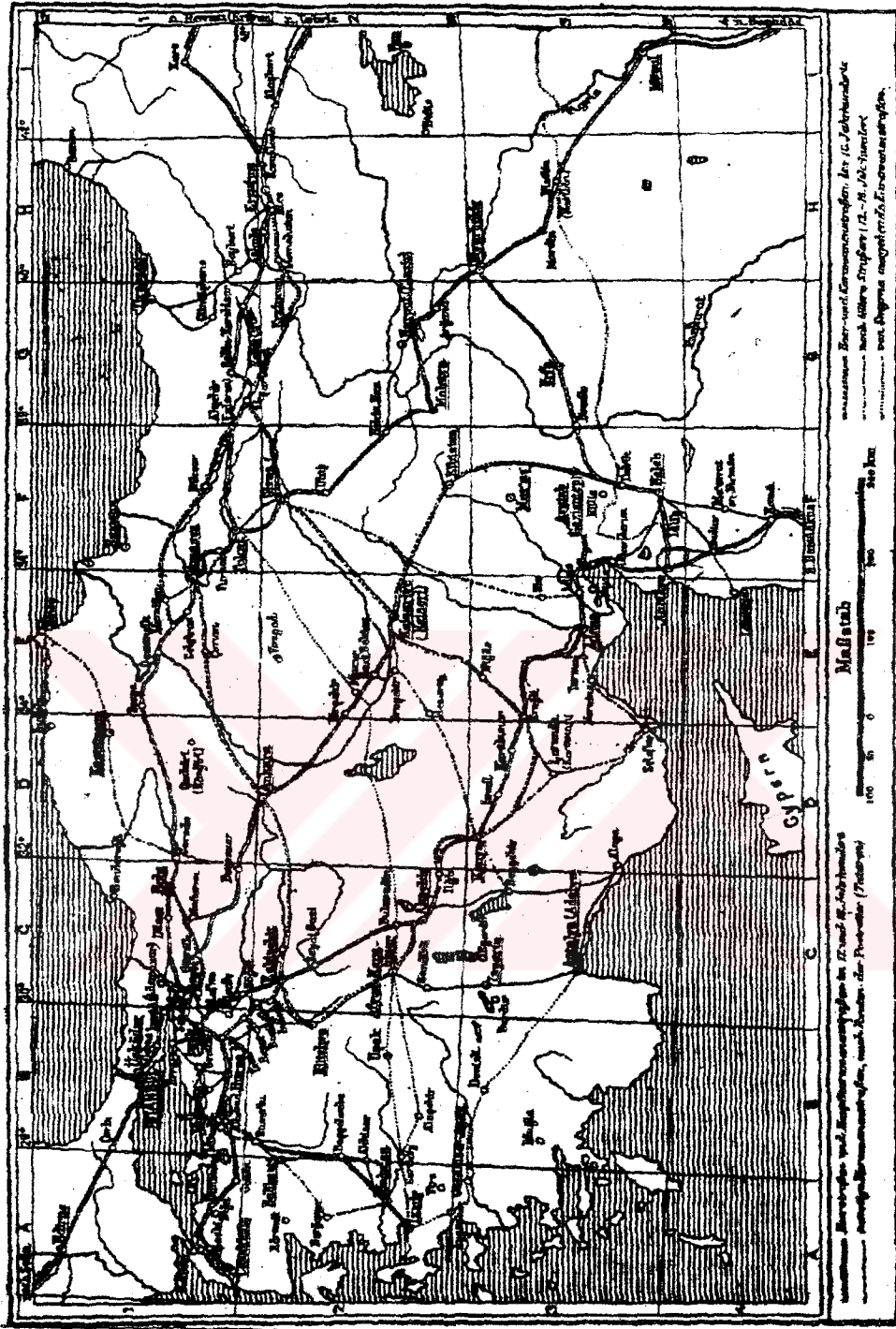
İkinci tip hanlarda, yolcu salonunun önüne bir avlu ve avlunun etrafına odalar yerleştirilir. Ortasında bir çeşme veya mescid bulunan avlunun bir tarafında ahır, bir tarafında da hamam veya odalar bulunur.

Üçüncü tip hanlar; Osmanlı Dönemi şehiriçi hanlarıdır ve genelde iki katlıdır. Zemin kat depo ve ahırlara ayrılırken, birinci kat odaları konaklamaya hizmet eder. Avluyu alt ve üst katlarda bir revak dizisi çevreler. Plan tipi olarak Türk evinden farksızdır.

Suriye yolu, 16. yüzyılın sonlarından itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Böylece bu yol; Yukarı Mezopotamya, Azerbaycan, Kafkasya, Anadolu, Balkanlar ve Macaristan müslümanları için Hicaz'a giriş yolu olur (Sauvaget,1937,s.110).

Bu yol üzerinde yapılmış hanlardan biri olan Beilan Hanı kesme taştan inşa edilmiş, kalın bir çevre duvarıyla çevrelenmiş bir yapıdır. Osmanlı İmparatorluğunun gücünün en dorukta olduğu bir dönemde İslam dininin de etkisiyle İstanbul' dan Hacca giden yol üzerinde birçok han ve kervansaray inşa edilmiştir. Demiryolu ve buharlı gemiden önce hacıların Mekke' ye dört yoldan ulaştıkları görülür:

- 1.Hindistan ve Uzak Doğudan gelenler deniz yoluyla
- 2.İrak,İran ve Orta Asya'dan gelenler Nefûd'ü geçerek
3. Mısır ve Batı Afrika' dan gelenler Sinai yoluyla
4. Suriye yoluyla

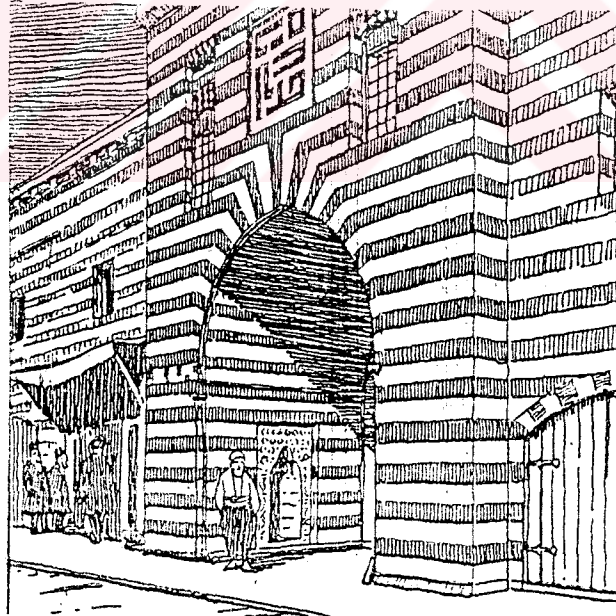

Şekil 4.1. Kervanyolları, Taescher Franz, Anatolische Wegenetz, Anadolu Araştırmaları.

Diyarbakır kentinde irili ufaklı birçok han bulunmaktadır (İlter,1969,s.112). Ticaret veya konaklama amaçlı kullanılan hanların, günümüze kadar ayakta kalabilmiş olanları azdır. Bunlar; Ulu Cami karşısındaki Hasan Paşa Hanı, Mardin Kapı yakınındaki Deliller (Hüsrev Paşa) Hanı ve Borsa Sokağı'ndaki Çifte Hanlardan biridir. Diğerleri yok olmuştur.

Deliller (Hüsrev Paşa) Hanı

Mardin Kapı'dan şehre girilirken sağda bulunan büyük binadır. Hicri 934 (1527-28 m.) tarihinde yapılmış olan Han'ın esas adı Hüsrev Paşa Hanı'dır. Diyarbakır valilerinden Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin de bahsettiği Deliller Hanı, 20 Haziran 1603 tarihli bir vakfiyede "Mardin Kapusu Menzil Hanı" şeklinde geçmektedir (Yılmazçelik,1995,s.91). Deliller Hanı diye anılmasının nedeni; Hicaz' a gitmek için bu Han'da toplanan hacı adaylarını götürecek delillerin burada kalmalarından kaynaklanmaktadır (Beysanoğlu,1990,s.548). İki kısımdan meydana gelen Han, siyah- beyaz kesme taş, moloz taş ve tuğladan inşa edilmiştir. İkinci Mahmut ve Tanzimat Döneminde Deliller Hanı büyük ölçüde askerin ikametine ayrılmış, depolarına askeri malzeme konulmuştur. Ahır bölümü tek kat, yatma bölümü ise iki kattan oluşmaktadır. Yapının giriş kısmı, dışarıya doğru çıkıntı yapar.

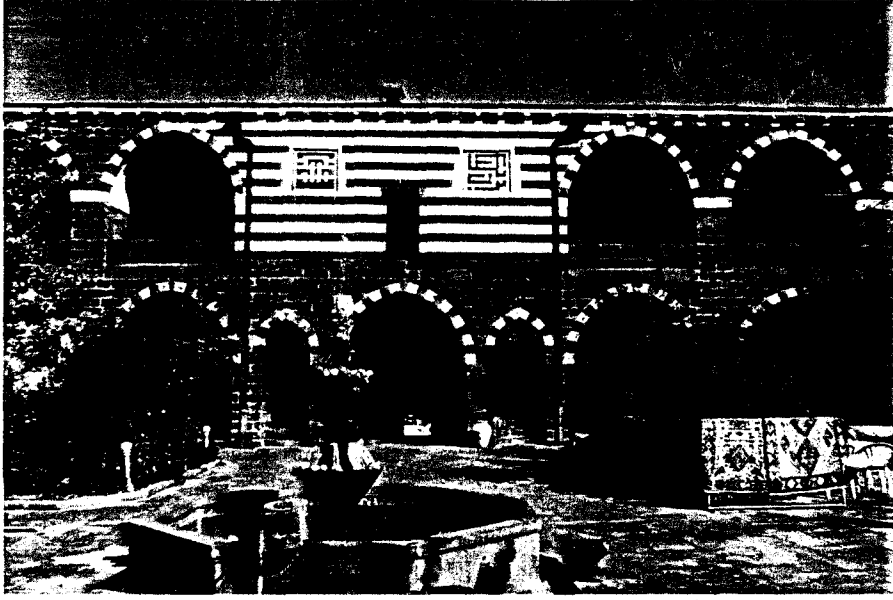
Resim 4.12. Deliller Hanı Giriş Kapısı, 1920, Müller, M.K.'dan.

Girişin sağ ve sol yanında iki ve hemen karşı tarafında da iki olmak üzere dört merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Alt kat odaları, beşik tonozla örtülüdür. Köşe odaları ise, aynalı tonozla örtülmüştür. Ahır bölümü, birbirine kemerlerle bağlanmış ayakların böldüğü altı kısma ayrılmıştır. Havalandırma, dışarıya açılan bir sıra pencereyle sağlanmaktadır. Han'a, yanlarda geometrik geçmeli bordürleri ve mukarnaslı nişleri bulunan bir kapıdan girilmektedir.

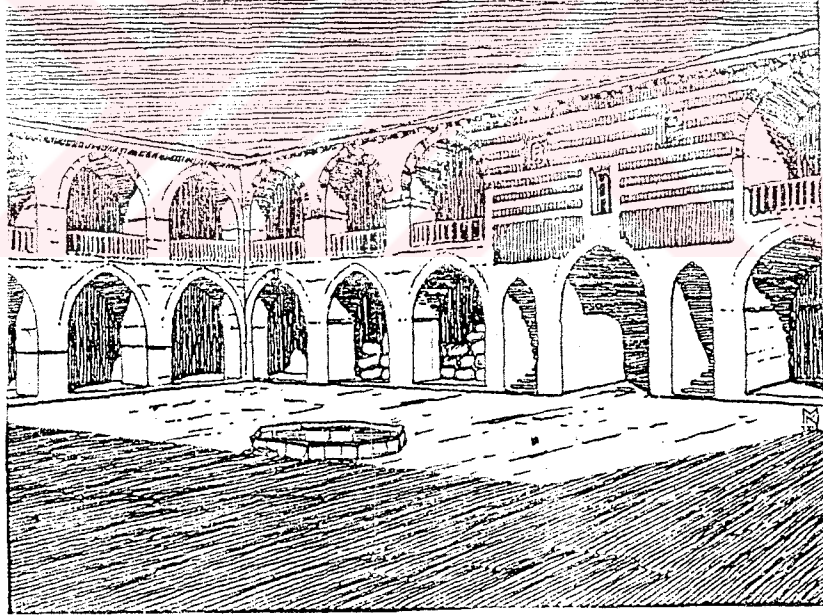
Deliller Hanı ahır, Hasan Paşa Hanı'nda olduğu gibi binanın altında olmayıp, hemen yanında inşa edilmiştir. İki bölümün de girişleri birbirinden farklıdır. Hasan Paşa Hanı'nın portali içeriye bir eyvan gibi gömülürken, Deliller Hanı'nda giriş dışarıya çıkıntı yapar. Malzeme olarak her iki handa da bazalt kullanılırken Deliller Hanı'nın sadece giriş kapısında siyah- beyaz taş örgüsüne rastlanmaktadır. Avlunun ortasında görünümü zenginleştiren bir havuzu bulunmaktadır.

Resim 4.13. Deliller Hanı'ndan Görünüş

Resim 4.14. Deliller Hanı' nın Avlusundan Görünüm.

Resim 4.15. Deliller Hanı, Müller, M.K. dan

Hasan Paşa Hanı, yanındaki çarşılarla bir bütünlük oluştururken, Deliller Hanı tek yapı özelliği taşımaktadır. Bu çarşılarla bağlantıyı sağlayan iki ayrı girişle birlikte, Hasan Paşa Hanı'nın üç devasa girişi bulunmaktadır.

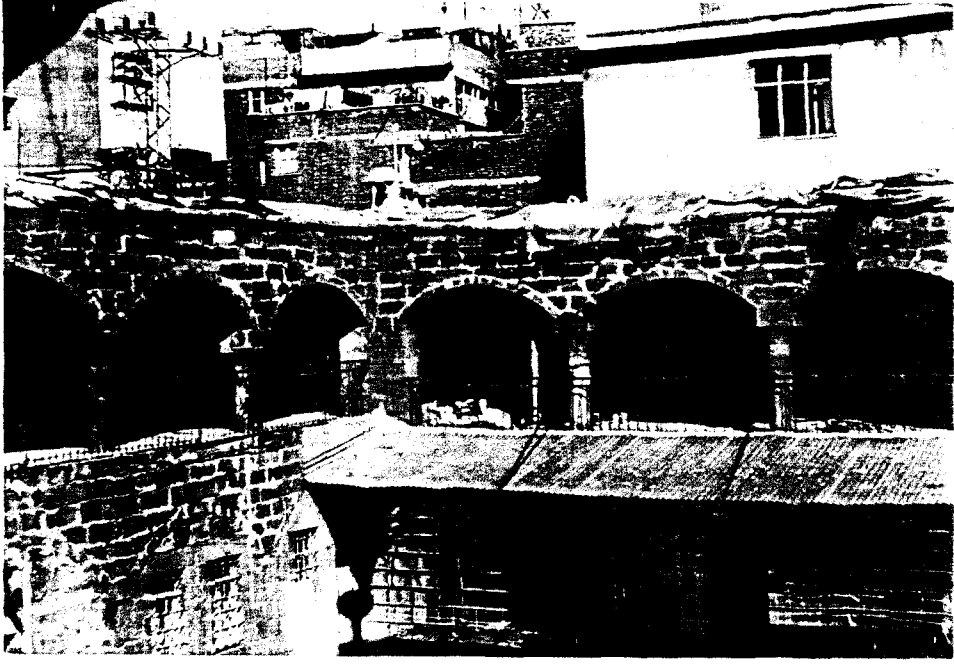
Hasan Paşa Hanı üst katında, köşe odalarının mimari oluşumu Deliller Hanı'ndakinden farklıdır. İki bölümden oluşan bu odalara, beşik tonozlu bir geçitten girildikten sonra kubbeye örtülü ilk bölüme girilir. Tekrar bir geçitten geçilerek ikinci bölüme ulaşılır.

Çifte Han

Gazi Caddesinin doğusunda bulunan Borsa Sokağı'nda yer alır. Han; iki katlı, iki bölümlü bir yapıdan oluşmaktaydı. Bu nedenle Çifte Han adını almıştır. Malzeme olarak yontma bazalt taşından yapılan Han'ın bir kısmı, 1940'lı yıllarda yolun genişletilmesi sırasında yıkılmıştır (Beysanoğlu,1990,s.657). Han'ın yapım tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, XVI. yüzyıl yapısı olduğu sanılmaktadır.

Han bugün oldukça bakımsız durumdadır. Revakların bir kısmı yıkılmış diğer bölümleri de tehlike arz etmektedir. Yapının üst örtüsünü oturduğu ahşap kirişler çürümüştür ve buralardan içeriye su sızmaktadır. Han'ın ikinci katına, ana girişin solundaki merdivenle çıkılır. Kemerler, işlenmiş beyaz taş sütun başlıklarına oturur. Avlunun üç tarafında basık kemerli revaklar yer alır

1810 tarihli bir vakfiyede yukarıda otuz oda, altta yirmi bir oda, bir kahvehane, üç adet terzi dükkanı ve tuvalet, ahır su kuyusu ve dükkanlardan oluştuğu açıklanır (Yılmazçelik,1995,s.92). Diyarbakır'ı 1804 yılında ziyaret eden İnciciyan, bu hanı önemli hanlar arasında saymıştır. Çifte Han'da odalar tek bölümden oluşurken Hasan Paşa Hanı'nda iki bölümlüdür. Çifte Han'ın örtü sistemini ahşap kirişler oluşturur. Hasan Paşa Hanı'nda ise örtü tuğla malzemedен yapılmış kubbe ve tonozlardır. Hasan Paşa Hanı'nda malzeme olarak çift renkli taş sıraları bulunur. Çifte Han ise sadece bazalt kesme taştan oluşmaktadır.

Resim 4.16 . Çifte Han Revaklarından Görünüm.

İbrahim Paşa Hanı

1810 tarihli Şeyhzade İbrahim Paşa vakfiyesine göre Salos mahallesinde Muallak Mescidin alt tarafında, Deva hamamının yanındaydı. Yine bu vakfiyeye göre Han'ın; üst katında kırkbir oda, alt katında kırk oda, ahır tuvaletleri ve Hamravat suyuyla dolan bir havuzu vardı (Yılmazçelik, 1995,s.91). Bu han 5 mart 1816 tarihli bir özeten anlaşıldığı üzere tüccar hanı olarak inşa edilmiştir. Hanın ne zaman yıkıldığı tesbit edilememiştir.

Tütün Hanı

Abdal mahallesinde Deva Hamamının arkasında olduğu sanılmaktadır. 1810 (h.1225) tarihli İbrahim Paşa vakfiyesinde İbrahim Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Hanın sağ tarafında yedi oda, sol tarafında sekiz oda, iki ahır ve sol tarafında hamam külhanı bulunmaktaydı (Yılmazçetin, 1995,s.91).

Rüstem Paşa Hanı

1539-1542 tarihlerinde Diyarbakır valiliği yapan Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yeni Kapı Hanı adıyla da bilinir. Yeni Kapı'nın sağ tarafında bulunan handan bir iz kalmamıştır.

Melek Ahmed Paşa Hanı

Melek Ahmed Paşa'nın 1591 yılında inşa ettirdiği ev Dilaver Paşa tarafından hana çevrilmiştir. 11 Nisan 1842 tarihli Diyarbakır masraf defterinden bu hanın o tarihte ayakta olduğu anlaşılır. Han'ın yokolma tarihi bilinmemektedir (Yılmazçelik, 1995, s.93).

Kayseriye Han

22 Ekim 1565 tarihli İskender Paşa vakfiyesinden, bu Han'ın İskender Paşa Camii ile Yeni Hamam yakınlarında olduğu anlaşılır. Han; 12 oda, bir wc, dört dükkan ve bir mahzenden oluşmaktaydı. Ne zaman yok olduğu bilinmemektedir.

İpekoğlu Hanı

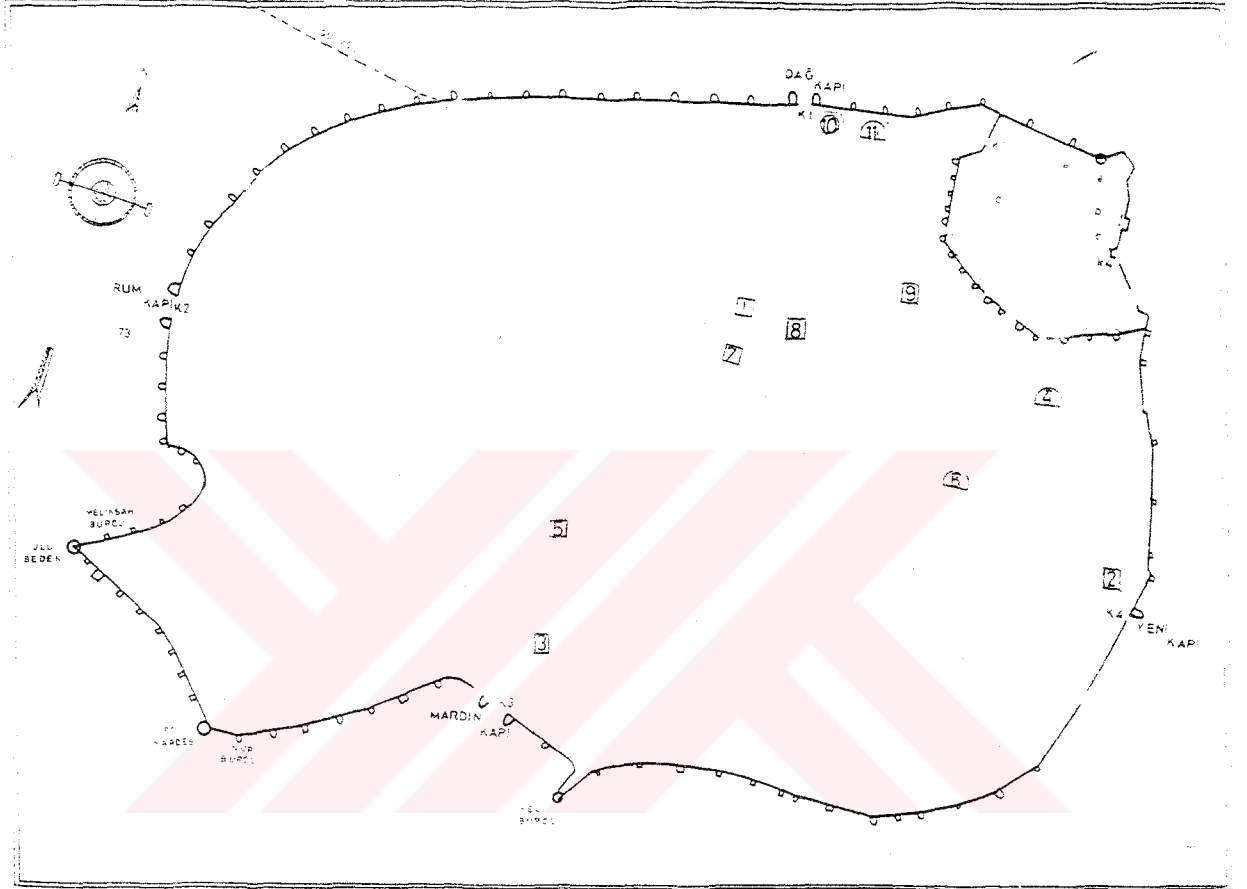
İskender Paşa Camiinin batısında, Penbeciler çarşısında idi. Han; 54 oda, 1 dükkan, 1 ahır, ve su kuyusunu içermekteydi. 1799 tarihli bir vakfiyede hanın XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılır (Yılmazçelik, 1995, s.93). I. Dünya savaşı sırasında yıkılmıştır.

Han-ı Cedid

1569 tarihli Behram Paşa vakfiyesinde, Behram Paşa tarafından caminin arka tarafında inşa ettirilmiştir. Hanın alt katta ve üst katta 33 odası ve avlusunda bir havuzu bulunmaktaydı.

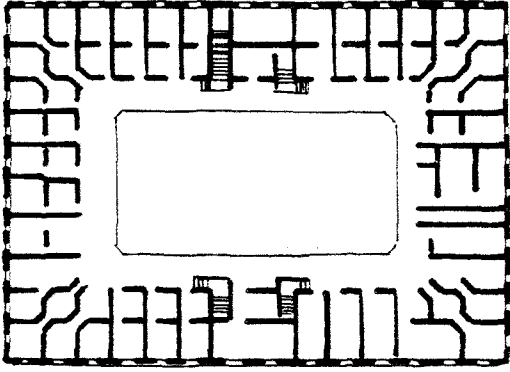
Osmanlı döneminde, Diyarbakır'da haklarında fazla bilgi sahibi olunamayan 10 han daha bulunmaktaydı. Bunlar; Sipahioğlu Hanı (1842), Halit Ağa Hanı (1842), Şevketlü Han (1723), Gümüşhaneli Defterdar Hanı (1844), Ulu Cami yakınlarında Börekçiler Hanı (1799),

Yeni Kapı yakınlarında Alaca Han (1676), İskenderoğlu Hanı (1842), Palancılar çarşısında Karakaş Hanı (1800), İshakoğlu Hanı (1817), İçkale'de Zincir Hanı (1837) dir. Diyarbakır'daki hanlar 1840 tarihinden sonra ticari özelliklerini kaybetmeye başlamışlardır (Yılmazçelik,1995,s.94).

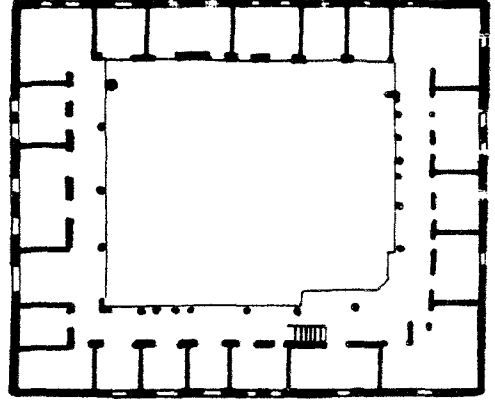

Şekil 4.2. Hanların Yerleri

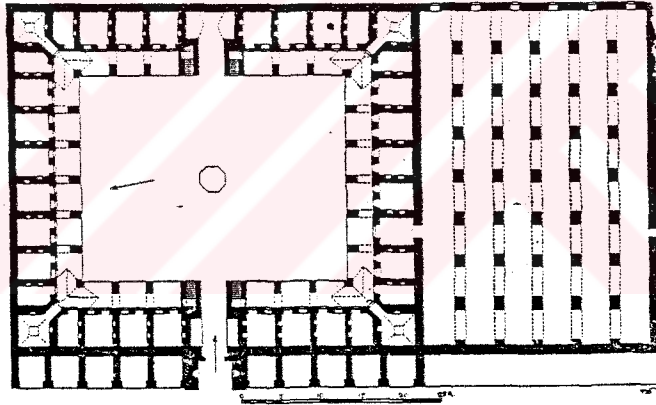
1-Hasan Paşa Hanı	7-Çifte Han
2-Rüstem Paşa Hanı	8-Kayseriye Hanı
3-Deliller Hanı	9-İpekoğlu Hanı
4 İbrahim Paşa Hanı	10-Melek Ahmed Paşa Hanı
5-Tütün Hanı	11- Han-ı Cedid
6-Karakaş Hanı	

DIYARBAKIR HASAN PASA HANI

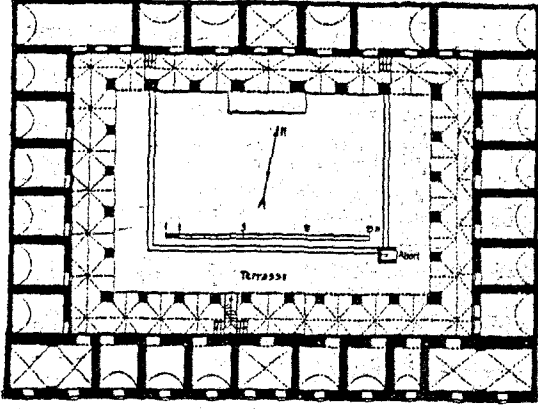

CİFTE HAN

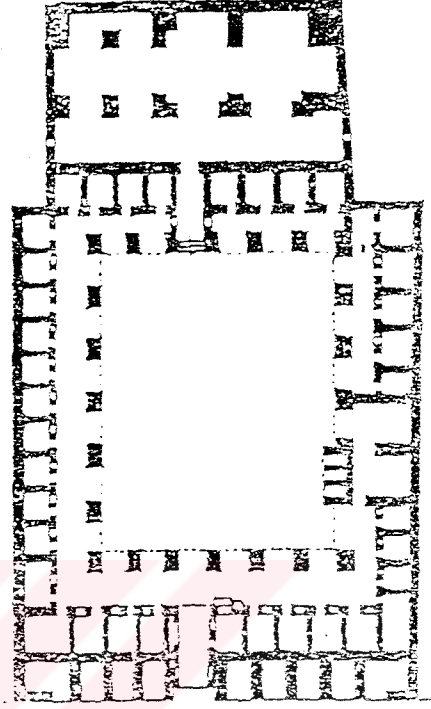

DIYARBAKIR DELİLLER HANI

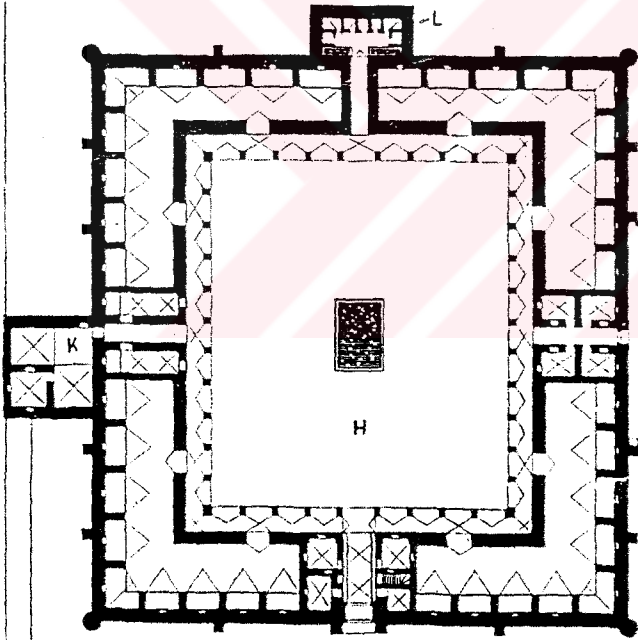
Şekil 4.3. Hanların Karşılaştırılması

MARDİN HANI, MÜLLER.

HIŞVA HANI GAZİ ANTEP, GÜRAN

SURIYE'DE MUGRAH HANI, SAUVAGET

Şekil 4.3. Hanların Karşılaştırılması

4.3. Saptama ve Belgeleme Çalışmaları

4.3.1. Çevresel Özellikler ve Kentsel Doku Çözümlenmeleri

Diyarbakır Hasan Paşa Hanı, şehrin ticaret aktivitesi yoğun olan Gazi Caddesi üzerindedir. Yapının hemen karşısında bir meydan; bu meydanın karşı tarafında Ulu Cami ve Mesudiye Medresesi bulunmaktadır. Han' ın kuzey ve doğu cepheleri kuyumcular çarşısıyla çevrelenmiş olup, bu çarşının hemen arkasında marangoz atölyeleri bulunmaktadır. Sokağın hemen karşısında ise, birbirine bitişik, spontane bir gelişim sergileyen yüksek yapılar vardır (Resim 4.17.).

Resim 4.17. Hasan Paşa Hanı ve Çevresi

Toprak seviyesinin yükselmesi sonucu Hasan Paşa Hanı'na ve karşısındaki Ulu Camiye yukarı kottan inilmektedir. Gazi Caddesi üzerinde bulunan binalar genelde ticaret ve büro yapılarıdır. Hasan Paşa Hanı'nın böyle aktif bir cadde üzerinde olması zemin kat dükkanlarının iyi değerlendirilmesini sağlamıştır.

Han'ın karşısındaki meydanın altı yeraltı çarşısı olarak düzenlenirken, üst tarafı da gezinti alanı haline getirilmiştir (Resim 4.18.).

Resim 4.18 . Hasan Paşa Hanı Karşısındaki Meydan ve Çevre Düzenlemesi.

Meydanın hemen yan tarafında, küçük el sanatlarının yapıldığı ve satışa sunulduğu, tek katlı dükkanlardan oluşan, Sipahi Pazarı bulunur. Gündüz nüfus yoğunluğu oldukça fazla olan bu bölge, yeraltı çarşısının hizmete girmesiyle gerek araç trafiği yönünden ve gerekse insan yoğunluğu açısından oldukça kalabalık bir bölge olmuştur. Bugün Han, kendisi gibi ticaret işlevi yüklenmiş iş merkezleriyle yarışmamakta, daha çok sınırlı bir alışverişe imkan vermektedir.

Kuyumcular çarşısına bitişik olarak inşa edilmiş olan ve şimdi marangoz atölyeleri olarak kullanılan dükkanlar, bakımsız bir durumdadır. Bu ticaret bölgesinin hemen arkasından, konut bölgeleri başlamaktadır.

Özellikle ana caddeye yakın mahallelerde, tarihi Diyarbakır evlerine daha seyrek rastlanır. Bu evler yıkılarak yerlerine yüksek katlı binalar yapılmıştır. Eski Suriçi yerleşim yoğunluğuna göre boyutlandırılmış sokak genişlikleri, yüksek yapıların meydana getirdiği nüfus ihtiyacına cevap verememektedir. Sokaklar motorlu araçların geçişini imkansızlaştıracak derecede dar kalmıştır. Geometriden uzak sokak dokusu, Cuma camisi ile bütünleşen pazar yeri gibi, ortaçağda oluşmuş kent özellikleri, Diyarbakır'da da görülmektedir. Suriçinde bulunan cami, kilise, medrese, han, hamam gibi yapıların geometrik olmayan sokak dokusu ile bütünleşmeleri, bu dokunun ortaçağda biçimlenmiş olabileceğini düşündürür (Binan, 1991,s.122). Ulaşım sistemlerindeki değişim sonucu, 1925'li yıllardan itibaren yaya ve atlı ulaşımın yerini motorlu araçlar almış, bu da dar sokak yapısının yetersiz olduğu düşüncesini yerleştirmiştir.

Ulu Cami karşısındaki Hasan Paşa Hanı, medreseler, hanlar ile içiçe geçmiş geleneksel ticaret merkezi, açılmış olan geniş bulvarlarla parçalanmıştır. Kente gelen ziyaretçilere kenti tanıtmaya açısından önem taşıyan bu merkez, gerçek kentsel kimliğini ortaya koymaktan uzaktır. Ulu Cami güneyindeki Sipahiler Çarşısı ve Buğday Pazarı karşısındaki Hasan Paşa Hanı ve çevresindeki hanlardan oluşan ticaret merkezi uzun bir tarihsel süreç içinde oluşmuştur (Binan,1991,s.123). Devam eden bu ticari aktiviteye rağmen, merkezin fiziksel çevre niteliğinin korunduğundan söz etmek zordur. Gazi ve Melek Ahmed Caddelerinin açılmasından önce Hasan Paşa Hanı ve Şeyh Matar Camisine kadar olan alan, daha organik bir bütünlük göstermekteydi (Binan,1991,s.123).

Diyarbakır'da anıtsal yapılar çevrelerindeki konut alanları ile içiçe geçmiş bir durumdadır. 16. yüzyıldan önce yapılmış olan anıtsal yapıların, kentsel bütün içinde ayrılamaz oldukları görülür. Çevrelerindeki konut alanlarından bağımsız olarak tasarlanmış anıtsal yapılar, işlevsel olarak bir bütünlük içinde bulunmaktadır.

4.3.4. Bozulmalar ve Nedenleri

4.3.4.1. İşlevsel Değişiklikler

Onaltıncı yüzyıl Osmanlı Dönemi şehir hanları, konaklama hizmetinin yanısıra, ticaret işlevi

de yüklenmiş bulunuyorlardı. Diyarbakır Hasan Paşa Hanı'nda da, birinci kat konaklamaya, zemin kat ise ticarete hizmet etmiştir. Kervanlarla gelen ticari mallar, zemin katta satışa sunulur, üst katta da konaklanırdı. Han'ın hemen bitişiğindeki Kuyumcular Çarşısı'nda da çok ileri düzeyde altın işlemeciliği yapıldı.

Geçirdiği bir onarım sonrası, Kuyumcular Çarşısı halen altın satış yeri olarak kullanılmaktadır. Han'ın birinci kat odaları tamamen boş durumdadır. Eskiden konaklama hizmetinde kullanıldığı bilinen bu odalar, doğa şartlarında çürümeye bırakılmıştır (Resim 4.19.).

Resim 4.19. Hasan Paşa Hanı Avludan Görünüm

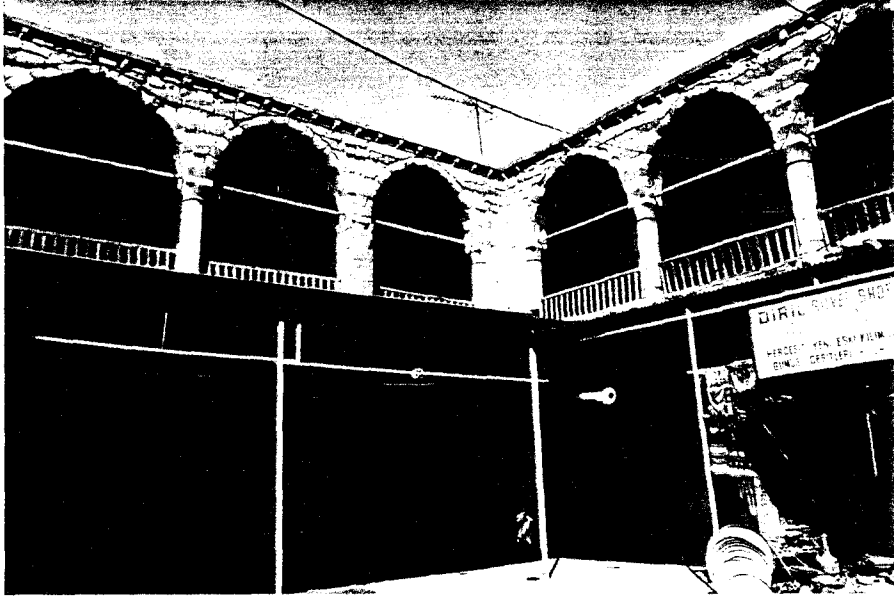
Han'ın ahır olarak kullanılmış olan bodrum katı, bugün bir bütünlük gösterememektedir. Dükkan sahipleri kendi mekanlarından bodruma inerek, bölüntülü mekanları depo olarak kullanmaktadırlar. Toprak seviyesinin yükselmiş olması nedeniyle, ahır aydınlatan mazgallar,

moloz taşla kapatılmıştır. Zemin katta avluya açılan revakların arkasındaki dükkanlar caddeye bakan, geliri daha yüksek dükkanlarla birleştirilmiştir. Revak sütunları arası demir doğramayla veya duvarla kapatılarak, dükkan alanına dahil edilmiştir.

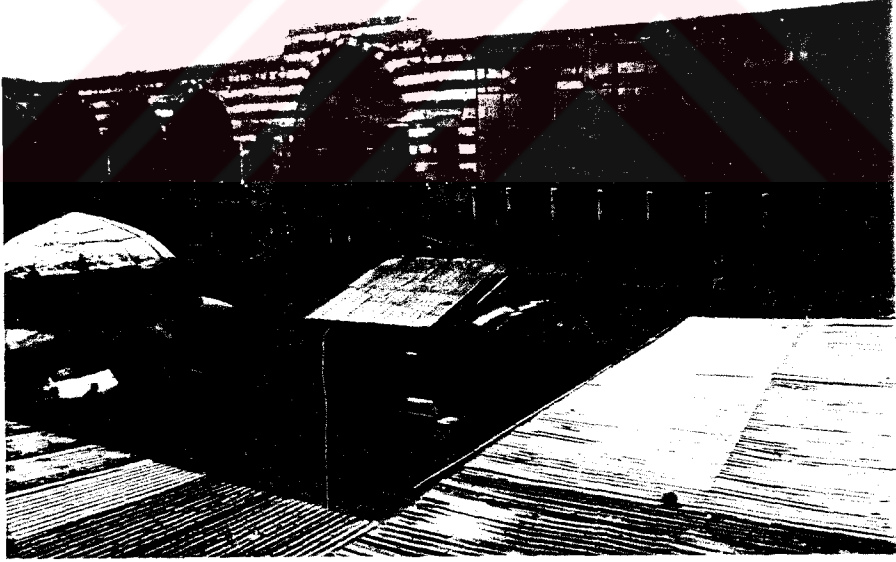

Resim 4.20 Hasan Paşa Hanı Bodrum Kattan Görünüm.

Avluya bakan dükkanların bir kısmı halı satışıyla uğraşırken, kırtasiyeci, anahtarcı, gümüş el yapımı süs eşyası satan dükkanlar da bulunmaktadır. Han avlusuna, caddeden inen bir rampayla araçlar girmektedir. İlçeye sefer yapan minibüslerin garajı olması, burada aşırı bir yoğunluk yaratmaktadır. Avlunun ortasında bulunan, üzeri kubbeyle örtülü şadırvan bugün kendi haline terk edilmiş durumdadır. Han'ın üç büyük girişinden, sadece batı cephesindeki girişi kullanılabilir. Kuyumcular çarşısıyla bağlantıyı sağlayan diğer iki ana giriş, dükkana dönüştürülmüştür. Revağın görsel bütünlüğünü bozan camekanın sınırladığı alan, iki kapıyla revaktan ayrılmıştır (Resim 4.21).

Resim 4.21 Han'ın Avlusundan Görünüm.

Resim 4.22.Camekanla Kapatılmış Revaktan Görünüm.

Avludan üst kata çıkan merdivenler, önlerine kapı konularak kapatılmıştır. Yukarı kata sadece ana girişin sol tarafındaki merdivenden çıkılabilmektedir. Simetriği olan girişin sol yanındaki merdivenin önüne ise, küçük bir dükkan yapılmıştır.

Hasan Paşa Hanı'nın avlusu, bir zamanlar buğday pazarı, üst katları da el sanatları atölyesi olarak kullanılmıştır (Müller, 1920, s.39). Üst katta avluya bakan revağın bir kısmı, kapalı bir mekan yaratmak amacıyla camekanla kapatılmıştır.

4.3.2. Taşıyıcı Sistem Sorunları ve Nedenleri

Revak örtüsünü oluşturan beşik tonozlarda, su sızmasından kaynaklanan çatlaklar bulunmaktadır. Zemin katta sırt sırta dayanmış olan dükkanların arasındaki bölme duvarlar kaldırılarak mekan tümüyle kazancı daha yüksek olan caddeye açılmıştır.

Birinci kat odalarının kubbeleri, bir onarım sırasında betonla kaplanmıştır. Tuğla malzemedeki yapılmış olan kubbelerin, su sızmasına karşı bir önlem olarak beton şapla kaplanması, yapının orijinal görüntüsünü bozmakla kalmamış; kireç esaslı harca ve tuğlalara zarar da vermiştir. Tuğlaların ve harçların arasından su sızmasını önleyememiş, aksine daha büyük çatlaklar meydana getirmiştir. Bahar aylarında yeşermeye başlayıp, sonbahara doğru damın üstünü tümüyle kaplayan otlar sonradan yapılmış olan şapın çatlamasına ve parçalanmasına yol açmıştır. Yaz aylarının Diyarbakır'da çok sıcak geçmesi sonucu, damın üstünde biten bu otların bazan tutuşarak yanması yapının örtü sistemine zarar vermektedir (Resim 4.23.).

Yapının batı cephesindeki balkonlar putrelli volta döşeme ile inşa edilmiştir. Avluya bakan cephe ise, briket duvar veya demir doğramayla kapatılmıştır. Avluya bakan üst kat revaklarının önünde, taş konsollara oturan açık çıkmaların büyük bir kısmı yıkık durumdadır (Resim 4.24.). Yapının caddeye bakan dükkanlarının tonoz kemerleri yıkılarak, girişi genişletme yoluna gidilmiştir. Han'ın doğu bloğundaki büyük odanın üzerini örten iki büyük kubbesi yıkılmıştır. Birkaç yıl öncesine kadar henüz ayakta bulunan bu kubbelerin, bakımsızlık sonucu bozulması hızlanmış ve sonunda da yıkılmışlardır.

Resim 4.23. Han'ın Şapla Kaplanmış Tuğla Kubbeleri

Resim 4.24. Avluya Bakan Revak Önünde Yıkık Taş Konsollar.

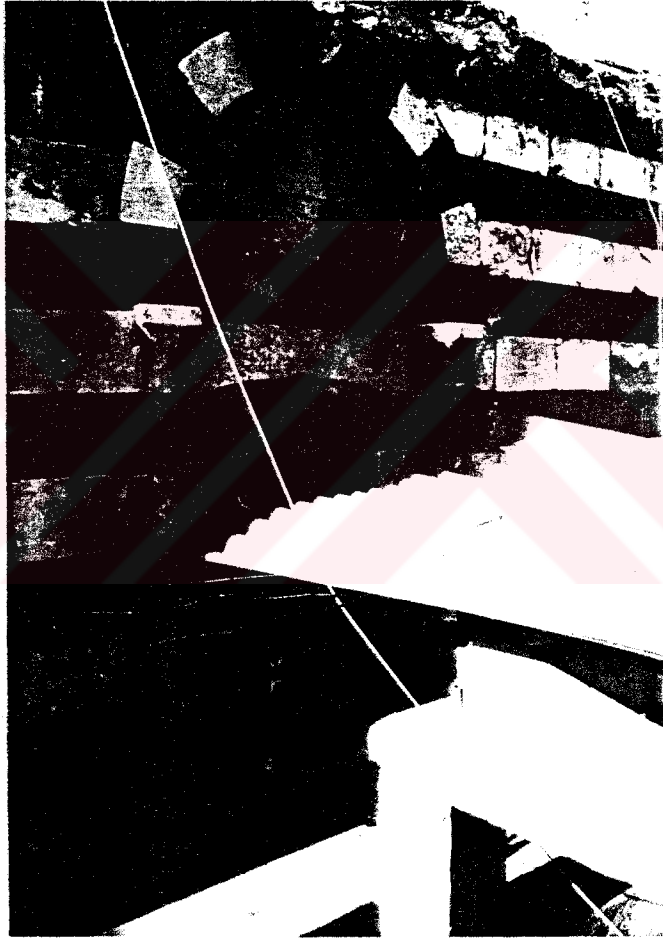

Resim 4.25. Han'ın Yıkılmış Olan Kubbeleri

4.3.4.3 Yapısal Bozulma

Duvarlarda sıva çatlamaalarının yanı sıra, yer yer küçük çaplı duvar çatlaklarına rastlanılmaktadır. Moloz taş duvarın içinde bulunan kalasların, uzun yılların yıpratıcı etkisine dayanamayarak çürümesi sonucunda, duvarlarda oyuklar oluşmuştur. Özellikle üst kat duvarlarında, sızan su nedeniyle sıvalarda çatlama ve kopmalar görülür. Açık çıkmaları taşıyan yıkık taş konsol izleri görülebilmektedir. Kesme taşla kaplanmış olan cephe duvarlarında strüktürel sorunlar olmamakla beraber bazı taşların doğa şartları sonucunda

kapak atma, tozlanma gibi sorunlarla karşı karşıya olduğu görülür. Bu duruma; avlu cephesinde özellikle binayı üstten sınırlayan konsolun yıkık olduğu, yağmur sularının etki alanlarında, daha sık rastlanmaktadır. Batı cephesinde, birinci katta, bazı büyük mekanları ayıran ahşap duvarlarda, büyük sorunlar bulunmaktadır. Bünyesindeki tahtaların yardımıyla ayakta duran bu duvarların harçları, büyük ölçüde özelliklerini yitirmişlerdir. Bodruma inen rampanın yanındaki ahır kapısı kaldırılarak yerine duvar örülmüştür.Han'ın Kuyumcular çarşısı üzerine bakan pencereleri briket duvarla kapatılmıştır (Resim 4.26.).

Res.4.26.Hasan Paşa Hanı'nda Kapalı Pencereler

Ahşap duvarın iskelet yapısı ortaya çıkmıştır. Han'ın güney kapısının üstünde avluya bakan eyvan daha sonra yapıldığı anlaşılan ahşap bir duvarla kapatılmıştır. Bağdadi sıva ile kaplanmış olan bu duvarın sıvasında büyük ölçüde dökülmeler olmuştur.

Resim 4.27.Hasan Paşa Hanı Görünüş

Yekpare taş olan sütunlarda, yüzey zedelenmesi dışında ciddi sorunlar bulunmamaktadır. Gergileriyle, sütun başlıklarıyla, özelliklerini kaybetmeden günümüze kadar gelebilmişlerdir.

Yapının üst kat odalarındaki tuğla kubbe ve tonozlardaki çatlaklardan, yağmur suları içeri sızmaktadır. Sızan bu yağmur suları, sıvanın kabarak şişmesine, büyük ölçekte kopmalarına neden olmuştur.

Resim 4.28. Bağdadi Sıvayla Kapatılmış Eyvan.

Resim 4.29. Avludan Görünüş, Müller, M.K.Die Karavanserai In Vonderen Orient, s.57.

Tonoz, kubbe ve duvarlarda nemden kaynaklanan bozulmalar vardır. Odalarda bulunan ocakların daha sonraki dönemlerde kullanılmamaları sonucu, kubbelerde birer baca deliği açılmıştır.

Ayrıca ocakların baca deliği izlerine damda rastlanamamıştır. Birinci kata çıkış dört ayrı merdivenle sağlanırken, bugün sadece girişin solunda bulunan merdiven kullanılabilir.

Bu dört merdivenin avluya olan bağlantıları, birer kapıyla iptal edilmiştir. Yapının giriş kapıları halen orijinalliklerini korumaktadırlar. Dogu ve güney cephesindeki çarşılarla bağlantıyı sağlayan kapılar, sürekli kapalı olduklarından, batı cephesindeki kapıya oranla daha iyi durumdadır.

4.3.4.4. Malzeme Bozulmaları

Yapıda, giriş kapıları dışında orijinal kapı örneğine rastlanamamıştır. Revakların önündeki korkuluklar çoğu yerde yok olmuş, yerine ahşap geçici korkuluklar, konulmuştur. Gerek batı cephesinde bulunan balkonlarda ve gerekse revağın bazı bölümlerinde orijinal işlemeli demir korkuluklar bulunmaktadır.

Avlunun ortasında bulunan şadırvanın korkulukları ise bugün yok olmuştur. Üst kat revakta demir doğramalı camikan yapılmış olmasına rağmen, önündeki korkuluklara dokunulmamıştır.

Kagir bir yapı olan Hasan Paşa Hanı, cephelerinde kesme bazalt ve kalker taşıyla, iç duvarlarda moloz taşı ve örtü malzemesi olarakta tuğlasıyla halen ayakta durmaktadır. Üst kat revaklarının önünde yer alan, taş konsollar üzerine oturan döşeme taşlarının büyük bir kısmı yok olmuştur. Tamamiyle boş durumda olan üst kat odalarının sıvaları, dış etkenler nedeniyle bozulma ve çatlama gösterir.

Üst kat tonoz ve kubbelerinin yapı malzemesini oluşturan tuğlalar, gerek damda biten otların kökleri nedeniyle ve gerekse yağmur sularının çatlaklardan sızması nedeniyle harçlarından ayrışmalar göstermektedir. Döşemede ise, bazalt taşının üstü şapla kaplanmıştır.

BÖLÜM 5. SONUÇ

HASAN PAŞA HANI ve ÇEVRESİ KORUMA , RESTORASYON ÖNERİSİ

5.1. Temel Kuramsal Yaklaşım - Koruma, Restorasyon Önerisi

Anıt bakımının restorasyon aşamasında; yapıyı hangi yöntemlere başvurarak en özgün haliyle ayakta tutmanın mümkün olabileceği araştırılır. Diyarbakır Hasan Paşa Hanı'nda da korumanın gerçekleştirilebilmesi için birtakım yapısal ve strüktürel önlemlerin yanısıra, yapının gerçek kimliğini ortaya çıkaracak bir dizi yaklaşımların kullanılması gerekmektedir. Han'ın günümüze kadar büyük tahribatlara rağmen ayakta kalabilmesi, spontane bir korumadan kaynaklanmaktadır. İşlev görür durumda olan zemin kat dış dükkanları ticaret amacıyla kullanılırken, avluya bakan zemin kat dükkanları, dış dükkanlara nazaran bakımsızdır. Birinci kat odaları ise, işlevsizlikten boş bırakılmış ve bu şekilde çürümeye terk edilmiştir (Resim 5.1.).

Resim 5.1. Avludan Görünüm

Tarihsel sürekliliğin sağlanabilmesi için yapıların korunarak bir müze gibi değerlendirilmesi yetmemektedir (Özer, 1979, s.26). Kültürel açıdan belirli bir düzeye ulaşmış ülkelerde, hem tarihi hem de geleneksel mimarinin büyük ve küçük ölçekteki örnekleri, bugün bilinçli bir koruma altındadır. Yurdumuzda ise, ekonomik koşullar, kamuoyunun bilinçsizliği bu korumayı yetersiz kılmaktadır.

Hasan Paşa Hanı'nın korunabilmesi için, öncelikli olarak zararlı dış etkenlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yapının içine araç girişi engellenmeli, yağmur ve yeraltı sularına karşı önlemler alınmalıdır.

Yapının strüktürel olarak zayıf olan kısımları sağlamlaştırılarak desteklenmelidir. Bu destek sayesinde yapının çürümüş, kendini veya üstündeki yükleri taşıyamayacak kadar zayıf durumdaki yapı parçaları sağlamlaştırılmış olacaktır.

Bilinçli korumanın bir başka yöntemi de, tarihi yapıda orijinalliği bozan birtakım fazlalıkların ortadan kaldırılmasıdır. Yapı hakkında çok geniş bir bilgi ve sorumluluk gerektiren bu yaklaşım ile, yapının okunabilirliği daha belirgin olarak ortaya çıkar. Fazlalıklar çıkarılacağı gibi, bazı eksik kısımların da tamamlanması gerekmektedir. Özgünlüğü koruma açısından, bu yönetime başvururken gerekli kararlara büyük bir sorumluluk duygusuyla yaklaşma zorunluluğu vardır. Analiz-sentez dengesinin iyi oluşturulması gereken bu aşamada, yapı bileşenlerinin orijinal şekilleriyle üretilmesi gerekmektedir.

Korunarak ayakta durabilmesi sağlanan yapının, nasıl yaşatılacağı konusu önem kazanmaktadır. Yapının sürekliliğinin sağlanabilmesi için, aktif bir işlevle günümüze ve geleceğe kazandırılması zorunluluğu vardır. Aksi takdirde, yapı çok kısa bir zamanda tahrip olabilecektir. Bu arada, yeniden yaşatmayı başarıyla gerçekleştirmek amacıyla, restorasyonun gerektirdiği yöntemler uygulanır.

5.1.1. Strüktürel Önlemler

Yapının işlerlik kazanabilmesi için günümüzde içinde bulunduğu strüktürel sorunlarının çözümlenmesi gerekmektedir.

Bu yapılmaya başlanmadan önce, yapının doğal etkilere en fazla maruz kaldığı üst örtü sistemi, koruma altına alınmalıdır.

Doğu bloğunda, tahribatın etkisiyle yıkılmış olan odanın iki kubbesi yeniden inşa edilecektir. 1990 yılına kadar izleri görülebilen arka bloğun iki kubbesi, artık gözükmemektedir (Resim 5.2.).

Resim 5.2. Yıkılmış Kubbeden Görünüm

Hem yapının orijinalliğini bozan, hem de içerdiği çimento ile tuğla kubbelere ve Horasan harcına zarar veren beton kaplama sökülmalıdır. Yalıtım amacıyla yapılmış olan bu yanlış uygulama, günümüzde yalıtımı da sağlamayacak derecede çatlaklara sahiptir. Bu kaplama söküldükten sonra, kötü bir durumda ortaya çıkacak olan kubbelerin onarımına

başlanmalıdır. Aynı boyutlardaki tuğla ve Horasan harcı ile yapılacak bu onarım, bazı yerlerde kubbenin tümünü inşa ettirme zorunluluğu bile yaratacaktır. Özellikle köşe odalarda, kubbenin hafifletilmesi için anforalar, büyük bir işçilikle yerleştirilmiştir. Onarımlar bu işlemeciliğe en az zarar verir boyutlarda tutulmalıdır. Bu sağlamlaştırma ve yeniden yapma işlemleri tamamlandıktan sonra, yapının üstü kurşunla kaplanarak koruma altına alınmalıdır. Yapının dış ve avlu cephesindeki kesme taşlarda bozulmalar görülmektedir. Kapak atma ve tozlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmış olan bazı taşlar değiştirilmelidir (Resim 5.3.).

Resim 5.3. Cephede Bozulma Gösteren Taşlar.

5.1.2. Yapısal Önlemler

Sağlamlaştırmanın; hanın yapısını oluşturan malzemede ve taşıyıcı sisteminde uygulanması gerekmektedir. Bazalt ve kalker taşlarında dış etkenlerden dolayı oluşmuş olan bozulmalar giderilmelidir.

Moloz taş duvarda yer alan çürümüş ahşap hatıllar emprenye edilmiş ahşap hatıllarla değiştirilmelidir. Yapının batı cephesinde, bir onarım sonucu çelik putrelli balkonlar yapılmıştır.

Şapla kaplanmış olan kubbelerin ve damın üstü otlarla örtülüdür. Kökleriyle örtü sistemine zarar veren bu otların ortadan kaldırılması gerekir. Köklerine nüfuz edecek kimyasal maddeler kullanılarak otların bir daha çıkmaması sağlanabilir.

Han'ın zemin kat revağı, demir veya ahşap doğramayla, bazen de briket duvarla kapatılarak dükkanlara dahil edilmiştir. Bunların yeniden açılarak, avluya işlerlik kazandırılması gerekmektedir. Yapının üst bitimini oluşturan düz silmede ve onu taşıyan küçük taş konsollarda meydana gelmiş olan tahribat giderilmelidir. Bu konsolda meydana gelen bozulma yağmur sularının cephe duvarıyla doğrudan temas etmesini sağlamaktadır. Konsolun ve konsolu taşıyan ayıbaşı taşlarının orijinaline uygun olarak yeniden üretilmesi gerekmektedir.

Birinci kat odalarının duvar sıvaları çatlamış ve çoğu yerde dökülmüştür. Rutubetten ve bakımsızlıktan dökülmeye yüz tutmuş bu sıvaların kazınması ve yerine yeni sıva yapılması gerekmektedir. Güney giriş kapısının üstündeki Bağdadi duvarla kapatılmış eyvan, açılarak revak gezinti alanına katılmalıdır.

Birinci katta döşemenin üzerine sonradan dökülmüş olan şap kırılarak, orijinal döşeme ortaya çıkarılmalıdır. Birinci kat revağında kapalı bir mekan yaratan camekan, kaldırılarak hem görsel hem de mekansal bir bütünlük oluşturulmalıdır. Yıkılmış revak korkulukları yerine, orijinal korkuluklar takılmalıdır. Yapının demir pencere doğramaları çıkarılarak yerine ahşap pencere doğramaları takılmalıdır.

Avluya bakan üst kat revaklardaki taş konsollar üzerine oturan çıkmalar, yok olmalarına rağmen izleri halen durmaktadır. Bu taşların bozuk olanları değiştirilerek, üzerine taş plaklar yerleştirilmelidir.

Resim 5.4. Demir Korkuluklar

Batı cephesindeki giriş kapısının çürümüş metal kısımları onarılmalıdır. Pencere üstlerinde bulunan bozulmuş mukarnaslar yenilenmelidir. Cephedeki bozuk taşlar değiştirildikten sonra, taşlar sıcak su ve tel fırça ile temizlenmelidir.

5.1.3. Çağdaş İşlevlendirme Yaklaşımı

Tarihi anıtları korumak, geçmişteki belgeleri sadece ayakta tutmak, tarihi varlığı kanıtlamak anlamına gelir. Yaniden işlevlendirme eski binaların yıkımdan kurtarılması için bir araçtır. Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde "Anıtların korunması her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir" denir (Ahunbay, 1996, s.97.) Yapıya, içinde bulunduğu bölgenin ihtiyacına uygun bir işlev kazandırılarak, uzun yıllar bakımlı bir şekilde ayakta durması sağlanabilir. Kent merkezinde bulunan Hasan Paşa Hanı yoğun ticaret aktivitesi olan bu bölgede, bir ticaret merkezi olarak işlev görebilir. Bina, yapım özellikleri açısından ticaret işlevi yüklenmeye uygundur.

Avluya açılan ve şu an önlerindeki birer kapıyla avlu bağlantıları kesilmiş merdivenler, kullanıma açılarak sirkülasyon kolaylaştırılmalıdır. İki bölümden oluşan birinci kat odalarında çeşitli giyim eşyaları sergilenerek satışa sunulabilir. Ayrıca birinci katta insanların oturup dinlenebileceği bir kafeterya düşünülmüştür. İnsanların tuvalet ihtiyacını karşılayabilmeleri için mevcutta tuvalet olarak kullanılan mekan bölümlü olarak kadın ve erkek tuvaletleri haline getirilebilir. Revağın eski işlerliğini kazanması sonucu gezinti alanları eski işlevine kavuşturulmuş olacaktır. Tarihi kentin merkezinde bulunması sebebiyle Hasan Paşa Hanı ticaret aktivitesine oldukça iyi cevap verebilecektir.

Resim 5.5. Han'ın Avlusundan Görünüş

Alışveriş yapmak için gelen insanların, aynı zamanda bu tarihi mekanda yaşamaları sağlanır. Üst kat odaları, çeşitli giyim eşyalarının sergilenip satışa sunulabileceği mağazalar olarak düzenlenebilir. Alt katta kapatılmış revaklar açılarak, avluya eski canlılığı kazandırılabilir. Yeni verilecek olan bu işlev, yapının orijinal işlevine de oldukça yakındır. Bodrum kat ise, halen olduğu gibi mağazaların depoları olarak kullanılabilir.

5.1.4. Çağdaş Altyapı Sistemlerinin Entegrasyonu

Geleneksel bir yapının tarihsel sürekliliğe katkıda bulunabilmesi için o yapının çağdaş bir işlev yüklenmesinin yanısıra, bu işleve uygun çağdaş konfor şartlarıyla da donatılması gerekmektedir. Eski işlevine uygun olarak ticaret işlevini yüklenmesi önerilen Diyarbakır Hasan Paşa Hanı'na, gerekli olan sıhhi, elektrik, atık su gibi tesisatlarının yeniden döşenmesi gerekmektedir.

Yapının ısıtılması bodrum kata yerleştirilecek kalorifer kazanıyla merkezileştirilmelidir. Bu sistemde her odadan boru geçmesi gerektiği için, yatayda ve düşeyde deliklerin açılması zorunludur. Ancak açılacak olan bu deliklerin yapıya en az zarar verir nitelikte olması gerekmektedir. Binanın atık su tesisatı, günün şartları ve nüfus yoğunluğuna göre yeniden düzenlenmelidir. Halen tuvalet olarak kullanılmakta olan zemin kat ve birinci kat tuvalet mekanları, aynı işlevi yerine getirebilir. Buralara yapılacak olan kabinler sayesinde, insanların tuvalet ihtiyaçları çağdaş bir şekilde karşılanacaktır. Ayrıca ana kanalizasyonla yapı bağlantısı da elden geçirilmelidir. Gerek zemin ve gerekse birinci kat tuvaletlerine gelecek olan temiz su borularının bağlantısı yapılmalıdır. Avlunun ortasında bulunan şadırvana işlerlik kazandırmak için de, bu şadırvanın temiz su ve atık su boruları ile donatılması gerekir. Sürekli bir akış sağlamak için, havuzdaki suyu alan ve fiskiyeye ileten bir motor sistemi de kurulabilir.

Tarihsel yapıların aydınlatılması, yapının değerini daha bir belirginleştirmesi açısından önem taşır. Hasan Paşa Hanı'nın elektrik sisteminin tümüyle elden geçirilmesi yararlı olacaktır. Bugün mevcut bulunan kablolar, sıva üstünden geçmektedir. Bu da çirkin bir görüntü yaratmaktadır. Elektrik panolarının gizlenerek kabloların sıva altından geçirilmesi, daha iyi bir izlenim sağlar. Sıva olmayan yerlerde ise kablolar, dekoratif sıva üstü kablo kanallarından geçirilebilir. Yapının dış cephe aydınlatması için, gizli spotların kullanılması gerekir.

5.1.5 Periyodik Kontrol ve Bakım Programı

Her yapı, belirli zamanlarda bazı onarımlara ihtiyaç gösterir. Zamanında yapılmayan onarımlar, ileride geri dönüşü mümkün olmayan veya ekonomik olarak çok masraf

gerektiren bir tahribata dönüşebilecektir. Bu tür durumlarla karşılaşmamak için, yapının belirli zaman periyotlarında, kontrol edilerek bakımının yapılması gerekir. Özellikle geleneksel yapılarda tarihi eserin tahribatlara yenik düşmemesi için, bu bakım programı çok daha fazla önem kazanmaktadır. Yapının üstünü örtecek olan kurşun kaplamaları, özellikle yaz aylarında, sıcaklığın çok yüksek olması ve gece ile gündüz ısı dereceleri arasındaki fark nedeniyle uzayıp kısılacaktır. Kenetlerde meydana gelecek olan açılmalar önlenerek, içeriye su sızması engellenmelidir.

Gerek çevredeki binaların bacalarından çıkan kömür veya fuel oil atık gazları, gerekse yoğun bir trafiğe sahip olan Gazi Caddesi üzerinde seyreden araçların çıkardıkları egzoz gazları cephe duvarlarında kirlenme yaratmaktadır. Bu kirlilik, mobil iskele kullanılarak su ve sabundan oluşan temizlik malzemeleri ile giderilmelidir. Yapının demir ve ahşap aksamaları her sene gözden geçirilmeli ve yeniden boyanmalıdır. Ayrıca yapı beş senede bir tümüyle kontrolden geçirilmelidir.

5.2. Kentsel Çevre Ölçeğinde Rehabilitasyon Önerileri

Öncelikli olarak korunması gerekli olan yapılar arasında kenti çevreleyen, fiziksel ve sembolik bir değer taşıyan Diyarbakır surları gelmektedir. 1930' lu yıllara kadar iyi durumda olan surlar daha sonra doğal şartlar ve insan tahribatıyla önemli ölçüde zarar görmüştür. Yeni yapıların inşaatı için surun alt tarafından taşların sökülerek götürülmesi yapıda ciddi strüktürel sorunlar meydana getirmiştir. Doğa şartları sonucunda da surun üst tabakası ve den-danları birçok yerde yok olmuş ve otlarla kaplanmıştır. Kuzey, batı ve güney-batıda, surun iç tarafında diğer yapılarla ilişkiyi kesen yeşil bir bant oluşturulmasına karşın, diğer kısımlarda surlara bitişik olarak yapılmış evler bulunmaktadır. İçkalenin güney kısmında, 1930' lu yıllara kadar gözükmeyen bir gecekondu bölgesi oluşmuştur. Motorlu araçların kente girmesi ve yayılması ile birlikte, at arabaları ve yayalar için yapılmış olan dar sokak ve caddeler, genişletilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet Döneminde ise, daha önce var olan iki ana aks daha da genişletilmiştir. Bu akslar üzerinde yüksek katlı ticaret merkezleri oluşmaya başlamış ve ortaçağda; konutları,

ticaret bölgeleri ve camisiyle bütünleşmiş olarak ortaya çıkan doku bozulmaya başlamıştır. Sanayi devriminden önceki ortaçağ kent merkezleri, pazar yeri ile dini ve idari yapıların bulunduğu, yakın çevresinde çeşitli malların işlendiği, depolandığı yerler özelliğindedir. Günümüzde kent merkezlerindeki mekanların korunması; tarihi kültür varlıklarının korunması yanında, kentsel bütünün gelişmesini etkileyen bir çevre koruma olgusudur (Ayhan,1987,s.178). Kent merkezleri ve bu merkezlerdeki eski yerleşim alanları, ülke ve bölge ölçeğinde diğer yerleşmelerle toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkiler içinde bulunmaktadır.

Hasan Paşa Hanı ve Ulu Cami güneyinde yer alan Sipahiler Pazarı ile bir ticaret merkezi görünümünde olan bölgeye, Ulu Caminin hemen karşısındaki meydana yapılan yeraltı çarşısı ile büyük bir araç ve insan yoğunluğu katılmıştır.

Bilançsızca yapılan küçük onarımlar, yapılara geri dönüşü mümkün olmayan zararlar vermektedir. Bu onarımlar, yüzyıllar boyunca yapılmış olmasına rağmen geleneksel malzeme ile yapılmış olması nedeniyle, doğru uygulamalardır. Ancak, günümüzde teknolojik imkanların sağladığı olanaklardan faydalanmak isteyerek, geleneksel yapıya uymayan malzemeler kullanılması, kötü sonuçlar doğurmaktadır.

Bu eski yapıların içinde yaşayanların gelir durumlarına bakıldığında, genelde ekonomik zorluklar içinde bulunan kişilerden oluştuğu görülür. İçinde yaşadıkları yapıları onaracak güçleri bulunmayan bu insanlar, sağlıklı koşullarda yaşamaktadır. Onarım gücüne sahip olanlar ise, geleneksel konuttaki ahşap kirişleri kaldırarak, moloz taş duvar üzerine betonarme döşeme yapmaktadır. Geleneksel malzeme kullanımına gidilmemektedir.

İşlevsiz kalan mekanlar korunamamakta, kendi haline terkedilmektedir. İslam dininin etkisiyle büyük camilerimiz küçük değişikliklerle de olsa, günümüze kadar sağlam ulaşabilmiştir. Oysa küçük mescitler, ancak cemaatlerinin topladığı paralarla onarılmaya çalışılmaktadır. Cemaatleri olmadığı için veya çok azaldığı için işlevsiz kalan kiliseler korunamamıştır. Ulu Cami güneyindeki Sipahiler Çarşısı, karşısındaki Hasan Paşa Hanı ve çevresindeki hanlardan oluşan ticaret merkezinin oluşumu, uzun bir süreç sonucudur.

İşlevsel özelliğini yitirmemesine rağmen, fiziksel olarak korunamamıştır. Gazi ve Melek Ahmet Caddelerinin genişletilmesi sonucu, çarşının güney ve doğusundaki adaların bir kısmı bu yola gitmiştir.

Ticaret alanlarının yoğunlaşması sonucu, özellikle iki ana aks çevresindeki konutlar, yerlerini ticaret işlevine terketmiştir.

Kentte; Mardin kapı yakınındaki Deliller (Hüsrev Paşa) Hanı, Ulu Cami karşısında Hasan Paşa Hanı ve Borsa Sokağında Çifte Han ayakta kalabilmiştir. Hüsrev Paşa Hanı geçirdiği bir onarımla otele dönüştürülmüştür ve iyi durumdadır. Çifte Han olarak yapılmış, fakat daha sonraları yol genişletilmesi sonucu biri yıkılmış olan han ise, oldukça kötü durumdadır. Revakları yıkılmaya başlamış ve yapı çürümeye terkedilmiştir. Hasan Paşa Hanı ise, küçük sorunlarına rağmen, daha iyi bir durumdadır. İşlevsiz kalan ve salnamelerde adı geçen hamamların çok azı, günümüze ulaşabilmiştir. Genellikle özel kişilerin mülkiyetinde bulunan bu yapıların ayakta kalanları da, gerçek işlevinde kullanılmamaktadır.

Plan şemasının kentsel oluşuma etkisi yok gibi gözükse bile, bir avlu etrafında şekillenmiş olan, birinci katındaki sokağa çıkmaları ile Diyarbakır evleri, kentsel mekanı oluşturan zengin yapılardır. Oldukça sade olan dış mimari özelliklerine karşın, avlu cepheleri oldukça zengindir. Dar sokakları ve içe dönük iki katlı mimarisi ile biçimlenmiş yapıların yanında yapılmış yüksek binalar, kentsel dokuyu bozmaktadır. Kenti çevreleyen Sur'un içindeki konut, ticaret, dini yapılar bir bütün olarak korunmalıdır. Bu yönde yapılmış olan koruma amaçlı imar planlarının uygulanması gereklidir (Binan,1991,s.126).

KAYNAKÇA

- Ahunbay,Zeynep, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları,1996.
- Ayhan,Sencer, Alışveriş Merkezleri, Çok Amaçlı Ticaret, Çarşı Yapılarının Gelişimi ve Tasarım İlkeleri, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık fakültesi, 1987.
- Akbulut, İlhan, "Diyarbakır Hanları ve Eski Evleri ",İlgi, Sonbahar, İstanbul, The Shell Company, 1994.
- Akozan, Feridun, Türk Han ve Kervansarayları, İstanbul, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1963.
- Arslan, Rıfıkı, "Diyarbakır Tarihi Kentsel Kesimde Toplumsal-Ekonomik ve Mekansal Yapı Özellikleri", Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, Ziya Gökalp Derneği, 1991.
- Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989.
- Dağ, Rıfat; Göktürk, Atilla, Gap Yeniden Yapılanmalıdır, Ankara, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, 1995.
- Beysanoğlu, Şevket, Diyarbakır İl Yılığ, Ankara, ?, 1989.
- Beysanoğlu, Şevket, Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, Diyarbakır, Ticaret ve Sanayi Odası, 1990.
- Beysanoğlu, Şevket, Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi: Akkoyunlular'dan Cumhuriyet'e Kadar, cilt.2, Ankara, Diyarbakır Belediyesi, 1990.
- Binan,Can, "Koruma ile İlgili Sorunlar ve Temel Yaklaşımlar",Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, Ziya Gökalp Derneği, 1991.
- Binoğul, Engin, "Diyarbakır İli ve Anahatlarıyla Diyarbakır Tarihi", Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, Ziya Gökalp Derneği, 1991.
- Can, Cengiz, 'Diyarbakır Tarihi Çevre Değerlerinin Kronolojik Yerleşmesi Ve Şehir Strüktürü', Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, Ziya Gökalp Derneği, 1991.
- "Diyarbakır", Yeni Cumhuriyet Ansiklopedisi, cilt.4,s.573. İstanbul, Arkın Kitabevi, 1976.
- "Diyarbakır", Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl, İl: Dünü Bugünü Yarını, cilt.3, İstanbul.
- "Diyarbakır", Gelişim Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt.8, İstanbul, Gelişim Basım ve Yayım, 1976.

- "Diyarbakır" İslam Ansiklopedisi, cilt.3. s.601, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1963.
- Erdmann, Kurt;Erdmann Hanna, Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts, Berlin 1976.
- Erginbaş, Doğan, "Diyarbakır Evleri", Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1952.
- Eti, Usman, Diyarbakır, Diyarbakır, 1937.
- Gabriel, Albert, Türkiye Tarih ve Sanat Memleketi, çev: Azra Erhat, İstanbul, Yapı kredi Bankası Yayını, ?.
- Gabriel, Albert, Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale, Paris,1920.
- Güran, Ceyhan, Türk Hanlarının Gelişimi Ve İstanbul Han Mimarisi, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1990.
- "Hasan Paşa Hanı", Diyarbakır Albümü, Diyarbakır, Diyarbakır' ı Tanıtma ve Turizm Derneği, ?.
- İlhan, Mehdi, "Onaltıncı Asırda Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı", Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu' na 70. Yaş Armağanı, Ankara, Ziya Gökalp Derneği Yayını, 1991.
- İlter, İsmet, Tarihi Türk Hanları, Ankara, Karayolları Genel Müdürlüğü, 1969.
- İlter, Türker, "Tarihi Yapıtların İncelenmesi", Ders Notları, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, 1985.
- Kuban, Doğan, Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1965.
- Konyar, Basri, Diyarbakır Yılığ, cilt.3,Diyarbakır, 1936.
- Müller, M.K. Die Karavanserai In Vonderen Orient, Berlin, ?,1920.
- Özer, Bülent, "Tarihi ve Geleneksel Mimariyle Yaşamak Ve yeniden İnşa Etmek ",Yapı, S.31, s.26, 1979.
- Seifeddaulah, Quatremere.Historie De Raschid El Din, vol.1, Paris, 1986.
- Sauvaget,Les Caravanserais Syriens Du Hadjdj De Constantinople,The Research Seminary In Islamic Art, Ars Islamica, University Of Michigan, Vol.IV, 1937
- Sinclair,T.A. Eastern Turkey:An Architectural And Archaeological Survey, vol.III, London, The Pindar Press, 1989.
- Sözen, Metin, Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul, Diyarbakır' ı Tanıtma ve Turizm Derneği, 1971.

Sözer, Ahmet Necdet, Diyarbakır Havzası, Ankara, Diyarbakır' ı Tanıtma ve Turizm Derneği, 1969.

Tekin, Adil, Diyarbakır, İstanbul, Diyarbakır' ı Tanıtma ve Turizm Derneği , ?.

Temelkuran, Tefik; Aktaş, Necati; Çevik, Mümin, Evlıya Çelebi Seyahatnamesi, cilt.3-4, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1965.

Yılmazçelik, İbrahim, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.

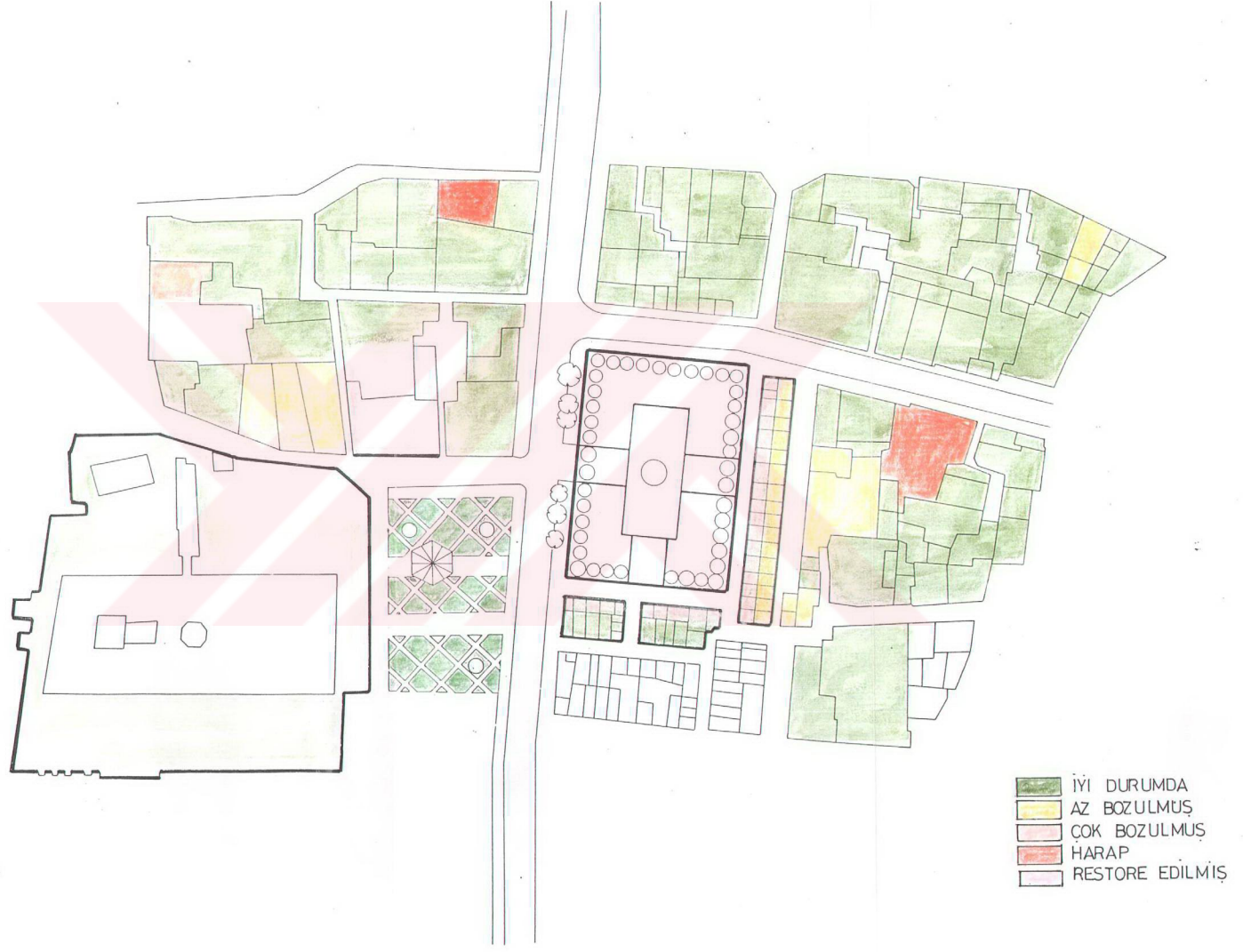

ÖZGEÇMİŞ**MÜCAHİT YILDIRIM**

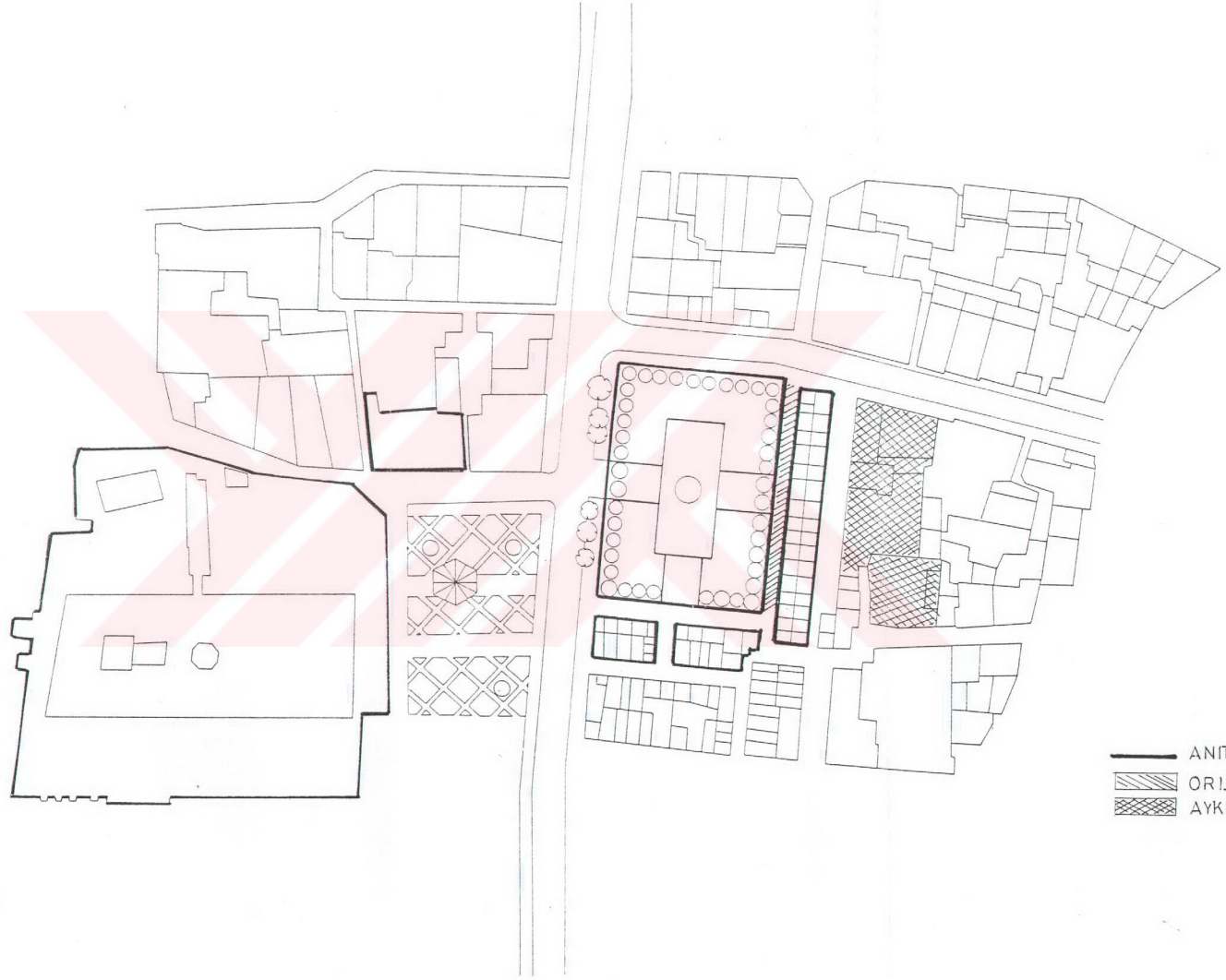
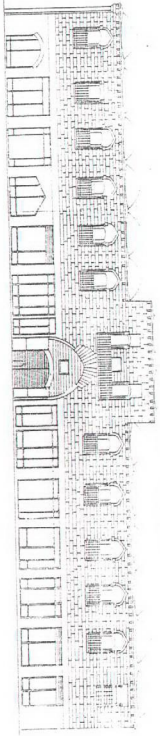
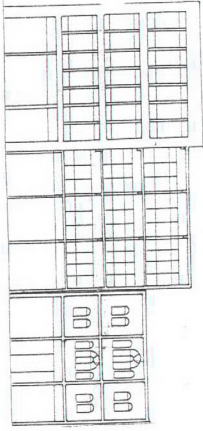
Doğum Tarihi	15 Aralık 1967
Doğum Yeri	Siirt
Mezun Olduğu Okul	Dicle Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Mezuniyet Yılı	1990
Daha Önce Çalıştığı Kurum	Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
Halen Çalışmakta Olduğu Kurum	Dicle Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı

YAPI DURUMU ANALİZİ

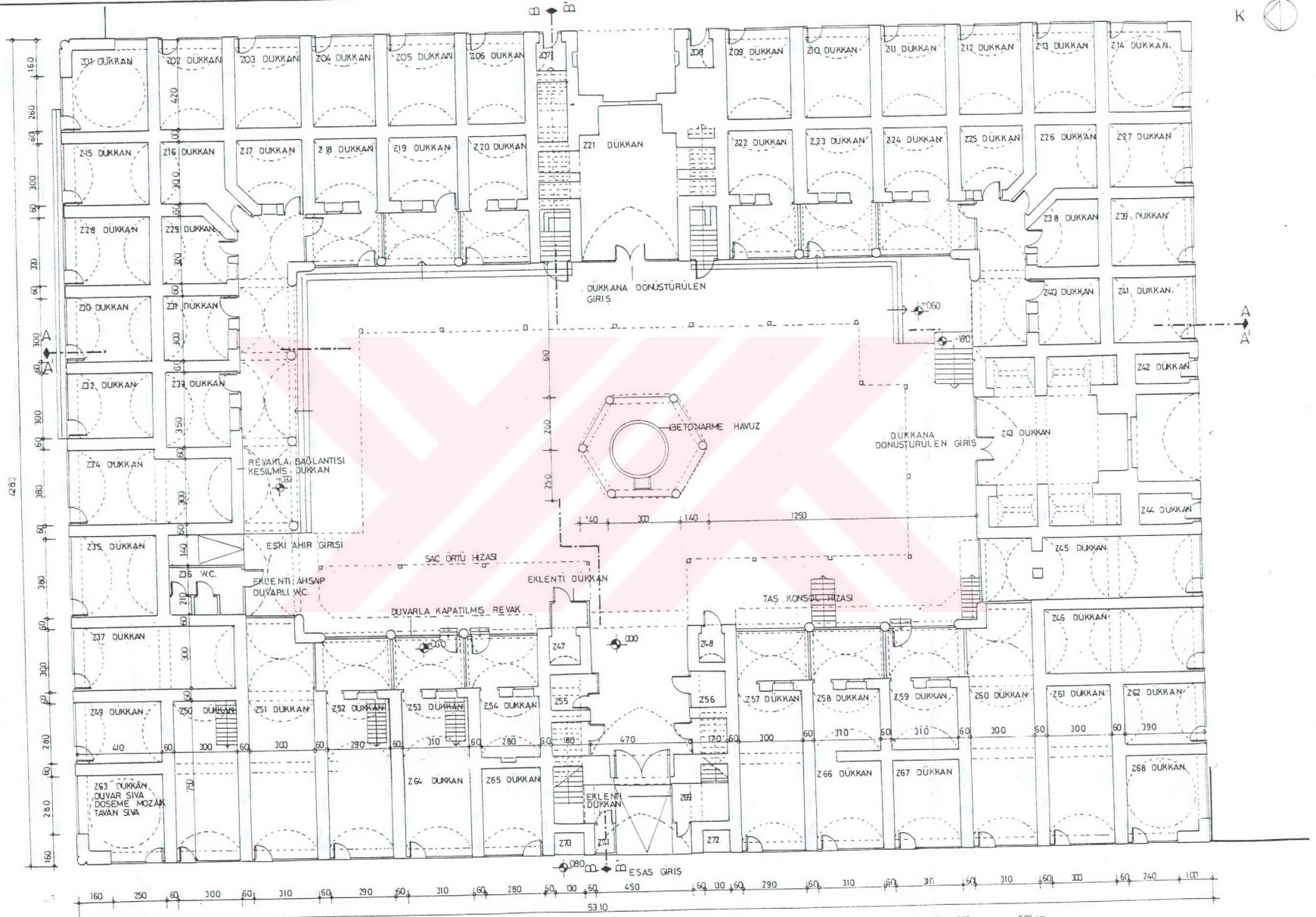

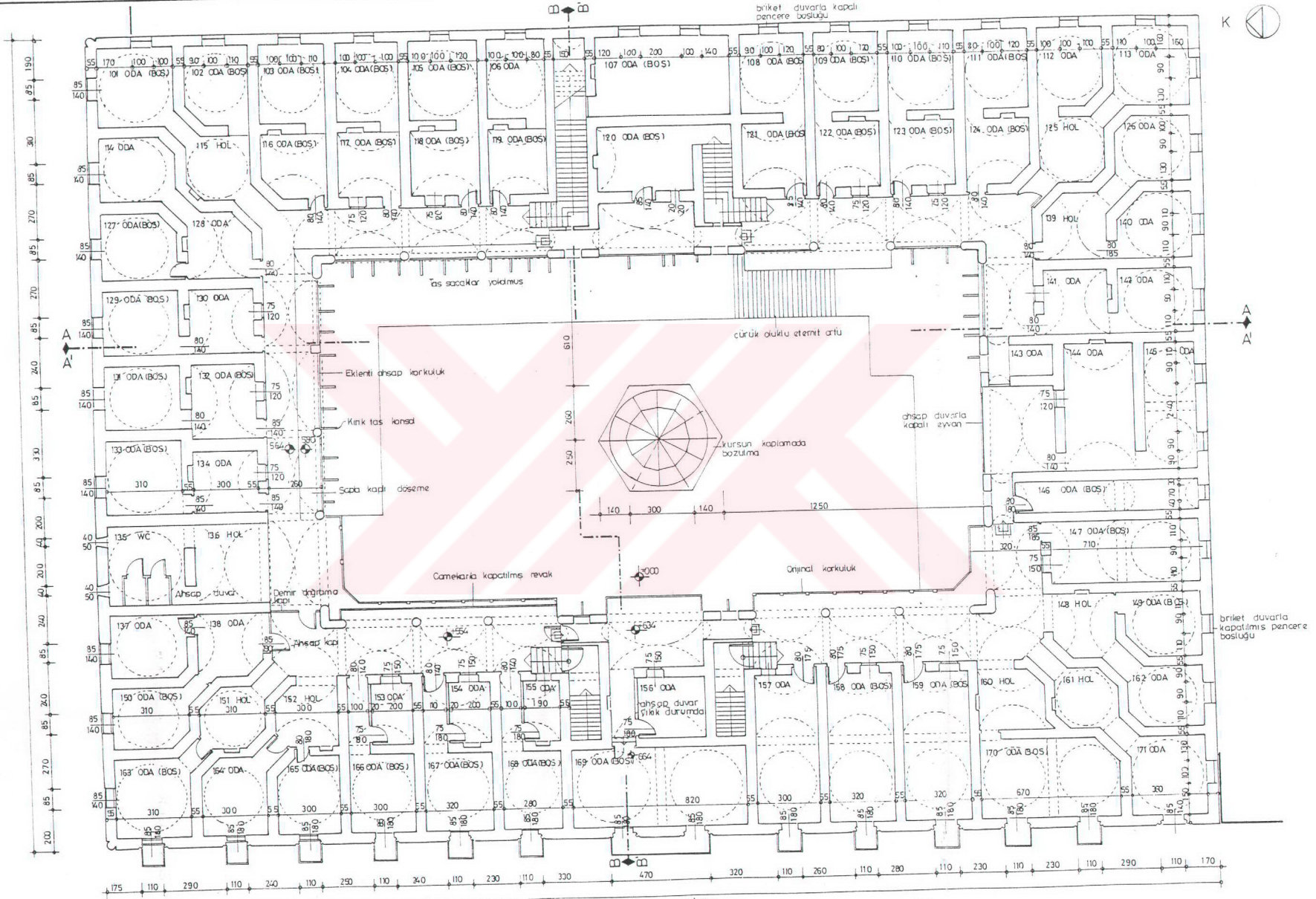
- ANITSAL YAPI
- ▨ ORJINAL DOSEME
- ▩ AYKIRI YAPI

KORUNMASI GEREKLİ DEĞERLER

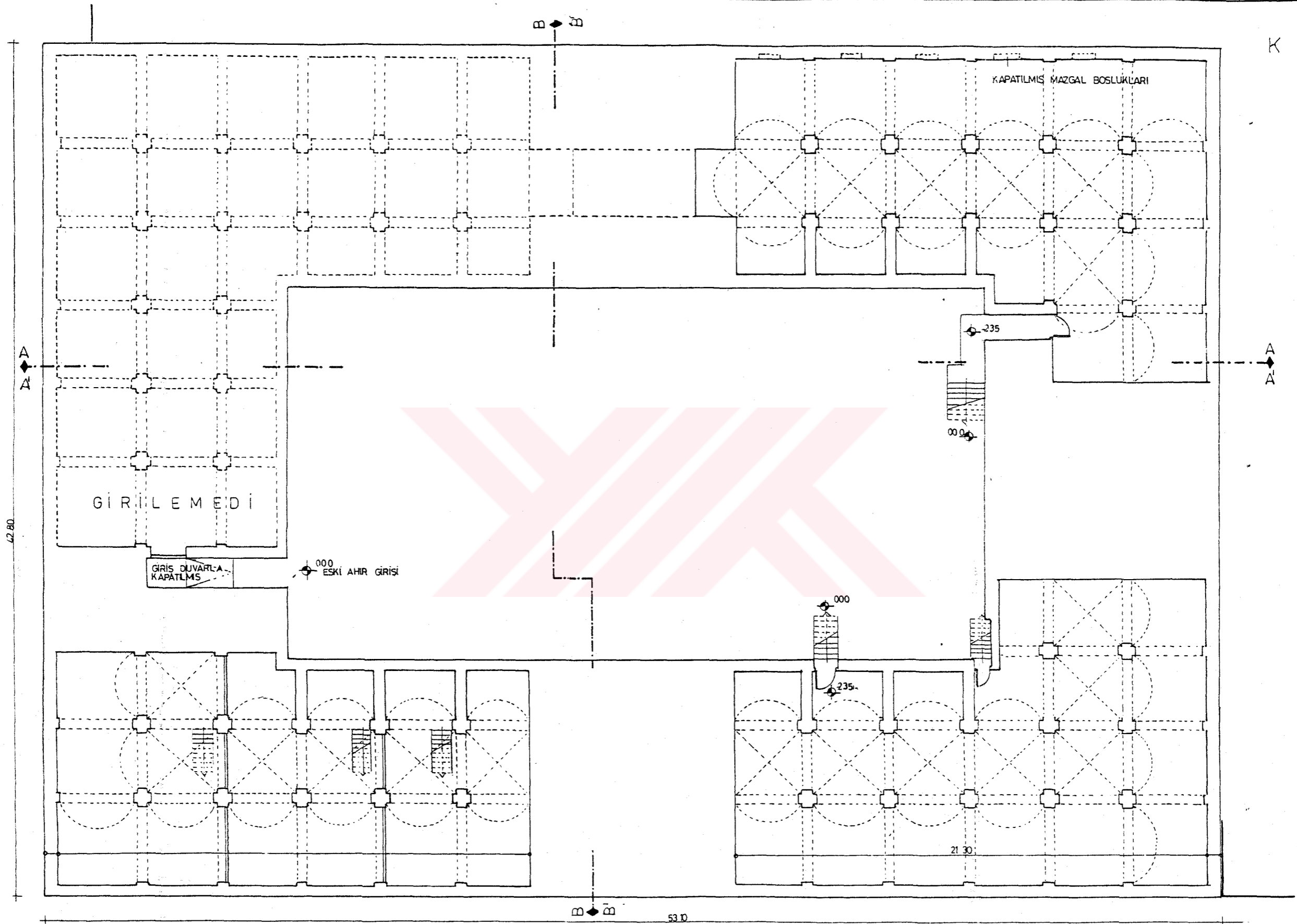
KAT ADEDİ ANALİZİ

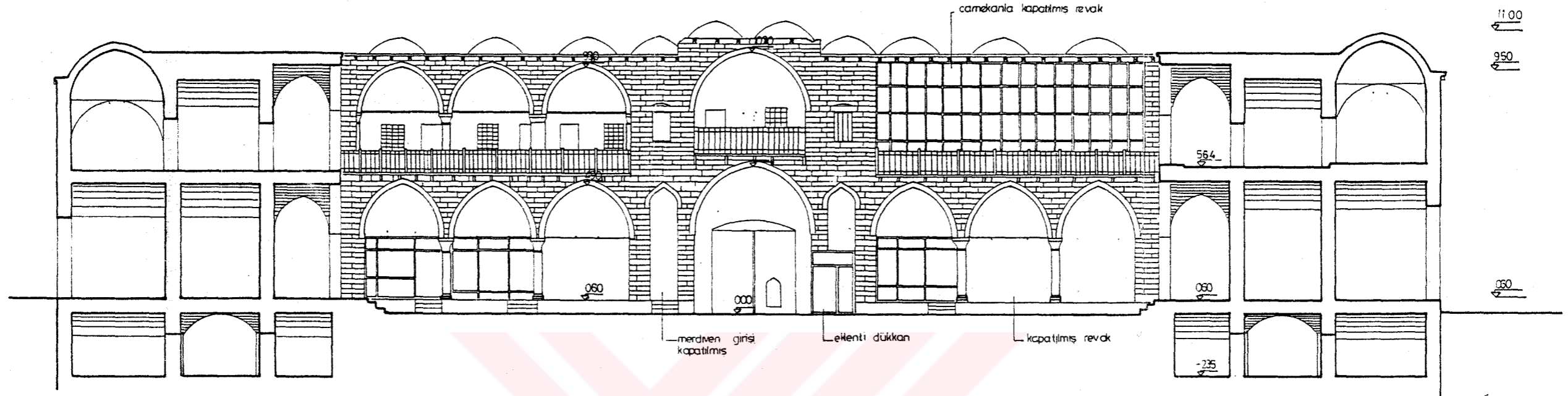

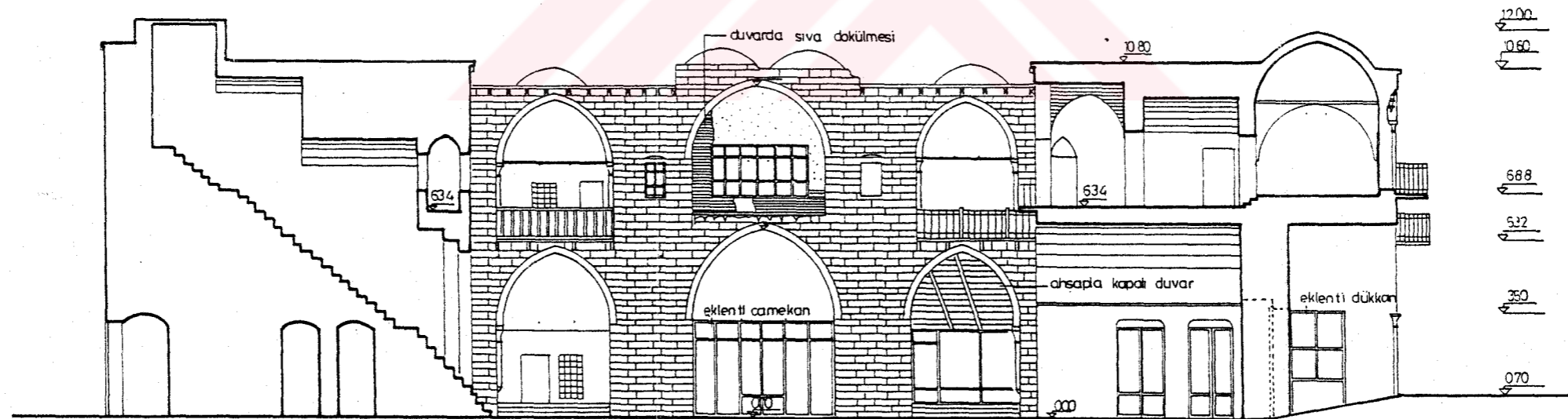
BİRİNCİ KAT PLANI OLÇEK 1/100

0 100 500 cm

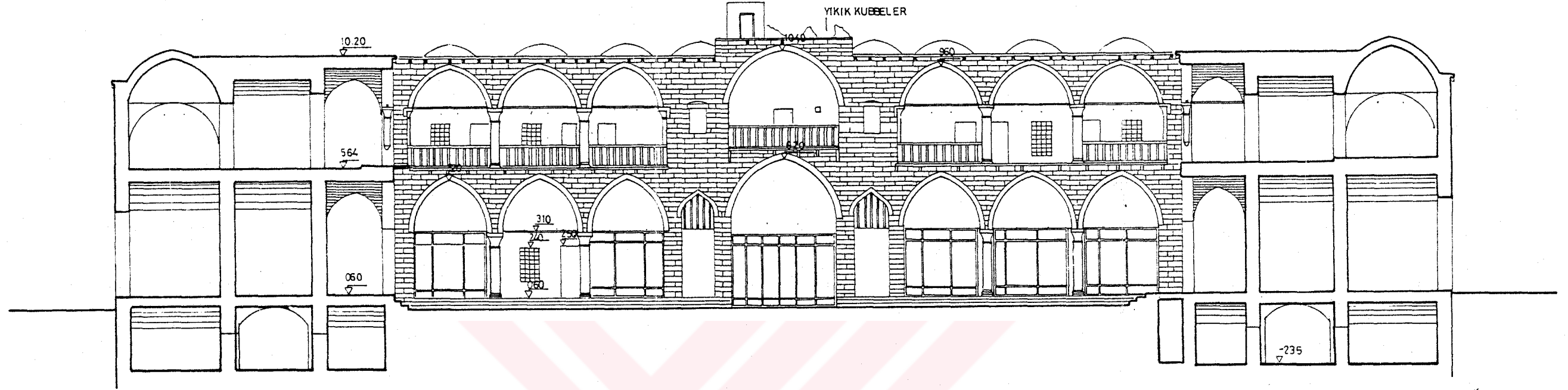

AA KESİTİ ÖLÇEK 1/100

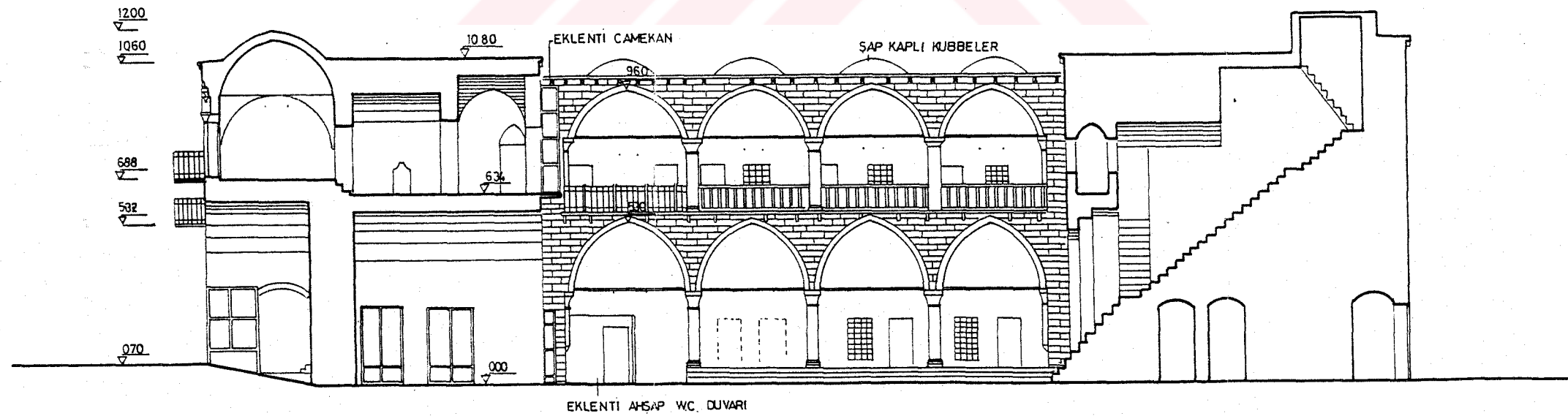

BB KESİTİ ÖLÇEK 1/100

0 100 500 cm

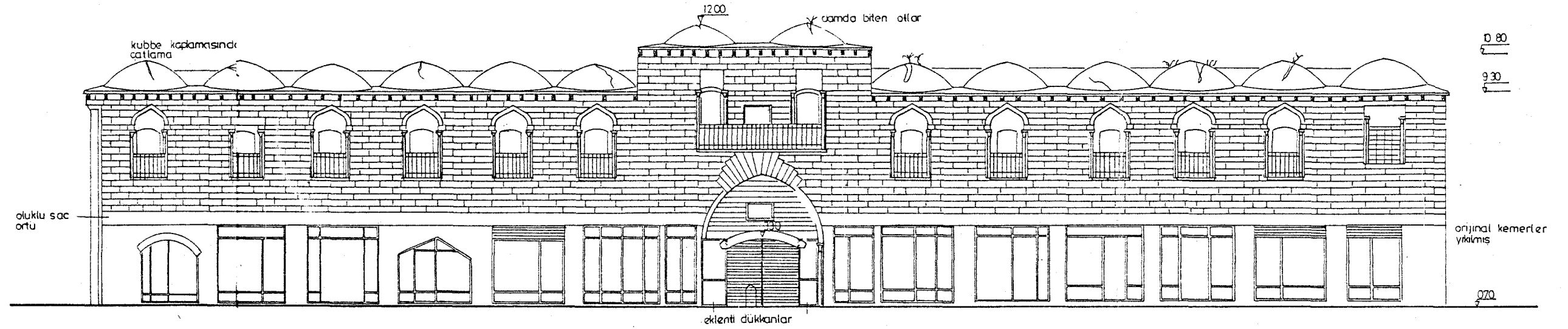

AA' KESİTİ ÖLÇEK 1/100

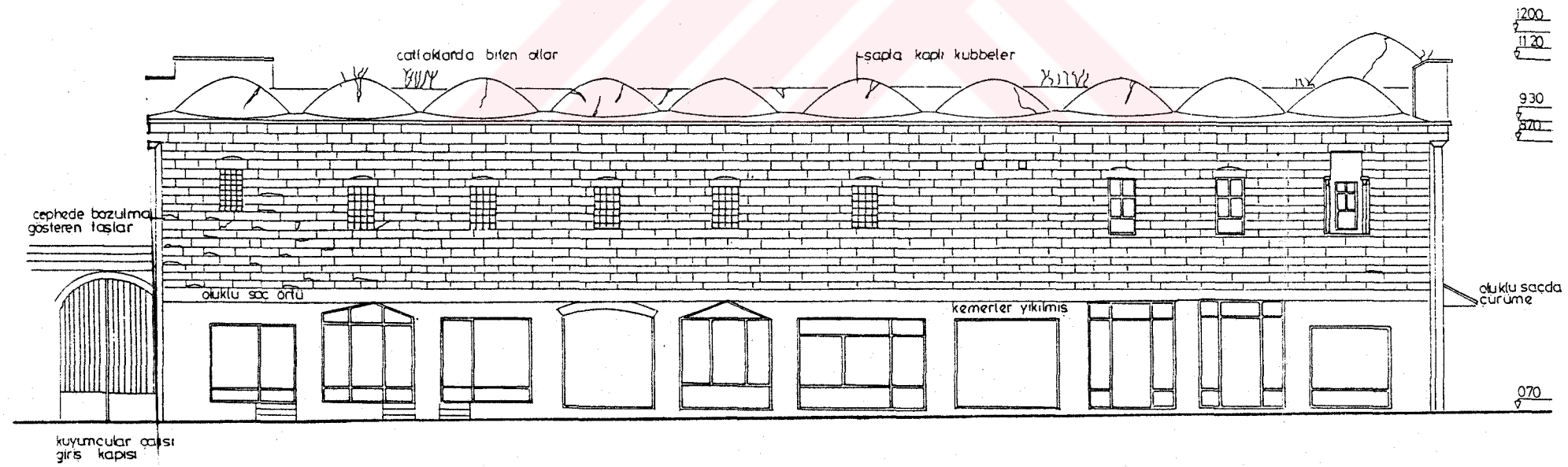

BB' KESİTİ ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500 cm

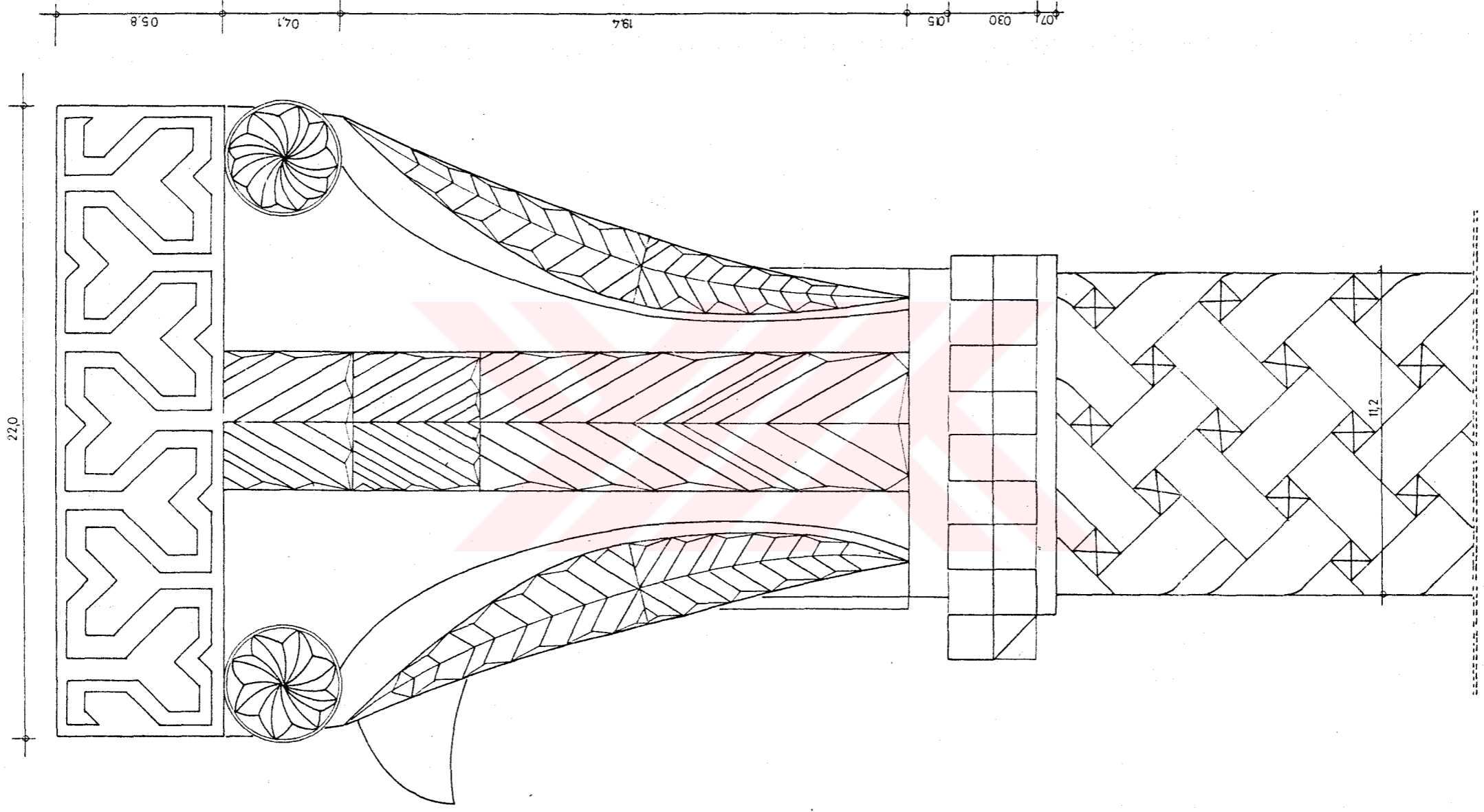

BATI CEPHESİ ÖLÇEK 1/100

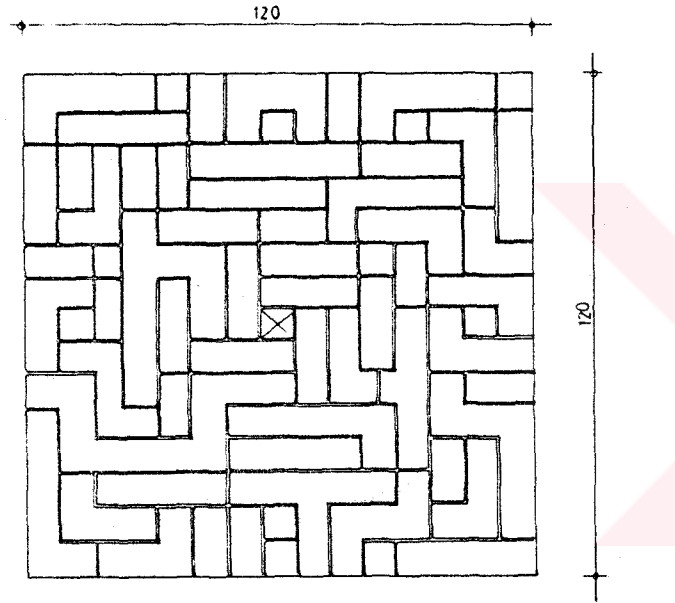

KUZEY CEPHESİ ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500 cm

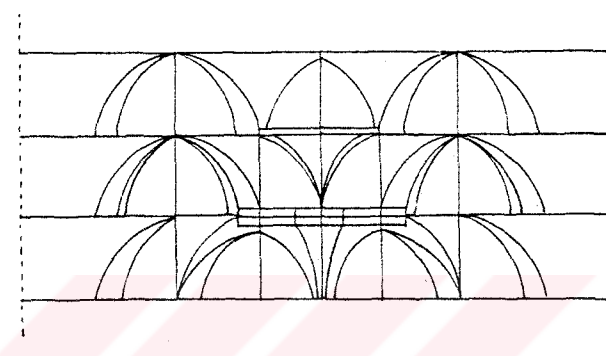

BİRİNCİ KAT BALKON KAPISI YANI SÜTUNÇE DETAYI ÖLÇEK 1/1

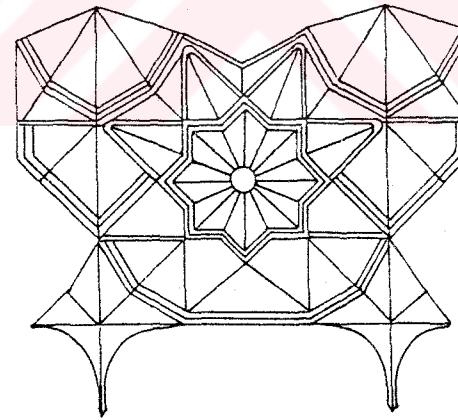

BALKON DUVARINDA KÜFİ YAZIT
ÖLÇEK 1/10

0 10 20 50cm

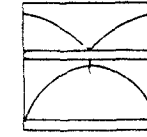
GÖRÜNÜS

PLAN

BALKON KAPISI ÜSTÜNDE MUKARNAS
ÖLÇEK 1/5

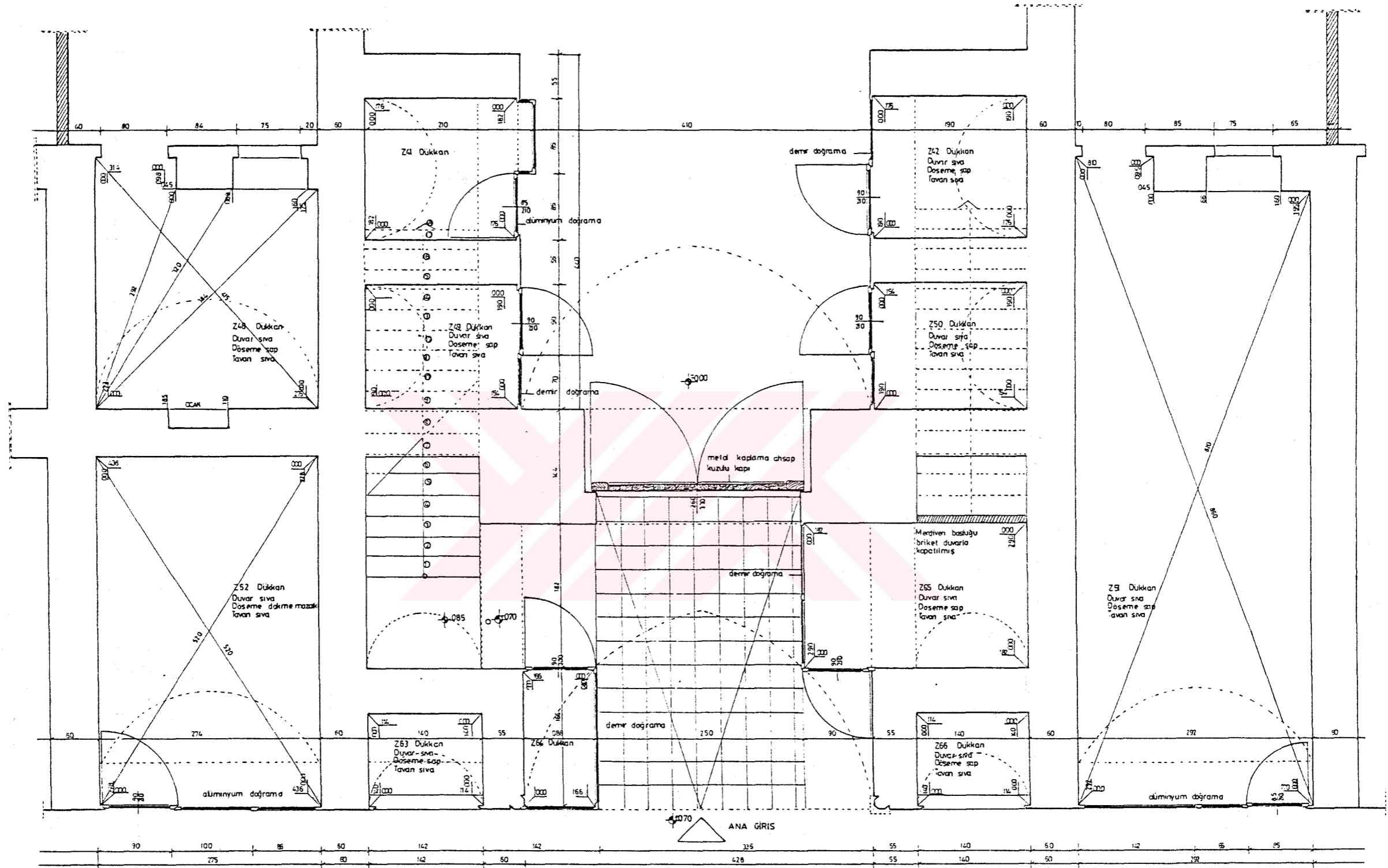
0 5 10 25cm

GÖRÜNÜS

BITİM KONSOLUNU TAŞIYAN AYIBASI
ÖLÇEK

0 10 20 50cm

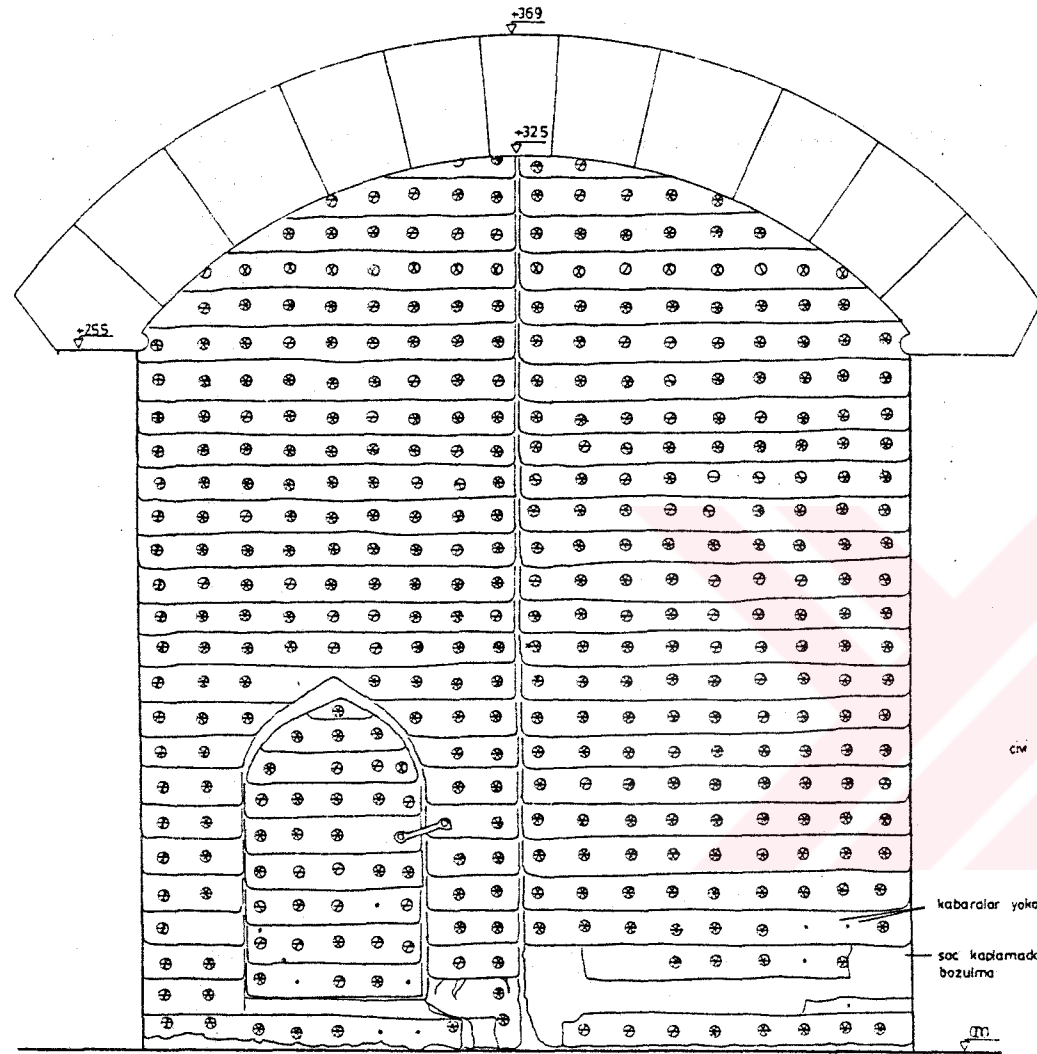

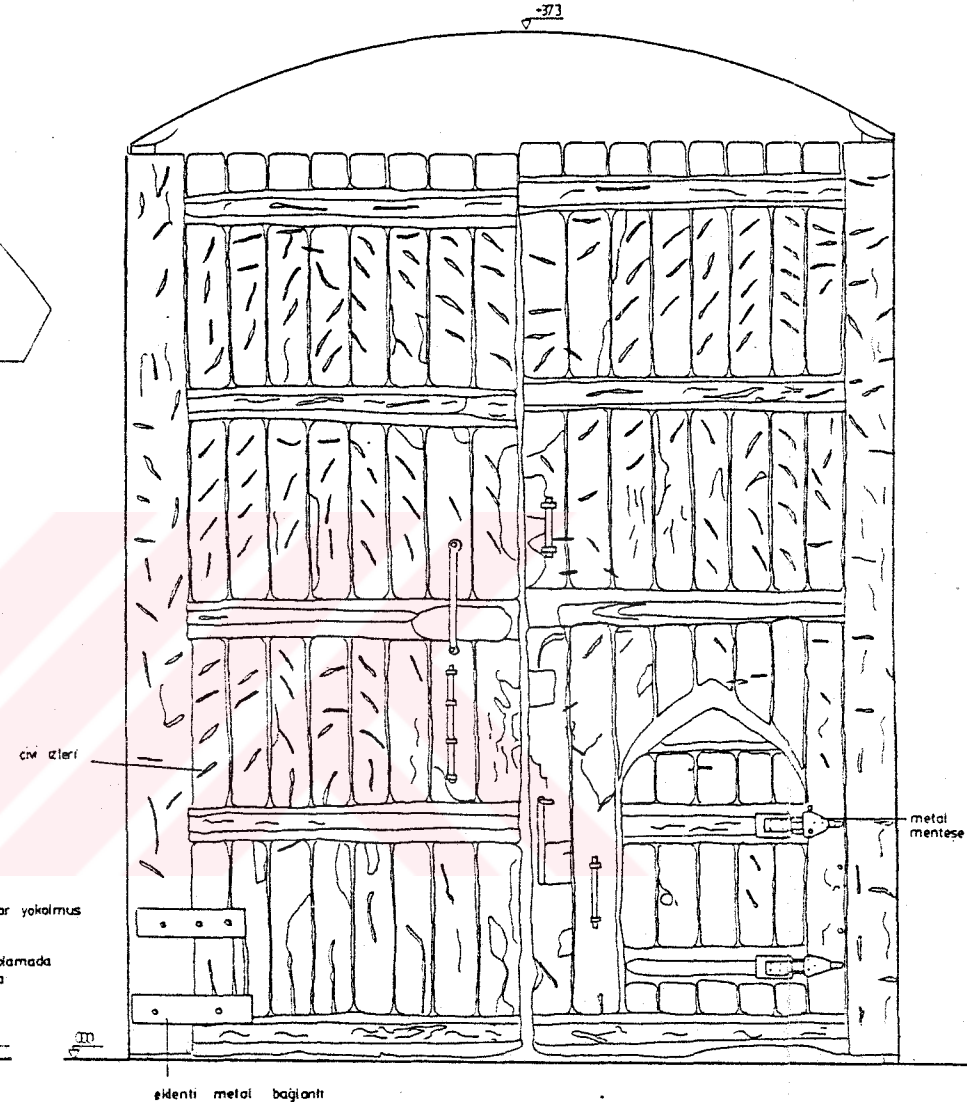

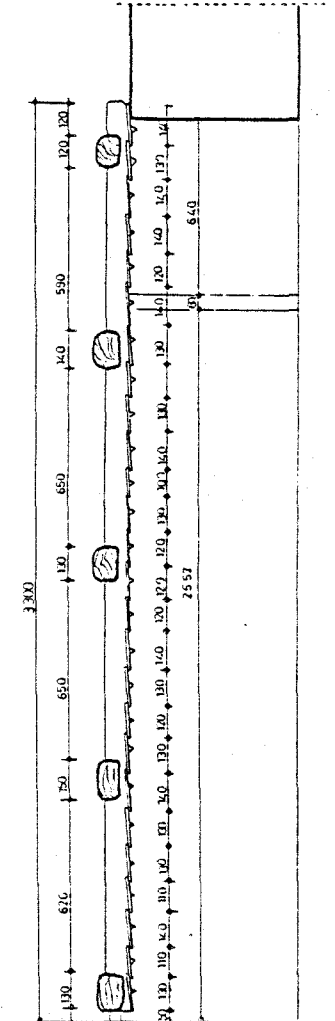
ÖN GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/20

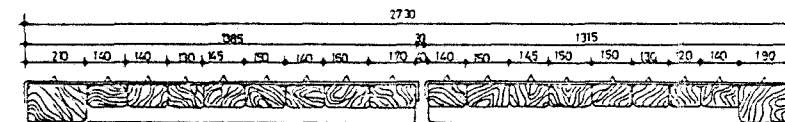
BATI GİRİŞ KAPISI ÖN GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/10

ARKA GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/10

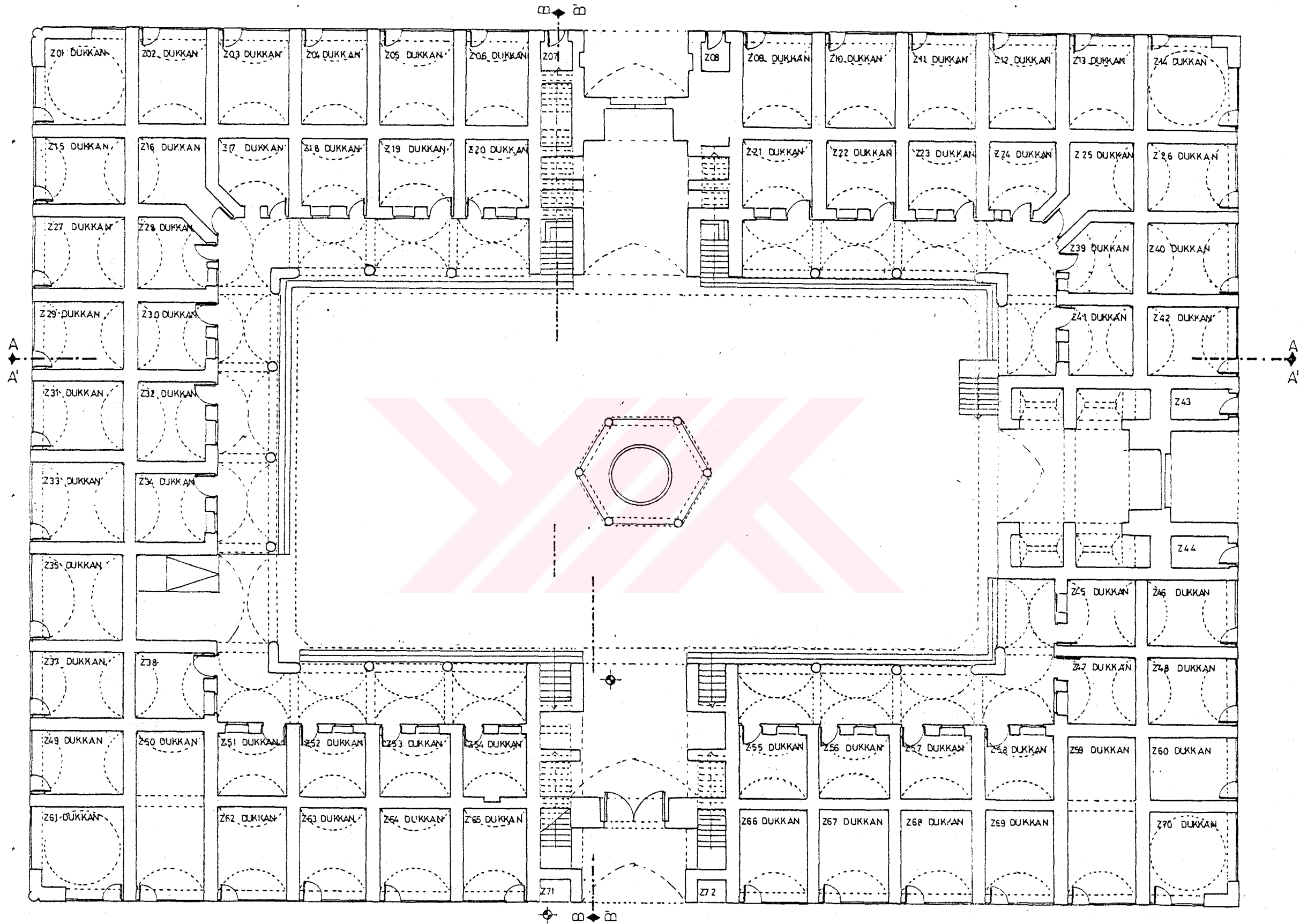

KESİT ÖLÇEK 1/10

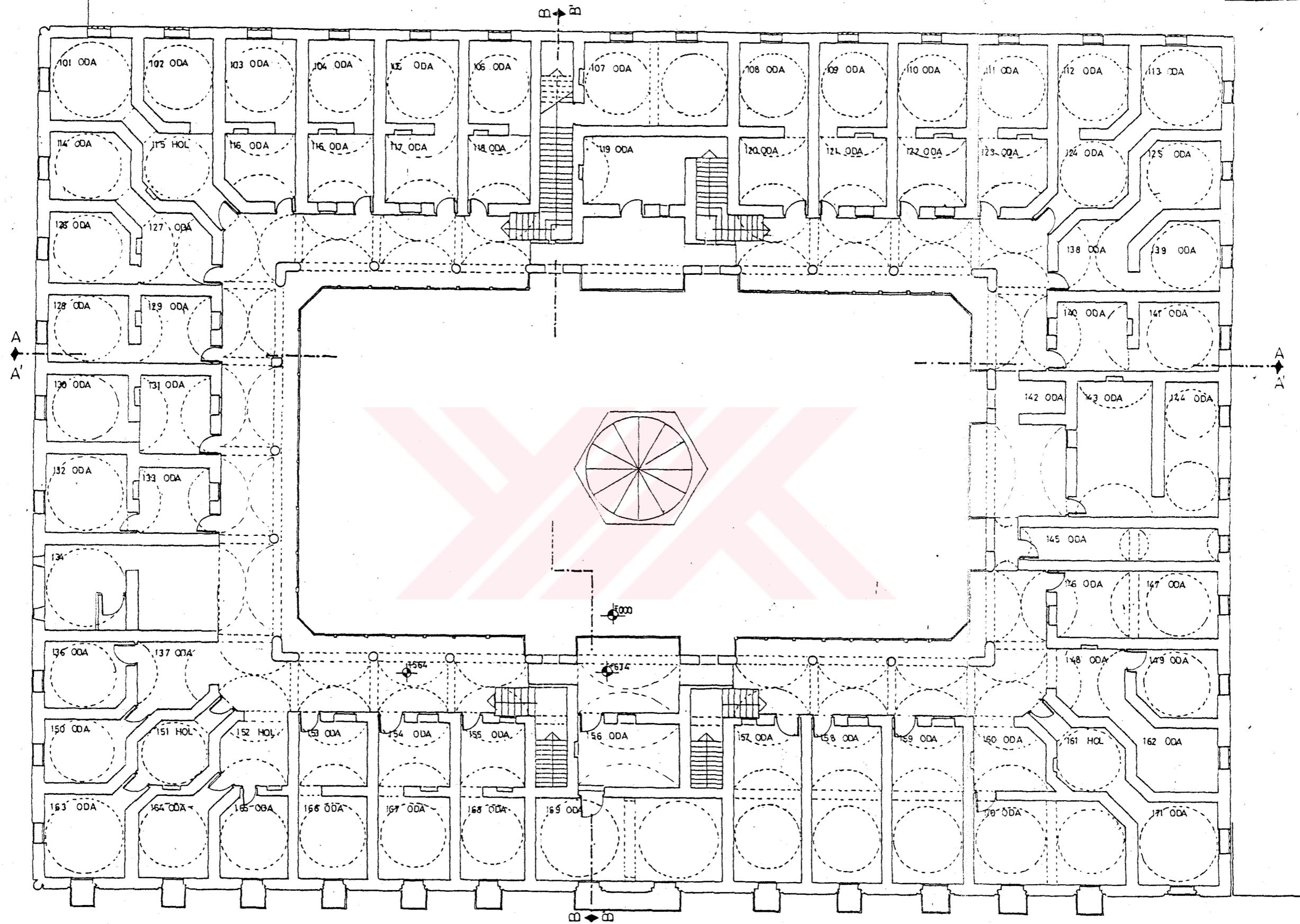
PLAN ÖLÇEK 1/10

0 10 50cm

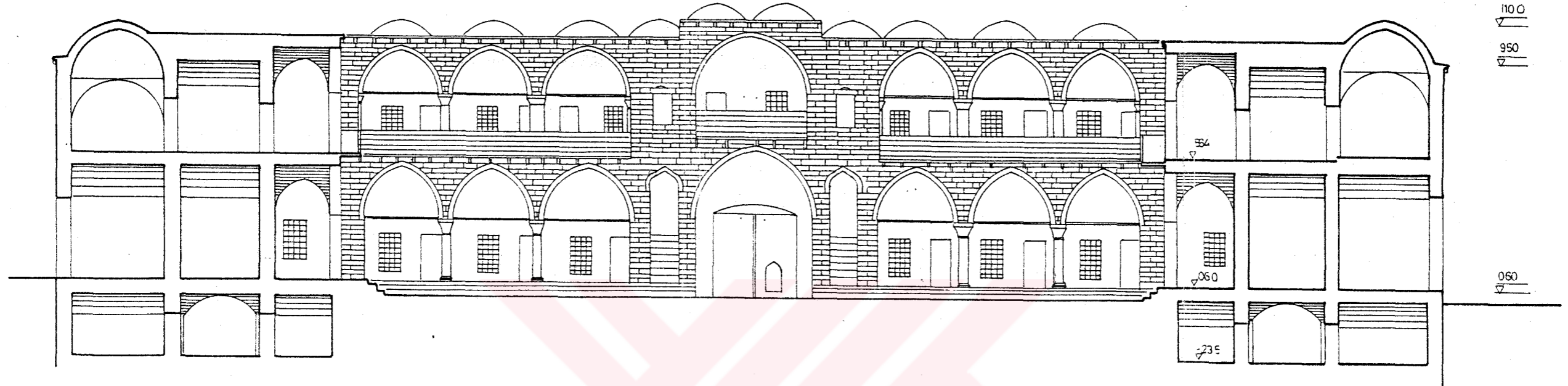
ZEMİN KAT PLANI ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500 cm

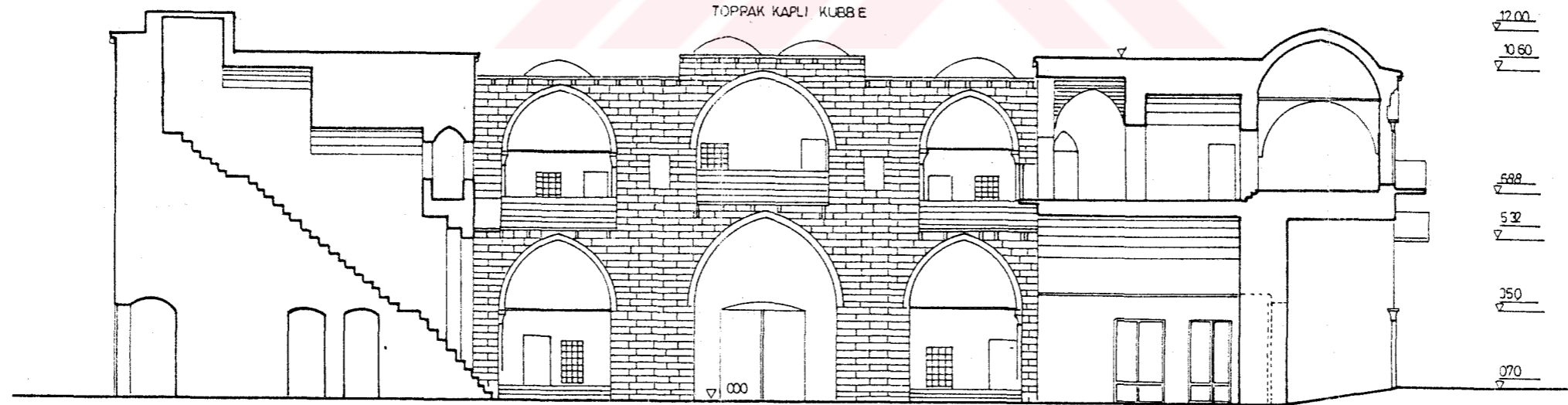

BİRİNCİ KAT PLANI ÖLÇEK 1 | 100

0 100 200 500cm

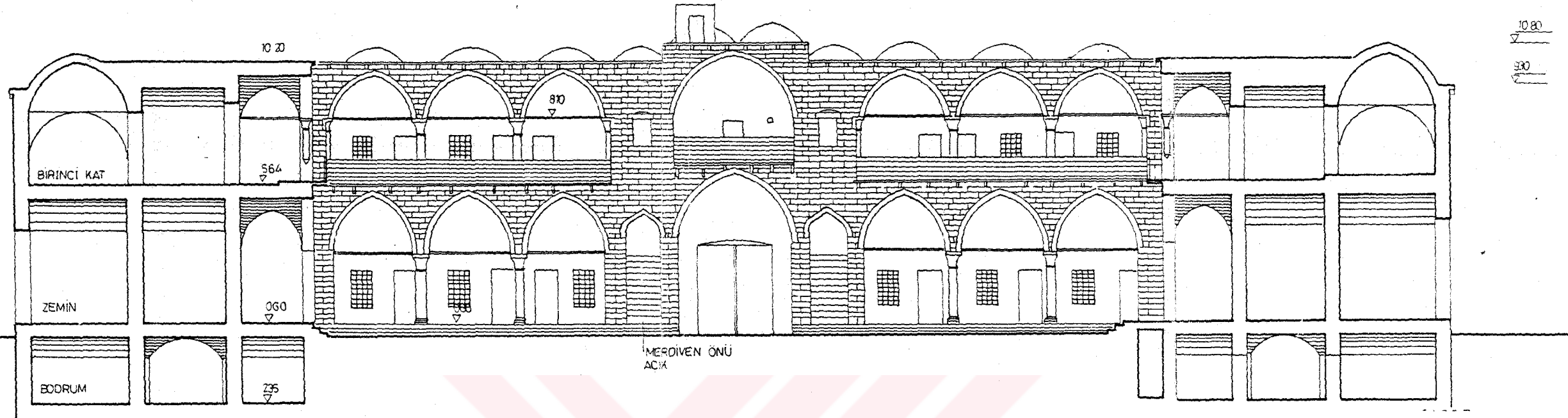

AA KESİTİ ÖLÇEK : 1/100

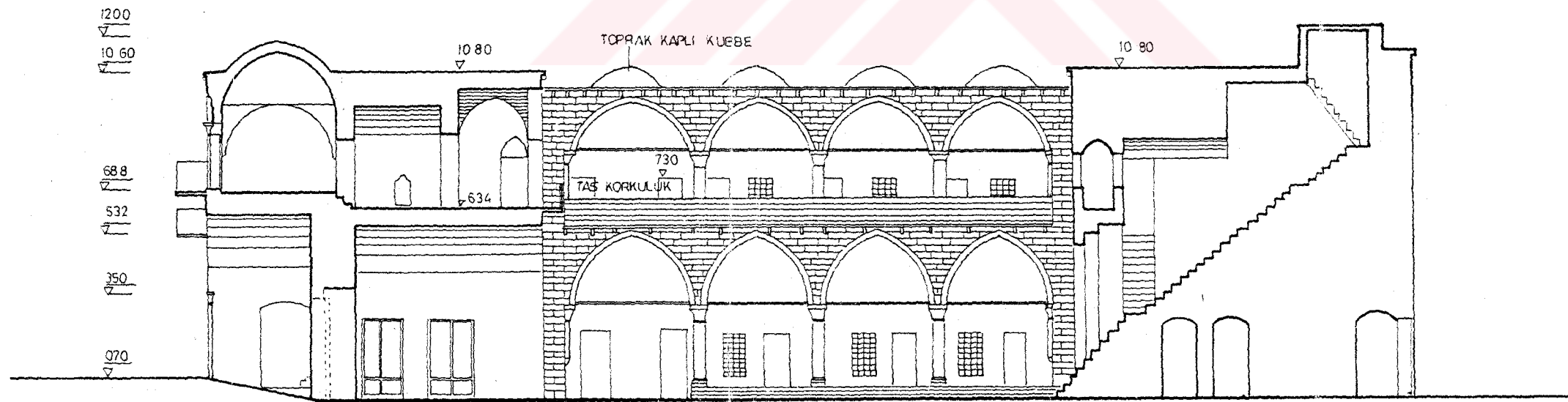

BB KESİTİ ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500cm

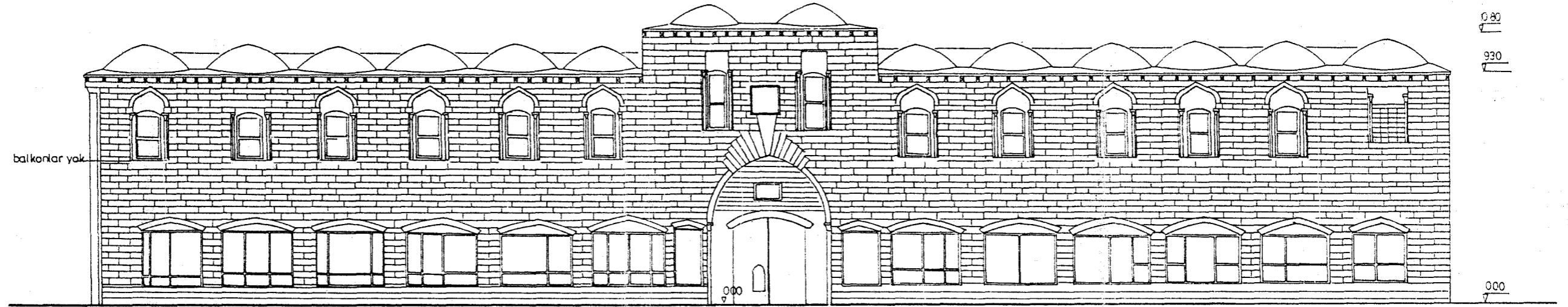

AA KESİTİ ÖLÇEK 1/100

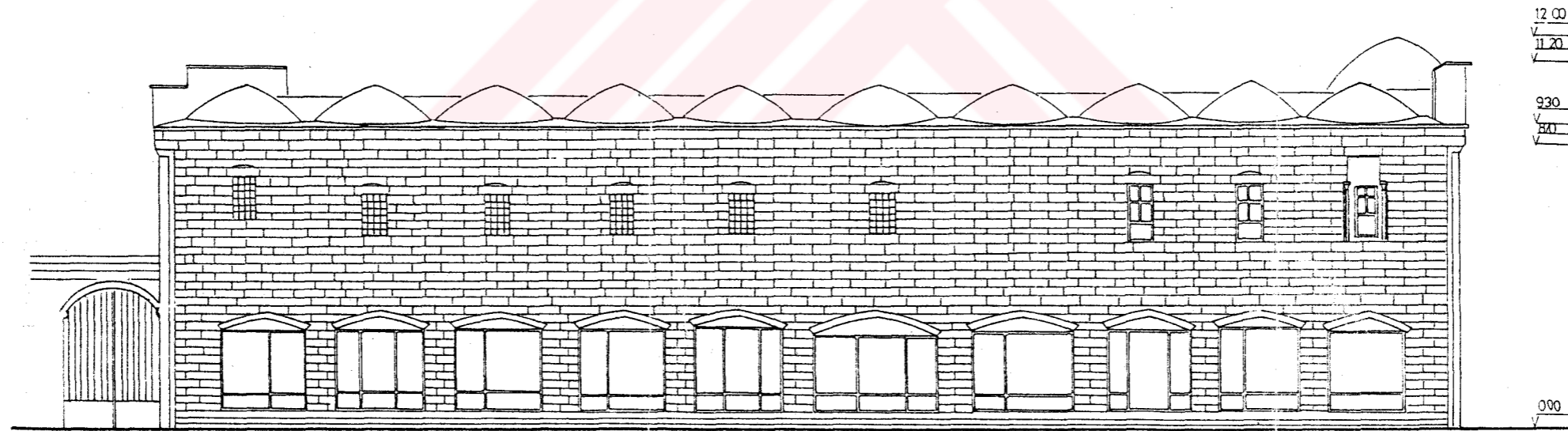

BB KESİTİ ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500cm

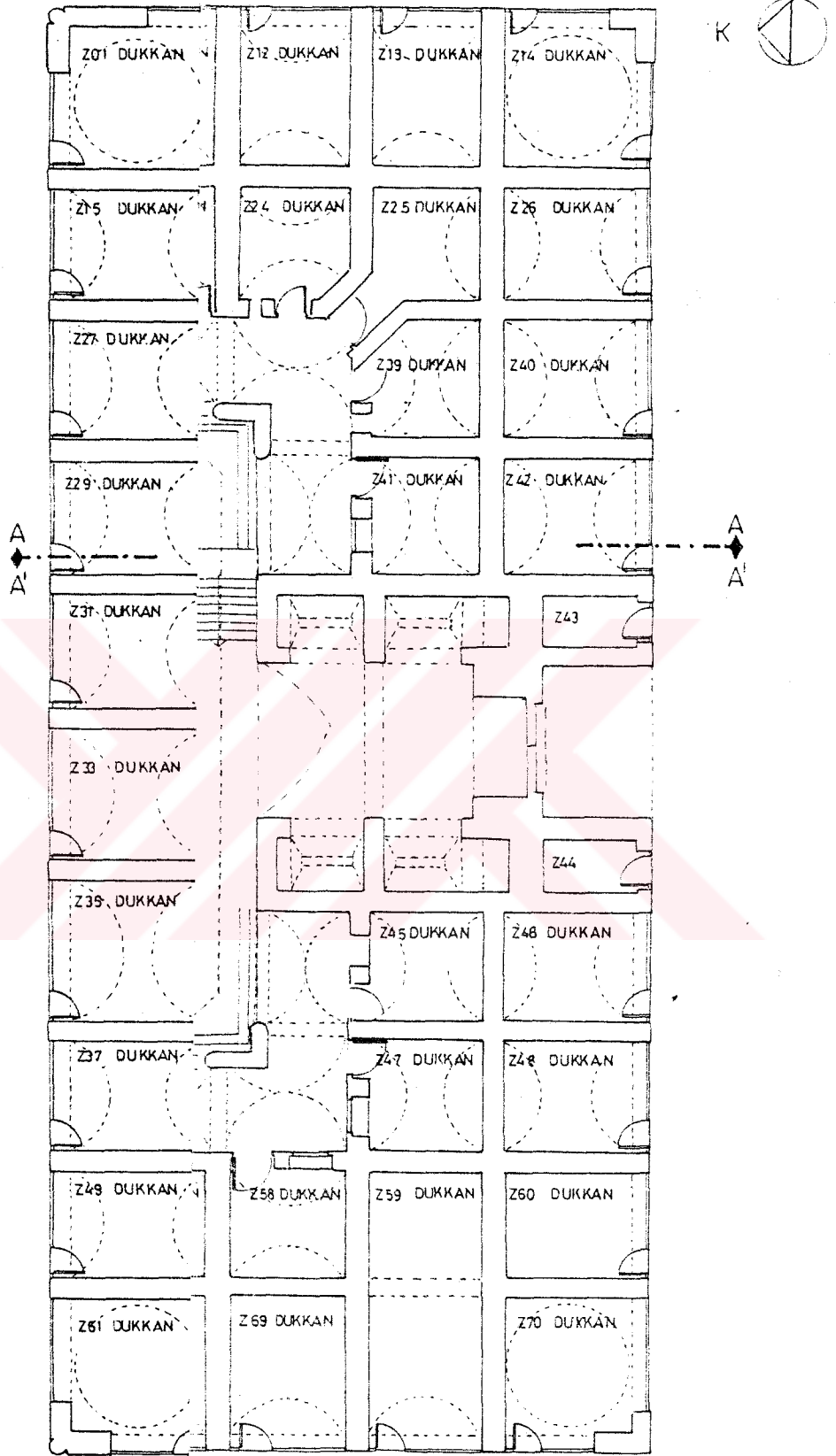

BATI CEPHESİ ÖLÇEK 1/100

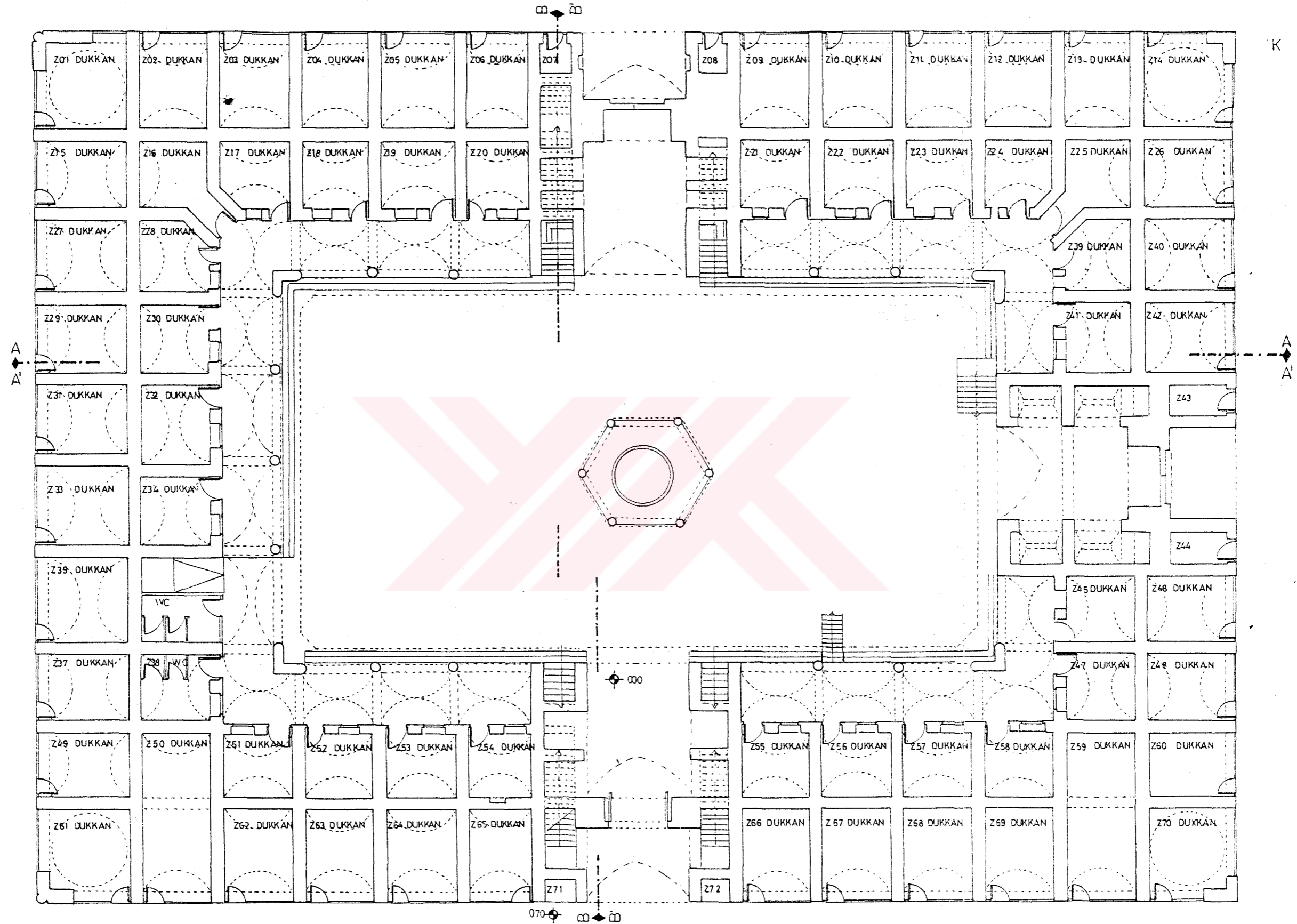

KUZEY CEPHESİ ÖLÇEK 1/100

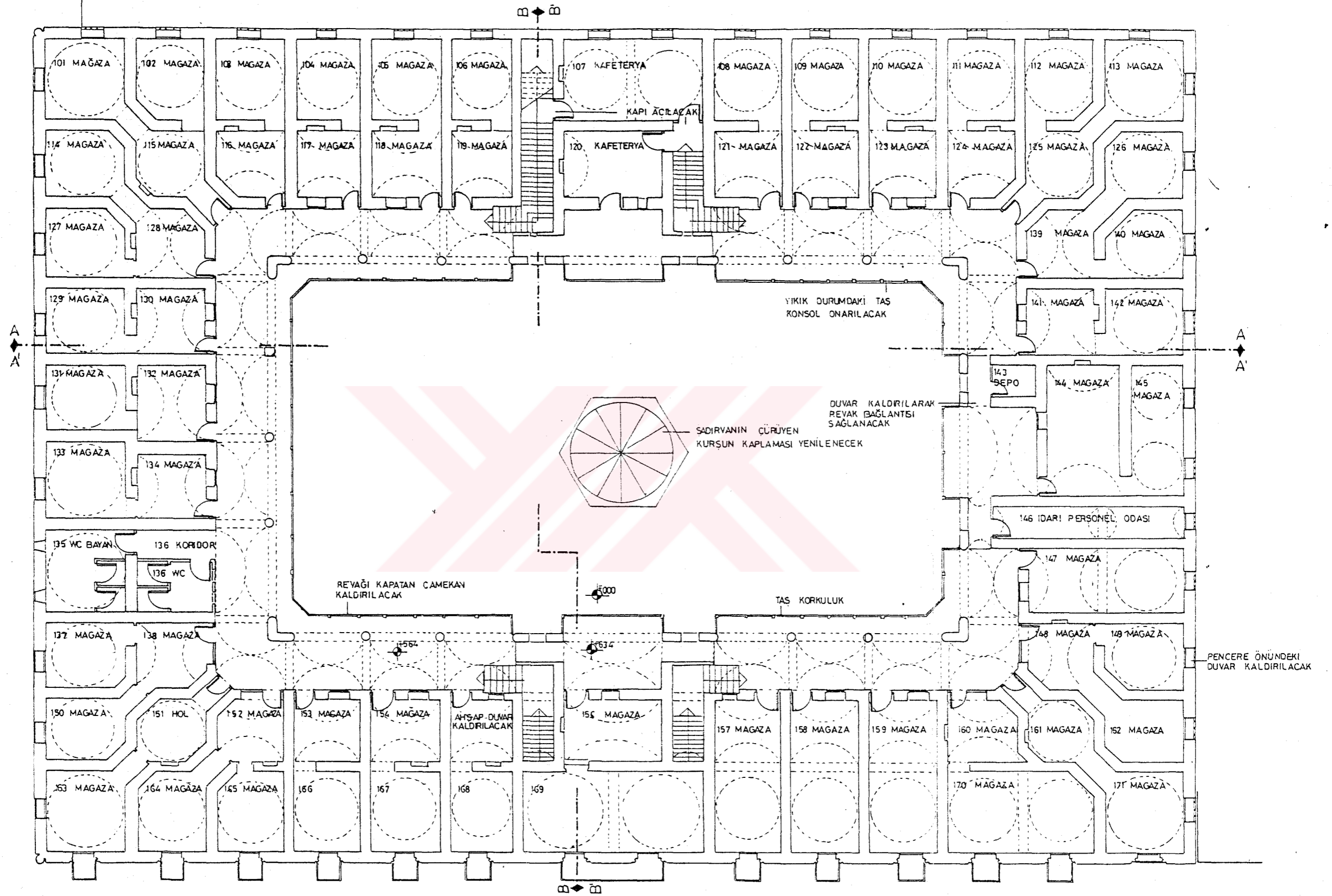
0 100 200 500cm

200 500cm

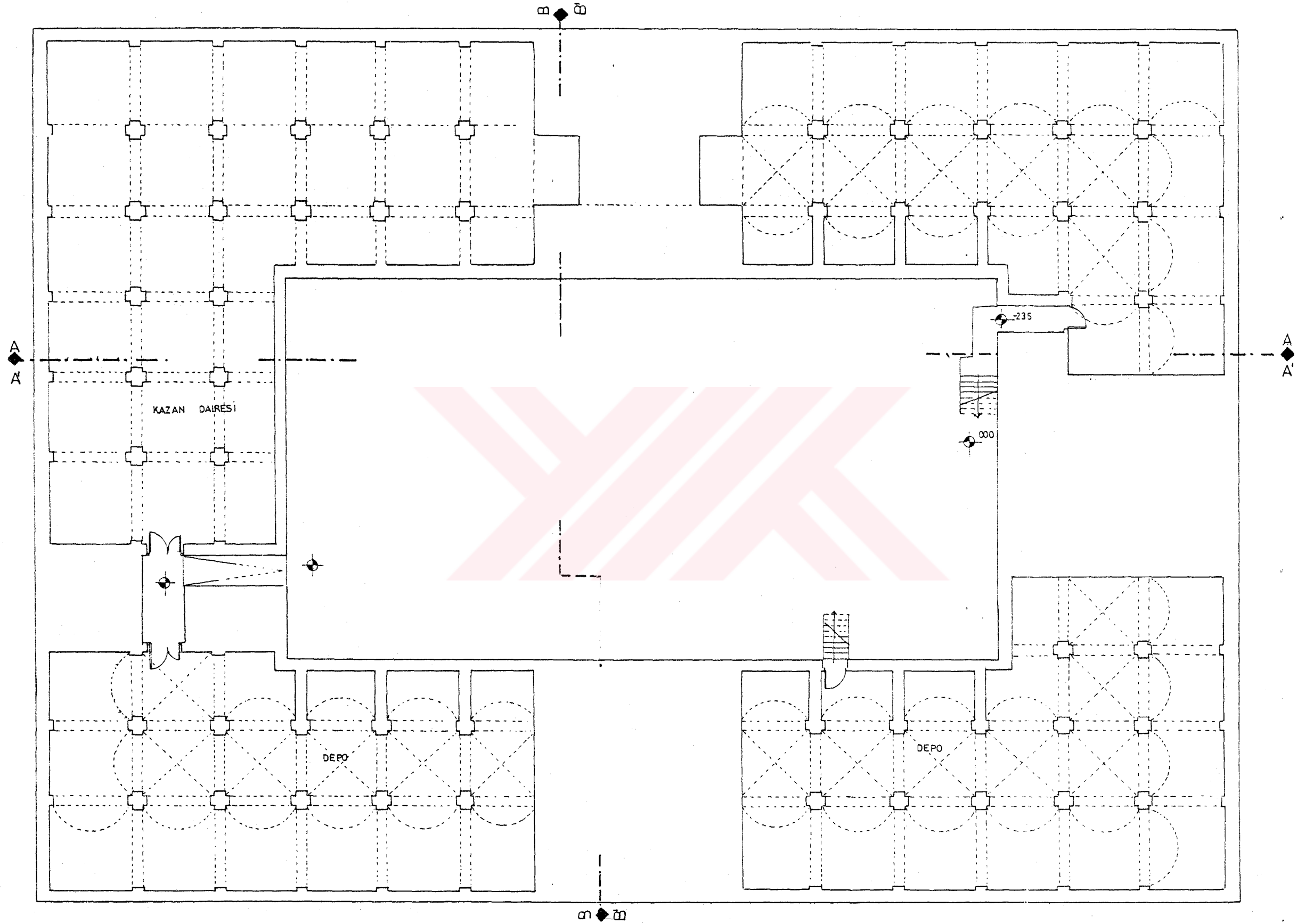

ZEMİN KAT PLANI ÖLÇEK 1/100

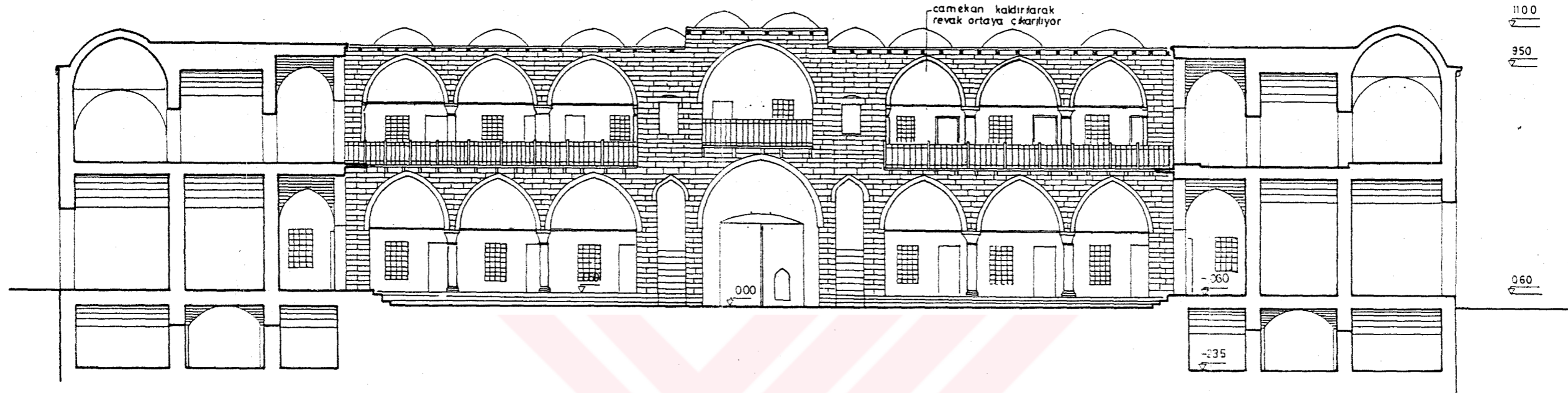
BİRİNCİ KAT PLANI ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500cm

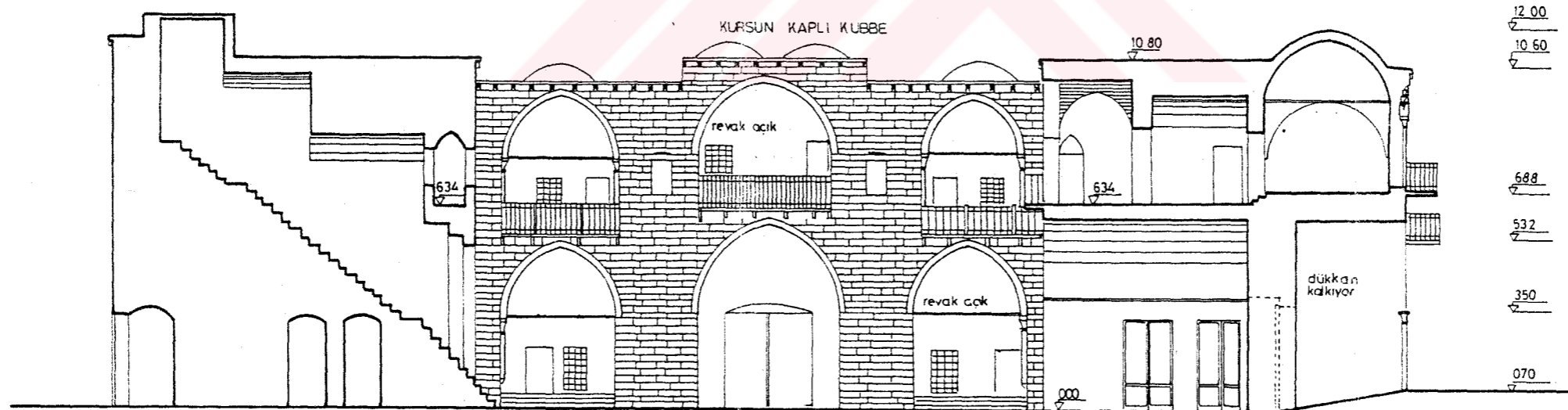

BODRUM KAT PLANI ÖLÇEK 1/100

0 100 200 300 cm

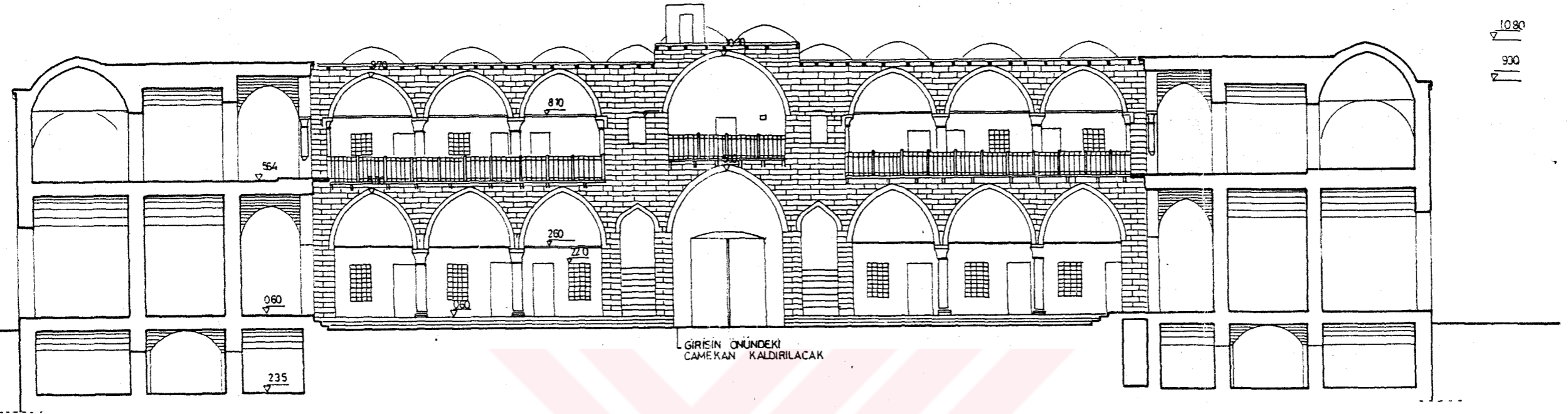

A'A KESİTİ ÖLÇEK 1/100

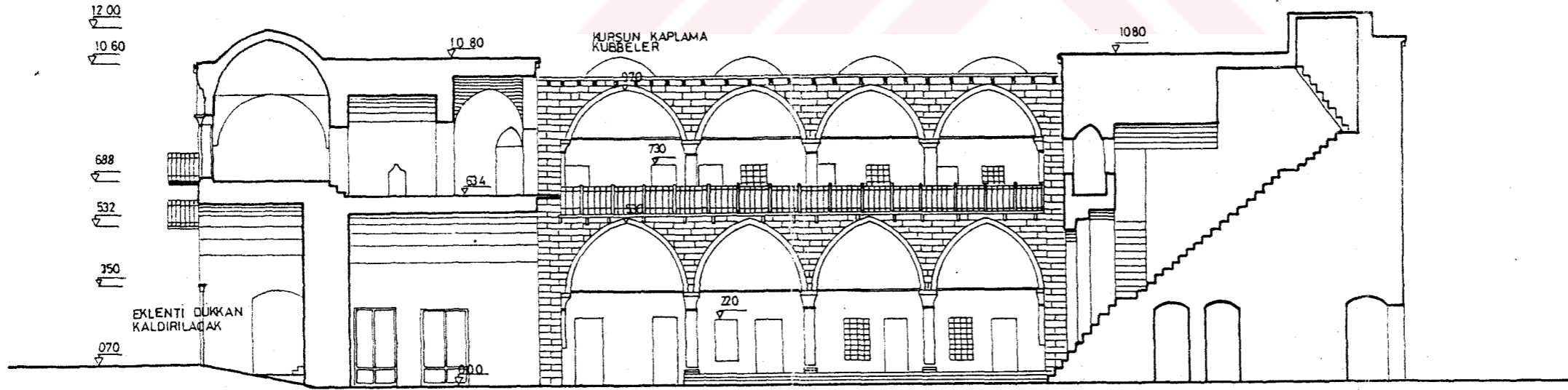

B'B' KESİTİ ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500 cm

AA KESİTİ ÖLÇEK 1/100

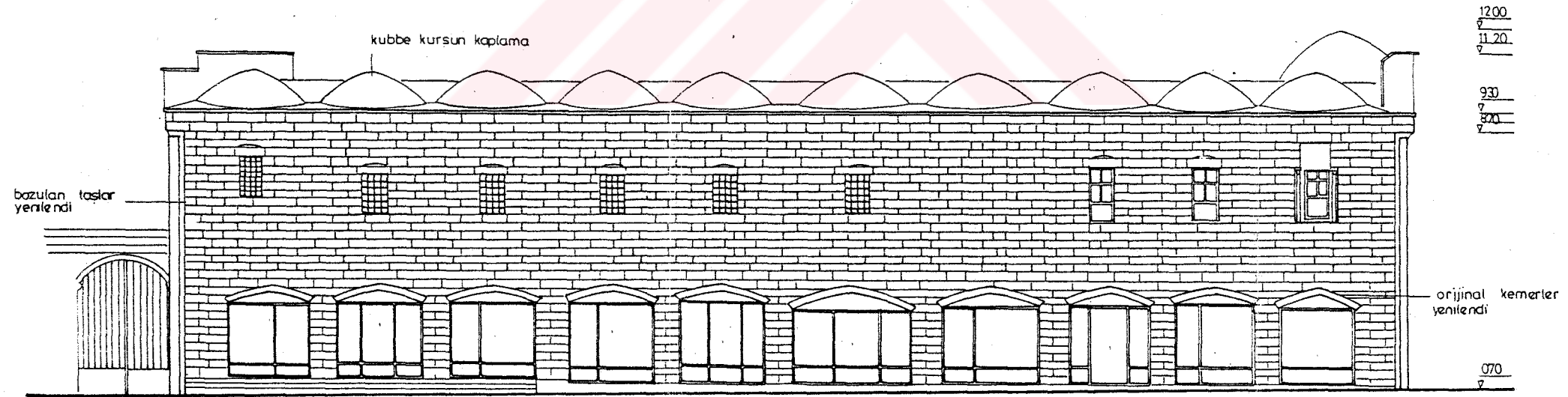

BB KESİTİ ÖLÇEK 1/100

0 100 200 500cm

BATI CEPHESİ ÖLÇEK 1/100

KUZEY CEPHESİ ÖLÇEK 1/100